

EL PERQUÈ DE LA FE

ESTUDI DE LA DOCTRINA D'HENRI VIGNON

El problema del perquè de la fe és abans de tot un problema vital. El creient ha compromès tota la seva existència en la fe ¹. La pregunta: per què creus, *cur credis*? afecta la seva actitud més fonamental. Quines raons té per a creure? I les seves raons ¿són prou poderoses per a convèncer el no-creient, per a dur-lo a la fe?

L'anàlisi de la fe és un aspecte ben definit del problema més complex del perquè de la fe. L'anàlisi de la fe és una qüestió d'estricta reflexió teològica, que avui es pot formular així: Tenint en compte que l'Església ensenya que creiem per l'autoritat de Déu que revela, «propter auctoritatem Dei revelantis» ², ¿com s'explica que la fe dels creients recolzi en *últim terme únicament* en l'autoritat de Déu que revela?

Aquest estudi versarà sobre el problema ampli del perquè de la fe, però enfocat des de l'angle de l'anàlisi de la fe. No es pot negligir aquest aspecte del problema, on la reflexió de segles obliga a una precisió tècnica i a una disciplina del pensament, que, si bé en algun moment pot semblar que cohibeixen la llibertat d'esperit, són a fi de comptes enriquidores i aclaridores.

Fa poc vam estudiar el problema de la fe en una reflexió teològica sobre la fe a l'evangeli i a les cartes de sant Joan ³. Les conclusions de la nostra reflexió responien, en línies generals, a la visió del problema de la fe del nostre inoblidable mestre P. Henri Vignon, S. I. ⁴. Per això en aquest estudi voldríem exposar objecti-

¹ J. ALFARO, *Foi et existence*, a «Nouvelle Revue théologique» 90 (1968) 561-580.

² CONCILIIUM VATICANUM I, Sessio III, *Constitutio dogmatica de fide catholica*, cap. 3: *De fide*: D Sch 3.008; *ibidem*, can. 2: D Sch 3.032.

³ *Reflexió teològica sobre el problema de la fe a l'evangeli i a les cartes de sant Joan*, a «Analecta sacra Tarraconensia» 42 (1969) 5-79.

⁴ Henri Vignon nasqué el 5 de juliol de 1894 a Saint-Germain-au-Mont-d'Or. Entrà a la Companyia de Jesús l'any 1911. Va ser deixeble de filosofia dels Pares Descoqs i A. Valensin i de Maurice Blondel. Entre els professors de teologia

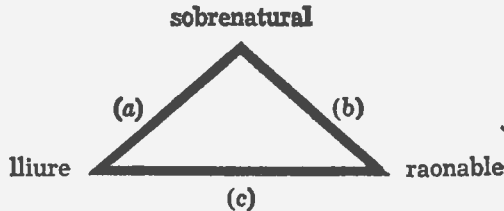
vament i glosar amb llibertat el pensament sobre l'anàlisi de la fe del P. Vignon, de qui ens confessem bàsicament tributaris.

Henri Vignon tracta de la fe en les *Annotationes in tractatum de virtutibus infusis*, «ad usum auditorum» (Romae, 1943), i en la seva obra *De virtutibus et donis vitae supernaturalis*, vol. I (Romae, 1948-1953), completada per les lliçons multicopiades «ad usum privatum auditorum» *De interno Dei testimonio* (1952-1953) i *De analysi fidei* (Romae, 1955-1956) ⁵.

L'estudi *De analysi fidei* de Vignon té profunditat, però no és gens planer. El seu estil és diametralment oposat a l'estil francès, persuasiu i transparent, del cardenal Billot. El P. Vignon a classe captivava. Amb el gest i amb l'expressió del rostre donava vida a les seves paraules difícils. Atreia, deixava convençut. Però els seus escrits — sobretot els esquemes — cansen. La munió d'anàlisis minucioses i la complicació de les síntesis exhaustives deixen sovint a la penombra les intuïcions genials de l'autor. Aquí no dubtarem de sacrificar la rigor del mètode a la claredat.

I. EL PROBLEMA

La teologia dogmàtica s'esforça a conciliar els diversos aspectes de l'acte de fe: sobrenatural, lliure, raonable. Són aspectes aparentment antinòmics ⁶:

tingué els Pares Condamin, Durand, Huby, Le Bachelet, Choupin. Des del 1929 ensenyà, primer Teologia fonamental i després el tractat *De Virtutibus Infusis*, a la Facultat de Lyon (Fourvière). El curs 1942-43 va començar la seva docència a la Pontificia Universitat Gregoriana de Roma. Primer explicà el tractat *De Virtutibus Infusis* i més tard el *De Eucharistia*. Morí a Roma el 29 de desembre de 1963.

⁵ A l'Apèndix transcrivim les fòlies *De analysi fidei*. Són difícils de trobar. La numeració marginal, per tal de facilitar les referències, és nostra.

⁶ Cf. R. AUBERT, *Le problème de l'acte de foi. Données traditionnelles et*

L'acte de fe, com pot ser alhora sobrenatural i lliure? (a); lliure i raonable? (b); sobrenatural i raonable? (c).

a) El problema de la gratuïtat de la fe (del seu caràcter sobrenatural) enfront de la llibertat humana es va debatre decisivament, els segles vè i viè, en l'anomenada qüestió semipelagiana. Sant Agustí en les seves darreres obres polèmiques va accentuar l'eficàcia i la gratuïtat de la gràcia fins a deixar a la penombra la llibertat humana i la universalitat de la voluntat salvífica de Déu. La reacció va ser immediata. Si Déu vol que tots els homes es salvin, ha d'oferir en principi a tots els homes els mateixos mitjans de salvació, i el primer pas cap a la salvació (que inclou la fe, *initium fidei*) ha de dependre de la llibertat humana i no del do de Déu. El Concili II d'Orange, de l'any 529, confirmat pel papa Bonifaci II, va cloure la controvèrsia sancionant un agustinisme moderat: el primer esforç de l'home cap a la salvació ja és fruit de la gràcia ⁷.

b) Sant Tomàs, amb la concisió que li és familiar, planteja la dificultat de conciliar la llibertat i la raonabilitat de la fe, quan estudia el mèrit de la fe:

Ille qui assentit alicui rei credendo aut habet causam sufficienter inducentem ipsum ad credendum, aut non. Si habet sufficiens inductivum ad credendum, non videtur hoc ei esse meritorium: quia non est ei iam liberum credere et non credere. Si autem non habet sufficiens inductivum ad credendum, levitatis est credere (...) et sic non videtur esse meritorium ⁸.

c) Però pròpiament el problema de l'anàlisi de la fe, tal com es planteja avui, radica en la dificultat de conciliar la supernatu-

résultats des controverses récentes, 4.º éd. (Louvain-París, 1969), pp. VII-IX, 758-781. Des d'un altre angle vegi's CH. MOELLER, *Littérature du XXº siècle et christianisme*, t. II: *La foi en Jésus-Christ*, 9.º éd. (1964), pp. 397-435.

⁷ Cànon 3-8 i professió de fe, D Sch 373-378, 396-397. Cf. l'aprovació de Bonifaci II, D Sch 398-400. La controvèrsia «de auxiliis» que va apassionar els teòlegs en el pas del segle XVIº al XVIIº està emparentada amb la qüestió semipelagiana, en tant que és una lluita—en el camp més ampli de l'acte saludable—entre els qui accentuen la iniciativa de Déu (bañecians, de tendència agustiniana) i els qui accentuen la responsabilitat del lliure albir humà (molínistes, de tendència semipelagiana).

⁸ *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 9, arg. 3. Per a les cites de sant Tomàs, quan no s'indica l'edició, s'ha utilitzat l'«editio Leonina» (S. THOMAE AQUINATIS, *Opera omnia iussu impensaue Leonis XIII, P. M. edita* [Romae, 1892 sqq.] i, per a les obres que hi manquen, l'«editio manualis Taurinensis» (Marietti).

ralitat i la raonabilitat de la fe. El fidel creu per l'autoritat de Déu que revela. Però, com coneix el testimoni de Déu? Amb la raó? Per la fe? Si el coneix per la raó, sembla que la fe no pot ser essencialment sobrenatural. I a més la fe no seria més ferma que el coneixement racional del testimoni de Déu⁹. Si el coneix per la fe, sembla que es cau en un cercle viciós. El fidel creu per l'autoritat de Déu que revela, però per altra part també creu l'autoritat de Déu. La fe sembla que deixa de ser raonable.

En l'anàlisi de la fe es cerca l'últim resolutiu de l'acte de fe, l'última raó de creure. Però aquí els autors han subtilitzat, i distingeixen l'últim resolutiu de la fe considerada: *formalment*, com a acte intel·lectual; *afectivament*, com a acte imperat per la voluntat; i *dispositivament*, atenent al judici de credibilitat.

L'últim resolutiu de la fe, *formalment* considerada, és l'última raó objectiva que mou l'assentiment intel·lectual.

L'últim resolutiu de la fe, *afectivament* considerada, és la bondat objectiva que en últim terme atreu la voluntat al consentiment de la fe.

L'últim resolutiu de la fe, *dispositivament* considerada, és l'argument on recolza, a fi de comptes, el judici de credibilitat¹⁰.

Els teòlegs ordinàriament limiten l'anàlisi de la fe a la seva consideració formal¹¹. Però Henri Vignon, convençut de la unitat profunda de l'acte de fe, arribarà a sintetitzar les solucions als diferents aspectes del problema de la resolució de la fe responent a un sol interrogant:

⁹ L'home — dirà el racionalisme — no pot acceptar cap autoritat intel·lectual, si no la reconeix com a autoritat digna de crèdit. L'últim motiu de submissió a l'autoritat — en la fe, a l'autoritat de Déu — és el *reconeixement* de l'autoritat, és a dir, un acte de la raó. La raó resta sempre principi suprem dels actes intel·lectuals. El creient no creu últimament per l'autoritat de Déu, sinó pel propi judici favorable a l'acceptació de l'autoritat de Déu. Cf. R. GARRIGOU-LAGRANGE, *De revelatione*, lib. I, sect. IV, prol., 4.ª ed. (Romae, 1945), vol. I, pàgines 397-399.

¹⁰ En aquest sentit, L. BILLOT, *De virtutibus infusis*, thesis XVI, 4.ª ed. (Romae, 1928), p. 294, on cita els Wiceburgenses, *De virtutibus*, n. 159. Beraza (*De virtutibus infusis*, nn. 568, 572 [Bilbao, 1929], pp. 306, 308-309) parla a més de l'últim resolutiu de la fe, considerada *directivament*: per què el fidel creu aquesta veritat concreta com a revelada per Déu?

¹¹ En aquest sentit, els autors citats a la nota precedent. J. de Lugo (*De virtute fidei divinae*, disp. I, sect. II, n. 6: ed. Vivès, t. I [Parisis, 1868], p. 4) s'havia limitat a distingir la resolució de la fe en les seves causes objectives o motives i en les seves causes subjectives o eficients, centrant el problema de l'anàlisi de la fe en les seves causes objectives o motives.

In quamdam tandem rationem obiectivam credendi fides supernaturalis ultimam resolvatur, tanquam scilicet in ultimum fidei motivum ¹².

A voltes, donant per suposat que l'últim motiu de la fe és l'autoritat de Déu que revela, no es pregunta quina és l'última raó objectiva de creure, sinó de quina manera la fe es resol en aquesta última raó objectiva, que és el testimoni diví increat:

Quomodo fides supernaturalis soli increato suo Motivo ultimam innitatur ¹³.

Quomodo fides supernaturalis et theologica in solo Testimonio Dei innitatur, tanquam in motivo pure divino et increato ¹⁴.

Però el temperament analític d'Henri Vignon el mena a desintegrar aquest únic interrogant en petites qüestions que, a mida que resol, duen progressivament a la solució integral del problema.

Les set qüestions (*dubia*) que es planteja giren entorn de punts que separen les diverses escoles teològiques. Per això, abans del planteig dels interrogants ha seguit les diverses solucions teològiques al problema de l'anàlisi de la fe ¹⁵ i les ha ordenades sistemàticament ¹⁶.

I per tal d'enfocar unitàriament les diverses qüestions, les separa en dos grups ben diferenciats. En el primer es pregunta si la fe sobrenatural inclou el coneixement específicament sobrenatural del testimoni diví. I en el segon — suposada la resposta afirmativa a la qüestió anterior — es demana de quina manera la fe sobrenatural inclou intrínsecament el coneixement específicament sobrenatural del seu motiu:

Unicum illud problema, historice et theoretice, ex duplici quaestione complementaria dependet (quae scholas theologicas inter se opponit): *utrum scilicet (I), et quomodo (II), fides ipsa supernaturalis qua talis intrinsece comprehendat cognitionem supernaturalem Motivi specificice supernaturalis?* ¹⁷.

¹² *De analysi fidei*, fol. 3, n. 27.

¹³ *Ibidem*, fol. 1, n. 1.

¹⁴ *De virtutibus et donis vitae supernaturalis*, p. 177.

¹⁵ *De analysi fidei*, fols. 1-2, nn. 5-12.

¹⁶ *Ibidem*, fols. 2-3, nn. 13-26.

¹⁷ *Ibidem*, fol. 3, n. 29.

El primer grup de dubtes versa sobre la validesa de la «fides simplicis auctoritatis»¹⁸ i sobre la validesa de l'especificació de l'acte sobrenatural per la simple elevació de la potència¹⁹.

L'altre, sobre la coordinació dels diversos factors del testimoni diví (testimoni increat i testimoni creat, revelació externa i gràcia interna)²⁰ i sobre la naturalesa específica de l'adhesió al testimoni (com a bo i veritable, com a creïble i cregut)²¹.

En les respostes al primer grup de dubtes Henri Vignon pren posició clara enfront de dos corrents teològics: la «fides auctoritatis» i la supernaturalitat purament ontològica de la fe. No es tracta del pensament específic d'Henri Vignon, sinó d'una posició teològica — comuna a molts autors —, que està a la base del seu pensament. És el punt de partença insubstituïble de la seva posició.

El pensament propi d'Henri Vignon s'exposa en les respostes al segon grup de dubtes. Allí completa la síntesi dels elements positius de distintes sentències teològiques sobre l'anàlisi de la fe («solutio synthetica»)²².

¹⁸ Ibidem, fol. 4, n. 31: «*Dubium I.* — Utrum fides ipsa supernaturalis, qua talis (i. e. ut credens veritatem obiecti fidei), intrinsece comprehendat, annon, affirmationem veritatis absolutae ipsius fidei motivi, i. e. increatae auctoritatis increati testimonii?»; ibidem, fol. 4, n. 34: «*Dubium II.* — Utrum affirmatio Motivi in fide comprehensa, ex parte saltem a cognitione motivi procedat, tanquam ab intrinseca ipsius fidei causa; annon?».

¹⁹ Ibidem, fol. 4, n. 37: «*Dubium III.* — Utrum cognitio supernaturalis motivi fidei in ipsa fide comprehensa, non solum ontologicè supernaturalis dicenda sit, ex parte scilicet solius principii cognoscentis ontologicè elevati, sed etiam obiective supernaturalis, i. e. ex parte ipsius motivi obiectivi specificè supernaturalis?».

²⁰ Ibidem, fol. 5, n. 48: «I. — De diversis elementis testimonium divinum constituentibus, ut internum et externum, creatum et increatum»; fol. 5, n. 51: «*Dubium IV.* — Utrum fidei Motivum supernaturale, in ipsa fide, imprimis seu principaliter, ab externo Christi in Ecclesia testimonio proponatur et agnoscat; an ab interno gratiae fidei testimonio?»; fol. 6, n. 60: «*Dubium V.* — Utrum supernaturale fidei Motivum, in ipsa fide, per testimonium suum creatum, externum et internum, (mediate) proponatur et agnoscat; an per seipsum solum (immediate) ut Testimonium increatum?».

²¹ Ibidem, fol. 5, n. 49: «II. — De specifica natura adhaesionis eidem divino testimonio praestitae, ut bono et vero, credibili et credito»; fol. 7, n. 64: «*Dubium VI.* — Utrum testimonium (externum et internum, creatum et increatum) in ipsa fide supernaturali ultimatim proponatur et amplectatur per viam intellectus; an per viam voluntatis; — videlicet tanquam testimonium (sub illuminatione supernaturali) intellectu cognitum ut verum, an testimonium (sub inspiratione supernaturali) voluntate amatum ut bonum?»; fol. 8, n. 70: «*Dubium VII.* — (Omnium principale et ceteris omnibus connerum). Utrum testimonium divinum (creatum et increatum, externum et internum), per modum finis veri, ultimatim proponatur et agnoscat, tanquam seipsum rationi supernaturali manifestans ideoque perceptum ut credibile, an tanquam seipsum fidei supernaturali revelans ideoque creditum tanquam verum?»

²² Ibidem, fol. 1, n. 1; cf. fol. 3, n. 22; fol. 9, n. 86.

Per això en aquesta exposició s'estudiaran com a punt de partença els tres primers dubtes que resol Henri Vignon, i com a sentència seva s'estudiaran els altres quatre dubtes.

II. EL PUNT DE PARTENÇA D'HENRI VIGNON

Es tractarà separadament la posició d'Henri Vignon sobre la sentència de la «fides auctoritatis» i la seva posició entorn de l'especificació de l'acte de fe pel seu objecte.

A. «FIDES AUCTORITATIS»

La sentència de la «fides auctoritatis» va tenir bona acollida al primer quart del nostre segle, gràcies a l'exposició clara i a l'argumentació vigorosa del cardenal Lluís Billot, S. I. (1846-1931). Essent professor de la Universitat Gregoriana (1885-86, 1887-1910), començà ensenyant-la a classe i després l'exposà per escrit en el tractat *De Ecclesia* (1898) i més àmpliament en el *De virtutibus infusis* (1901). Un seguidor seu, S. Harent, creu trobar antecedents d'aquesta posició en els Salmanticenses, en Elizalde i en Tirs González²³. Aubert, en la seva obra històrico-teològica sobre *Le problème de l'acte de foi*, dubta de la veritable interpretació dels Salmanticenses i destaca un article de C. Pesch (1884), que estaria a l'origen de la nova orientació²⁴. El mateix P. Vignon, a classe, en una digressió plena de bon humor, excusava el «pecat» de Billot, eximint-lo de la responsabilitat d'autor i deixant-li la de simple divulgador dels ensenyaments que havia rebut d'un professor seu de teologia. Però sigui quina sigui la gènesi del pensament de Billot, ell el presentà amb una coherència interna i el marcà amb l'empremta de la seva personalitat, de tal manera que la sentència es va difondre ràpidament i va ser acceptada en línies generals fins pel mateix P. Pesch²⁵.

Aquí s'exposarà en primer lloc la sentència del cardenal Billot,

²³ S. HARENT, *Foi*, a DTC (= Dict. Théologie catholique), VI (Paris, 1920), col. 55-514, especialment, 491-495.

²⁴ R. AUBERT, *Le problème de l'acte de foi. Données traditionnelles et résultats des controverses récentes*, pp. 236-237.

²⁵ CH. PESCH, *Praelectiones dogmaticae*, t. VIII: *De virtutibus in genere, de virtutibus theologicis*, ed. 4.ª et 5.ª, n. 332 (Friburgi Brisgoviae, 1922), pp. 159-160.

Després s'assenyalarà una posició lleugerament divergent. S'acabarà amb la crítica d'aquestes posicions.

1. *La sentència del cardenal Billot*

El cardenal Lluís Billot ensenya que el motiu de creure és l'autoritat de Déu *en si mateixa* i no el *coneixement* que el creient en té. La fórmula de l'acte de fe no és: «Crec en la trinitat perquè sé que Déu és infallible i l'ha revelada», sinó: «Crec en la trinitat perquè Déu és infallible i l'ha revelada». El motiu de creure és *objectiu*, és l'autoritat de Déu. No és *subjectiu*, no és el coneixement que el creient té de l'autoritat de Déu que revela. Aquest coneixement és previ a la fe. Forma part dels *praeambula fidei*²⁶.

2. *L'afirmació del motiu de la fe pel consentiment de la voluntat*

En la sentència de la «fides auctoritatis», el motiu de la fe és conegut i afirmat intel·lectualment en un judici previ a la fe (en els *praeambula fidei*), però no en el mateix acte de fe. En el mateix acte de fe l'autoritat de Déu que revela no és *id quod*, sinó simplement *id propter quod creditur*.

Però entre els autors que mantenen aquesta posició n'hi ha de tendència menys rígida que el cardenal Billot. Han vist clar que, entre el motiu objectiu de creure (l'autoritat de Déu *en si mateixa*) i l'acte subjectiu de fe, és necessari un vincle que d'alguna manera subjectivitzï el motiu. Aquest vincle no és l'assentiment intel·lectual (que resta previ a la fe), sinó que és l'acceptació voluntària del motiu objectiu. Sota l'influx de la gràcia l'home voluntàriament accepta l'autoritat de Déu que revela. Així en el mateix acte de fe l'autoritat objectiva de Déu és afirmada *ut quod*, no per la intel·ligència, sinó per la voluntat que accepta el motiu objectiu *en si mateix* com a raó (*ut propter quod*) de l'acte intel·lectual d'assentiment a l'objecte de la fe. En aquest sentit Vignon cita B. Beraza²⁷.

²⁶ L. BILLOT, *De virtutibus infusis*, thesis XVI, 4.ª ed. (Romae, 1928), pp. 281-294; IDEM, *Tractatus de Ecclesia Christi*, t. I, Introductio, § 2, nn. 2-3, 5.ª ed. (Romae, 1927), pp. 35-42.

²⁷ VIGNON, *De analysi fidei*, fol. 2, n. 15; IDEM, *Adnotationes in tractatum de virtutibus infusis*, p. 212. Cf. B. BERAZA, *Tractatus de virtutibus infusis*, nn. 535-566, pp. 285-305. La tesi de Beraza és: «In actu fidei divinae obiectum formale affirmatur non prout est exercite revelatum in revelatione obiecti materialis, nec prout est ex ipsis terminis immediate notum, sed ex imperio voluntatis absque ulla nova ratione obiectiva ex parte intellectus sese habente» (p. 288).

3. Crisi de la sentència de la «fides auctoritatis»

La sentència de la «fides auctoritatis» respon a una intuïció genial en uns moments de mentalitat més aviat racionalista. L'acte de fe no és, ni de prop ni de lluny, el resultat d'un sillogisme, sinó que és un acte absolutament simple. El creient no creu per (*propter*) un coneixement racional previ, que sigui com una premissa de la fe; creu simplement per l'autoritat de Déu que revela (*propter auctoritatem Dei revelantis*).

El que passa és que els defensors d'aquesta posició, tot volent superar el racionalisme dominant, no es van lliurar totalment de la seva influència. I van defensar la supernaturalitat de la fe, no quant a la substància mateixa de l'acte de coneixement (*quoad substantiam*), sinó únicament quant a la manera com l'acte es realitza sota l'influx de la gràcia (*quod modum*)²⁸. I, és clar, en aquesta perspectiva un acte de coneixement — que difereixi del coneixement natural únicament perquè per la gràcia s'ordena a la vida eterna — no pot ser motiu de la fe, ja que substancialment es tracta d'un coneixement humà. I la fe no pot recolzar en un coneixement humà, encara que tingui valor sobrenatural. La fe ha de recolzar en quelcom substantivament sobrenatural. I per això acuden a l'autoritat de Déu en si mateixa.

Però la sentència de la «fides auctoritatis» oblida que un motiu d'assentiment intel·lectual no pot exercir el seu paper sinó en tant que és conegut (*quatenus cognitum*). El pas d'un coneixement racional previ del motiu al mateix motiu objectiu és un salt en el buit. La certesa és una qualitat subjectiva de l'assentiment. I el dubte sobre la fe no versa ordinàriament sobre l'autoritat de Déu, sinó sobre el fet de la revelació divina. I l'assentiment a la veritat revelada no pot tenir una certesa superior a l'assentiment intel·lectual que cadascú doni al mateix fet de la revelació. La fe és admetre el testimoni diví abans que creure el que Déu ha testificat. I una admissió del testimoni pel camí de la voluntat (Beraza) clou les portes a la raonabilitat de la fe²⁹. Henri Vignon no dubta d'afirmar:

²⁸ BILLOT, *De virtutibus infusis*, Generale prolegomenon, III, § 1, nn. 2-4, pàgines 53-66.

²⁹ Vegi's la crítica de la sentència de la «fides auctoritatis» a AUBERT, *Le pro-*

Motivum fidei, in ipsa fide, non solum ut in seipso subsistens mere *adhibetur*, tanquam pura ratio, prius extra fidem cognita at in ipsa fide non affirmata, credendi veritatem obiecti; sed in ipsa fide cum obiecto fidei implicite saltem *affirmatur*, — ut «quod» scilicet affirmatur et «quo» seu propter quod affirmatur obiectum³⁰.

Affirmatio Motivi in ipsa fide comprehensa, non ex sola voluntate causatur, praeter quemlibet cognitionis influxum causalem; — sed Motivum *ut cognitum*, seu *propter cognitionem*, ex libero motu voluntatis affirmatur, ideoque in ipsa fide proprie *gnosco*³¹.

B. EL CONEIXEMENT ESPECÍFICAMENT SOBRENATURAL DEL MOTIU DE LA FE

S'arriba aquí a un punt clau del tractat sobre la fe i en general del tractat sobre les virtuts. La diferència entre la virtut natural i la virtut sobrenatural, ¿es troba solament en l'elevació de les facultats humanes per la gràcia o es troba també en la manera pròpia de tendir a l'objecte? En altres paraules: els actes sobrenaturals, ¿s'especifiquen com a sobrenaturals subjectivament (per raó de l'elevació de la potència) o també objectivament (per raó de la manera de captar l'objecte)?

Vignon — i en això repeteix una apreciació comunament admesa — atribueix a Lluís de Molina la doctrina segons la qual els actes sobrenaturals s'especifiquen únicament per raó del principi subjectiu d'obrar³². Recentment el P. A. Queralt, revisant la posició de Molina, ha intentat de precisar el pensament obscur de l'il·lustre jesuïta i ha mostrat que per ell l'objecte formal especifica els actes³³. Però sigui qui sigui l'autor d'aquesta sentència, de fet es

blème de l'acte de foi, pp. 250-255, i a J. ALFARO, *Fides, spes, caritas. Adnotationes in tractatum de virtutibus theologis, ad usum privatum auditorum*, ed. nova (Romae, 1964), pp. 430-433. Vegi's també L. MALEVEZ, *Pour une théologie de la foi* (Paris-Bruges, 1969), pp. 90-91.

³⁰ *De analysi fidei*, fol. 9, n. 89.

³¹ *Ibidem*, fol. 9, n. 90.

³² VIGNON, *De analysi fidei*, fol. 1, n. 9: «Sententia Lugoniana (medio saec. XVII et deinceps) doctrinam Thomistam et Suarezianam Motivi specificè supernaturalis post Molinam reliquit»; *Idem*, *De virtutibus et donis vitae supernaturalis*, p. 60.

³³ A. QUERALT, *Una opinión que hay que revisar: ¿sostiene Luis de Molina la especificación del acto por el objeto formal?*, a «Gregorianum» 49 (1968) 694-725. En aquest article (p. 695, nota 4) l'autor censura la imprecisió amb què E. G. Mori tracta la doctrina de Molina en la tesi — dirigida pel P. Vignon — sobre *Il motivo della fede da Gaetano a Suarez* (Romae, 1953), per desconèixer l'obra de Stegmüller sobre Molina.

troba àmpliament estesa entre els teòlegs. Vignon la descriu en poques línies:

Non pauci auctores tenent maximum quidem discrimen illud ontologicum existere inter virtutem supernaturalem et potentiam naturalem quod, ex parte *subiecti* seu *principii* operationis, virtutes et actus virtutum «entitative» seu intrinsece eleuantur gratia supernaturali, tanquam perfectione supernaturali *ontologica*: inde ontologicè specificantur ut supernaturales, atque plane discriminantur a potentiis et actibus naturalibus. Ex parte autem *obiecti*, actus et virtutes supernaturales nullum modum proprium comportant, specificè supernaturalem, intelligendi aut appetendi veritates et bona supernaturalia. Unde obiectum et motivum virtutis supernaturalis *eodem plane modo percipiuntur*, sive a potentiis naturalibus, sive a virtutibus supernaturalibus³⁴.

Però Vignon defensa obertament la posició contrària, que cada dia compta més adeptes. Les virtuts sobrenaturals no s'especifiquen únicament pel principi intern de la virtut sobrenatural, que eleva entitativament les potències humanes, sinó que s'especifiquen com a sobrenaturals també psicològicament i objectivament, perquè llurs objectes són captats i considerats sota un aspecte objectiu específicament sobrenatural, inaccessible a les potències naturals³⁵. Formula la tesi primera del seu tractat *De virtutibus* amb els següents termes:

Virtutes supernaturales ex eo specificantur ut supernaturales quod, ex revelatione simul externa atque ex illuminatione inspirationeque gratiae virtutum internae, Ipsum Deum, Finem ultimum vitae aeternae, ceterasque veritates bonaque supernaturalia, modo filiorum proprio solae formaliter agnoscunt atque absolute appetunt, secundum illorum obiectivam intelligibilitatem et appetibilitatem specificè supernaturalem³⁶.

I, aplicant aquesta doctrina a l'anàlisi de la fe, escriu:

Cognitio Motivi in ipsa fide comprehensa non *ontologicè* solum supernaturalis existit, ex parte scilicet solius subiectivi *principii cognoscantis*; — sed *obiective* etiam et *specificè supernaturalis*, ex parte ipsius obiectivi *Motivi cogniti*³⁷.

³⁴ *De virtutibus et donis vitae supernaturalis*, p. 58.

³⁵ *Ibidem.*, p. 61.

³⁶ *Ibidem.*, p. 63.

³⁷ *De analysi fidei*, fol. 10, n. 92.

Fins aquí s'han considerat les idees que estan a la base del pensament del P. Henri Vignon:

Primera. En l'acte de fe el motiu de creure exerceix el seu paper de motiu en tant que és conegut intel·lectualment.

Segona. En l'acte de fe sobrenatural el coneixement del motiu de creure és específicament sobrenatural, és a dir, és el coneixement d'un objecte inassequible a les facultats naturals, sense la gràcia il·luminativa.

Un cop establertes aquestes bases, Henri Vignon estudia de quina manera la fe inclou el coneixement específicament sobrenatural del seu motiu.

III. LA DOCTRINA PRÒPIA D'HENRI VIGNON SOBRE L'ANÀLISI DE LA FE

La fe és l'adhesió al testimoni diví. I Henri Vignon es demana:

Primer. Quins són els elements essencials del testimoni diví, al qual el creient s'adhereix ³⁸.

Segon. Quina és l'indole específica de l'adhesió de la fe al testimoni diví ³⁹.

Segons Henri Vignon el creient s'adhereix al testimoni diví alhora extern i intern, alhora creat i increat ⁴⁰. I, quant a l'indole

³⁸ Ibidem, fol. 5, n. 48: «*De diversis elementis testimonium divinum constituentibus, ut internum et externum, creatum et increatum*»; fol. 10, n. 99: «*De essentialibus divini testimonii elementis: quatenam sint scilicet et quomodo inter se ordinetur elementa diversa, quibus testimonium divinum essentialiter constituitur, quibusque tanquam causis intrinsicis fides ipsa supernaturalis innititur, — testimonium scilicet externum simul atque internum, creatum simul atque increatum*».

³⁹ Ibidem, fol. 5, n. 49: «*De specifica natura adhaesionis eidem divino testimonio praestitae, ut bono et vero, credibili et credito*»; fol. 11, n. 100: «*De specifica fidei adhaesionis indole: quatenam sit natura specifica obiectivi testimonii et subiectivae fidei adhaesionis, qua scilicet supernaturale testimonium divinum, ut bonum simul atque verum seu per modum finis seu boni veri, non latiori solum sensu (...); sed stricto etiam sensu, ut credibile simul atque creditum, propter seipsum rationabili fidei obsequio creditur*».

⁴⁰ Ibidem, fol. 11, n. 101: «*Motivum fidei testimonio proponitur externo et interno, creato et increato*».

específica de l'adhesió, s'adhereix al testimoni diví alhora veritable i bo, alhora creïble i cregut ⁴¹.

Heus aquí quatre fórmules breus que poden servir de pauta per a estudiar detingudament el pensament d'Henri Vignon:

- A. El testimoni diví es alhora extern i intern.
- B. El testimoni diví és alhora creat i increat.
- C. El testimoni diví és alhora veritable i bo.
- D. El testimoni diví és alhora creïble i cregut.

Un cop estudiats aquests quatre punts, s'insistirà en el caràcter sintètic de la posició del P. Henri Vignon: recull les aportacions positives dels diversos corrents teològics («Solutio synthetica»).

A. EL TESTIMONI DIVÍ ÉS ALHORA EXTERN I INTERN

1. *El problema*

Escriu sant Joan: «Déu ningú no l'ha vist mai, un unigènit Déu que està al si del Pare, ell és qui l'ha revelat» (Io 1, 18). I escriu també que Jesús va dir: «Ningú no pot venir a mi [no pot creure en mi] si el Pare que m'ha enviat no l'atreu» (Io 6, 44). La raó de creure, el testimoni diví, ¿és la revelació externa de Jesucrist o és l'atracció interna del Pare? ¿Cal subratllar Io 1, 18 o posar l'accent en Io 6, 44? Heus aquí, en línies expressament simplificades, la qüestió que s'estudiarà.

2. *Sant Tomàs*

Sant Tomàs ⁴², a la segona meitat del segle XIII^t, posa indiscutiblement l'accent en la gràcia interna. Afirmar que la revelació externa de Déu — immediata per als apòstols i per als profetes, i proposada mediatament als altres — és necessària perquè l'home cregui explícitament el que ha de creure. Però ensenya que en ordre a l'assentiment, que és el principal acte de la fe, les causes externes, com el miracle o la persuasió humana que indueix a la fe, no són causes suficients, sinó que es necessita la moció interna de

⁴¹ Ibidem, fol. 12, n. 108: «*Motivum fidei, ut bonum verum, propter credibile suum Testimonium creditur.*»

⁴² Remetem per a l'estudi de sant Tomàs a l'excellent treball de J. ALFARO, *Supernaturalitas fidei iuxta S. Thomam*, a «Gregorianum» 44 (1963) 501-542, 731-787.

Déu per la gràcia ⁴³. Així l'home s'adhereix a la Veritat primera increada, per si mateixa — com a medi d'assentiment a totes les veritats revelades ⁴⁴ — per la llum o hàbit de la fe, infús per Déu ⁴⁵.

La doctrina de sant Tomàs, que dóna preponderància en l'assentiment de la fe a l'element intern de la gràcia, és de filiació agustiniana ⁴⁶. I els comentadors de sant Tomàs, fins a mitjan segle *xvii*, la mantindran amb fidelitat. Així, ens limitarem a recordar alguns noms: Joan Capreolus ⁴⁷, el cardenal

⁴³ *Sum. theol.*, II-II, q. 6, a. 1: «Ad fidem duo requiruntur. Quorum unum est ut homini credibilia proponantur: quod requiritur ad hoc quod homo aliquid explicitè credat. Aliud autem quod ad fidem requiritur est assensus credentis ad ea quae proponuntur. Quantum igitur ad primum horum, necesse est quod fides sit a Deo. Ea enim quae sunt fidei excedunt rationem humanam: unde non cadunt in contemplatione hominis nisi Deo revelante. Sed quibusdam quidem revelantur immediate a Deo, sicut sunt revelata Apostolis et prophetis: quibusdam autem proponuntur a Deo mittente fidei praedicatores, secundum illud Rom. 10, 15: *Quomodo praedicabunt nisi mittantur?* Quantum vero ad secundum, scilicet ad assensum hominis in ea quae sunt fidei, potest considerari duplex causa. Una quidem exterius inducens: sicut miraculum visum, vel persuasio hominis inducentis ad fidem. Quorum neutrum est sufficiens causa: videntium enim unum et idem miraculum, et audientium eandem praedicationem, quidam credunt et quidam non credunt. Et ideo oportet ponere aliam causam interiorerem, quae movet hominem interius ad assentiendum his quae sunt fidei. Hanc autem causam Pelagiani ponebant solum liberum arbitrium hominis (...). Sed hoc est falsum. Quia cum homo, assentiendo his quae sunt fidei, elevetur supra naturam suam, oportet quod hoc insit ei ex supernaturali principio interiori movente, quod est Deus. Et ideo fides quantum ad assensum, qui est principalis actus fidei, est a Deo interiori movente per gratiam». Vegeu més textos de sant Tomàs en el mateix sentit a J. ALFARO, op. cit., pp. 515-516.

⁴⁴ *Sum. theol.*, II-II, q. 1, a. 1: «In fide, si consideremus formalem rationem obiecti, nihil est aliud quam veritas prima: non enim fides de qua loquimur assentit alicui nisi quia est a Deo revelatum; unde ipsi veritati divinae innititur tanquam medio»; *De Verit.*, q. 14, a. 8, ad 9: «Veritas prima se habet in fide et ut medium et ut obiectum». Cf. ALFARO, op. cit., pp. 503-504. Hem traduït el «medium» llatí per «medi» i no per «mitjà», perquè l'objecte formal, tal com el concebeix sant Tomàs, té raó de medi: a *De Verit.*, q. 14, a. 8, ad 4, el compara amb la llum.

⁴⁵ *In Boet. De Trinit.*, Proem., q. 2, a. 2: «Per fidem nobis infusam inhaeremus ipsi primae veritati propter seipsam»; *Sum. theol.*, II-II, q. 5, a. 3, ad 1: «Alios articulos fidei, de quibus haereticus non errat, non tenet eo modo sicut tenet eos fidelis, scilicet simpliciter inhaerendo primae veritati, ad quod indiget homo adiuvari per habitum fidei». Cf. ALFARO, op. cit., pp. 504-505 (en aquest estudi examina especialment el concepte de *lumen fidei* en les pp. 517-542).

⁴⁶ ALFARO, op. cit., p. 779 i nota 357. Cf. *ibidem*, p. 759, nota 258. Sobre la doctrina de sant Agustí, vegi's AUBERT, op. cit., pp. 21-30.

⁴⁷ Capreolus, defensant la doctrina de sant Tomàs contra Duns Scot, ensenya que la causa pròxima de l'assentiment de la fe és l'hàbit de la fe. La persuasió o la predicació externa és necessària per a determinar el que cal creure i per a proposar-ho a l'enteniment com a objecte material, però no per a causar l'assentiment. L'assentiment a la proposició: «Déu ha revelat la seva Unitat i la seva Trinitat» no és causat per l'assentiment a una altra proposició, sinó que la fe assenteix a aquesta proposició per ella mateixa. És Déu mateix qui, per l'hàbit

Gaietà, Tomàs de Vio⁴⁸, Melcior Cano⁴⁹ i Domènec Báñez⁵⁰.

de la fe, mou la intelligència a assentir a aquesta proposició. *In III Sent.*, d. 24, q. unica, § 2, ad arg. 3 Scoti: «Actus fidei, qui est assensus, dependet quantum ad executionem ab habitu fidei et ab intellectu tanquam a causa proxima. Persuasio vero vel praedicatio exterior requiritur ad determinationem credendorum, et ad proponendum intellectui suum obiectum materiale, puta aliquod complexum, non autem ad causandum assensum» (*Defensiones Theologicae in quattuor libris sententiarum divi ac gloriosi Angelici Doctoris Thomae de Aquino*, t. III [Venetiis, 1514], fol. 98 v); ibidem, § 4, ad arg. 1 Scoti, secundo: «Et cum ulterius quaeritur quomodo assentio huic: Deus revelavit hoc etc. Dicitur quod fides assentit illi propter seipsam, et non propter aliquam aliam propositionem, ex cuius assensu causetur assensus istius: Deus revelavit hoc. Hoc et enim primum credibile: Deus vel veritas prima revelavit quiddam continetur in sacra scriptura et in doctrina ecclesiae. Nec assensus huius propositionis effective principaliter causatur ex alio assensu praecedente, sed ex Deo interius movente intellectum per habitum fidei ad hunc assensum» (fol. 98 v).

⁴⁸ *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, n. XI: «In hac adhaesione ad primam veritatem ut revelatricem stat resolutio ultima creditorum: et non ad fidem acquisitam qua credo Ioanni Evangelistae aut Paulo Apostolo aut communitati Ecclesiae. Unde de Abraham scriptum est, *Gen. XV, 6* et *ad Rom. IV, 5*: *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad iustitiam*. Et per oppositum ad Moysen et Aaron dictum est a Deo, *Num. XX, 12*: *Quia non credidistis mihi*, etc.: ut ex hoc sciremus quod ratio fidei in hoc stat ut utamur Deo ut revelante, in quo videtur Moyses defecisse, et non in hoc quod crediderit Deum dixisse falsum. Facit ergo habitus fidei infusae hominem inhaerere Deo ut testificantem tanquam in ratione omnium credendorum» (Ed. Leonina: S. THOMAE AQUINATIS... *Opera omnia*, t. VIII [Romae, 1895], p. 10).

⁴⁹ *De locis theologicis*, lib. II, cap. 8, ad 4: «His vero tribus certis stabilibusque sententiis illa etiam coniuncta est, ultimam fidei nostrae resolutionem fieri in causam interiorem efficientem, hoc est, in Deum moventem ad credendum. Verbi gratia, huic articulo, Deus est trinus, et huic, Ecclesia non potest errare, et caeteris universis doctrinae Christianae principiis assentio per infusam fidem, non quod Ioannes dixerit, aut quivis alius homo, sed quod Deus revelaverit: huic autem Deus revelavit, immediate credo, a Deo motus per instinctum specialem. Itaque ex parte obiecti ratio formalis movens est divina veritas revelans; sed illa tamen non sufficit ad movendum, nisi adsit causa interior, hoc est, Deus etiam movens per gratuitum specialemque concursum» (*Opera*, ed. novissima [Venetiis, 1759], p. 24). I, *eodem loco*, una mica abans, havia dit: «Externae igitur omnes et humanae persuasiones non sunt satis ad credendum, quantumcumque ab hominibus competenter ea, quae sunt fidei, proponantur; sed necessaria est insuper causa interior, hoc est divinum quoddam lumen incitans ad credendum, et oculi quidam interni Dei beneficio ad videndum dati» (p. 23).

⁵⁰ Báñez, comentant la *Summa*, distingeix en el motiu de la fe l'aspecte obiectiu i l'aspecte subjectiu o illuminatiu, i dóna preferència a l'element illuminatiu, que és la revelació o testimoni intern de Déu. *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, dubium 1, sexta conclusio: «Si in praedicta ratione formali velimus distinguere aliquid, quod se teneat ex parte rei cognitae, et aliquid ex parte credentis (...) dicendum erit, quod veracitas, seu fidelitas Dei testificantis se tenet ex parte rei, et revelatio talis se tenet ex parte credentis. Explicatur hoc, et probatur conclusio. Nam testimonium Dei duo importat, et quod sit fidele, et illuminans, ut cognoscatur, ergo ipsa illuminatio passiva est ratio formalis sub qua attingitur obiectum fidei ex parte credentis, fidelitas vero Dei est ratio formalis, per quam attingitur, quae se tenet ex parte rei; ita tamen quod ratio formalis perfecta integre significetur in eo, quod dicimus: fidelitas divina ut

E. G. Mori té un valuós estudi sobre aquests i altres teòlegs⁵¹.

3. Suárez

Amb el jesuïta espanyol Francesc Suárez (1548-1617), la perspectiva convia⁵². Suárez en el seu tractat *De fide theologica*⁵³ ensenya que la raó de creure no és la llum interna, subjectiva, sinó la revelació externa, objectiva. I no es tracta simplement de desplaçar cap a la revelació externa l'accent que la tradició agustino-

subest tali illuminationi est ratio, per quam fides assentit credibilibus (...). Haec nobis est ratio credendi, quod Christus est Deus, quia testimonium Dei intus accepimus, ipsomet Deo illuminante nostras mentes» (*De Fide, Spe, et Charitate* [...] *Scholastica Commentaria in Secundam Secundae Angelici Doctoris partem* [...] [Romae, 1586], col. 7); ibidem, ad 3; «Divina revelatio dicitur obiectum formale fidei, quia est ratio formalis obiecti ex parte nostra, sub qua ratio formalis quae se tenet ex parte obiecti attingitur a fide (...). Sed pro maiori huius rei intelligentia nota, quod Deus ut revelans causa efficiens est luminis fidei, et ipsius assensus. Non enim aliter revelat nisi effective. At vero lumen ipsum receptum in nobis formaliter illuminat obiectum, quod creditur. Quamvis si idem lumen consideretur, ut est habitus fidei, efficiens causa est assensus» (col. 8). I últimament la fe es resol en la illuminació interior, que procedeix de l'hàbit de la fe, però principalment en l'Esperit Sant, que és la causa eficient de l'hàbit de la fe. Ibidem, dubium 4, ad argumentum (post quintam conclusionem) maxime contra quartam conclusionem: «Quamvis enim ratio credendi sit illuminatio, quae est a lumine sive ab habitu fidei: inde tamen non sequitur, quod ipse habitus, aut lumen habituale in se ipsum resolvatur. Sed solum sequitur (quod nos libenter concedimus) actum credendi resolvi in illuminationem, quae est ab habitu fidei sed principaliter ab Spiritu sancto, a quo pendet habitus in fieri, et conservari, et operari. Unde ad Spiritum sanctum revelantem est ultima resolutio fidei, et actus credendi» (col. 17).

⁵¹ ELIOS GIUSEPPE MORI, *Il motivo della fede da Gaetano a Suarez*, con Appendice di fonti manoscritte (Analecta Gregoriana 60) (Romae, 1953). L'autor escriu sobre Francesc de Vitoria: «Il motivo della fede è creduto, e la fede si risolve nell'elemento interiore, Dio che muove soprannaturalmente» (p. 74). Sobre Domènec de Soto diu: «Non basta che le verità da credere siano proposte, è necessario l'elemento interiore divino» (p. 83). Quant a Dídac de Chávez, transcriu el següent text: «Credo quia Deus interius me firmat ad credendum, quando ratio deficerit, et illuminat ut credam per fidem infusam, et non est assignandum aliud medium» (pp. 104, 226). Escriu sobre Bartomeu de Medina: «Motivo della fede è la verità prima rivelante e illuminante, e la rivelazione stessa (...). La risoluzione avviene nel lume della fede, come ha proposto Cano; e il motivo è creduto nell'atto di fede. La prevalenza dell'elemento illuminativo trova già fra i teologi le sue difficoltà» (pp. 118-119). Sobre sant Robert Bellarmino escriu: «Motivo della fede è Dio, verità prima che illumina. Bellarmino dà una importanza vivissima al lume della fede, che non è solo una realtà statica, ma qualcosa di vivo che parla (dicit) nell'uomo. Il motivo della fede è creduto soprannaturalmente, e la fede si risolve nella illuminazione interiore, cioè in Dio che illumina» (p. 150).

⁵² Sobre la prioritat de Gregori de Valencia o de Francesc Suárez en l'ensenyament segons el qual es coneix l'objecte formal de la fe per la revelació externa, vegi's MORI, op. cit., pp. 179-180.

⁵³ FRANCISCUS SUAREZ, *Tractatus de fide theologica, a Opera omnia*, ed. Vivès, t. XII (Parisiis, 1858), pp. 1-596.

tomista carregava en la revelació interna. Es tracta d'eliminar de la raó formal de la fe la llum interna de la fe, reduint la raó formal a la revelació externa de Déu:

Censeo enim lumen fidei, sive sumatur pro habitu, sive pro auxilio, non posse esse obiectum formale fidei, nec complementum eius, et consequenter Deum, ut auxiliantem intellectum ad credendum ex parte potentiae, non pertinere ad obiectum formale, sed tantum ad principalem causam efficientem fidei, ac proinde Deum, ut testificantem, seu revelantem res fidei, esse completum obiectum formale illius⁶⁴.

La raó històrica d'aquest canvi de perspectiva radica en la controvèrsia. Els reformadors del segle xvr^e prenen la llum interna de la fe o instint de l'Esperit Sant com a criteri per a discernir la veritat o la falsedat d'una doctrina. Suárez reconeix noblement que, almenys en part, la seva posició és polèmica⁶⁵.

Però el pas a la nova visió respon també a una raó doctrinal que assenyala Suárez⁶⁶, i més tard reprendrà el cardenal Joan de Lugo⁶⁷: els que resolen la fe en el «lumen fidei» confonen el motiu de l'acte de fe amb la seva causa eficient, i en la resolució de la fe

⁶⁴ SUÁREZ, *De fide theologica*, disp. III, sect. III, n. 5: ed. Vivès, XII, p. 47.

⁶⁵ Ibidem, n. 9: «Valde errant huius temporis haeretici, qui veram fidem a falsa per internos instinctus distinguunt, et unumquemque volunt esse regulam suae fidei, per internam motionem quam sentit, quod est fere seminarium omnium errorum, cui modus ille dicendi ansam aliquam praebere potest, et ideo cavendus est» (ed. Vivès, XII, p. 49); ibidem, sect. X, *Error haeticorum*: «In primis cavendus est error quorundam haeticorum, quos etiam moderni haeretici sequuntur, qui dixerunt unicum rationem et regulam credendi in singulis fidelibus, esse internam revelationem, vel instinctum specialem quem Deus unicuique tribuit; est enim haec aperta haeresis, imo origo omnium haeresum et schismatum, quia si verum esset, non posset esse una fides, sed tot essent quot sunt capita» (p. 90); ibidem, sect. XII, n. 11: «Respondet Cano (...) fideles credere res seu mysteria fidei, quia Deus illa revelavit; quod autem Deus illa revelaverit, immediate credere, quia interius moventur per specialem instinctum divinum, iuxta illud: *Qui credit in filium Dei, habet testimonium Dei in se*. Haec vero responsio, et in modo loquendi vitanda est propter haeticos huius temporis, et in re ipsa non potest satisfacere» (p. 105).

⁶⁶ Ibidem, disp. III, sect. III, n. 9: «Obiectum formale in intellectu est motivum assentiendi; habitus autem aut infusio eius non potest esse motivum assentiendi, sed est causa efficiens assensum, quod longe diversum est: nam principium effectivum assensus est medium, quod vocant incognitum, ut est species, vel virtus potentiae, vel habitus acquisitus; et tale etiam principium est habitus fidei; motivum autem assentiendi esse debet medium cognitum; nam, ut supra probavi, non potest movere intellectum ad assensum, nisi quod ab illo apprehenditur et cognoscitur; ergo habitus vel eius infusio non potest esse motivum, et consequenter nec obiectum formale» (ed. Vivès, XII, pp. 48-49).

⁶⁷ IOANNES DE LUGO, *Tractatus de virtute fidei divinae*, disp. I, sect. II, n. 6: «Sententia illa [docens assensum fidei divinae debere resolvi in lumen ipsius

no es demana quina és la causa eficient de l'acte, sinó quin és l'últim motiu objectiu que mou l'enteniment a creure allò que no és evident.

4. *Henri Vignon*

Henri Vignon no redueix l'objecte formal de la fe ni a la revelació interna o *lumen fidei* (com els tomistes, fins a mitjan segle XVI^è) ni a la revelació externa (com Suárez i la teologia posterior). Henri Vignon subratlla que l'autoritat de Déu que revela és alhora testimoni intern i testimoni extern:

Testimonium divinum sub *interno* gratiae Christi testimonio supernaturali (ut «quo» vel «sub quo») formaliter attingitur, quale ab *externo* Christi in Ecclesia testimonio supernaturali (ut «quod») explicite proponitur⁵⁸.

Tant la revelació externa («Déu ningú no l'ha vist mai, un unigènit Déu que està al si del Pare, ell és qui l'ha revelat», Io 1, 18) com l'atracció del Pare o revelació interna («ningú no pot venir a mi, si el Pare que m'ha enviat no l'atreu», Io 6, 44)⁵⁹ són elements del testimoni diví.

Aquests dos elements del testimoni diví (extern i intern) tenen, però, el seu paper propi en l'acte de fe:

El testimoni extern és objectiu. I l'objecte mou atraient.

El testimoni intern illumina, inspira. En un mot, mou inclinant cap a l'objecte.

Per això el motiu objectiu pròpiament dit de la fe és constituït pel testimoni extern, i el testimoni intern és la llum amb la qual («quo» vel «sub quo») es capta el testimoni extern. Henri Vignon ho precisa amb dues frases concises:

fidei, quo Deus illuminat mentem nostram ut credamus] facile impugnatur, et merito ab omnibus reiicitur, quia confundit resolutionem fidei in motiva, cum resolutione in causas efficientes. Certum enim est habitum infusum, vel eo deficiente, aliquid supplens eius efficientiam esse causam, cur eliciamus assensum supernaturalem. Nos tamen nunc non quaerimus, quae sint causae utcumque actus fidei, sed quod sit obiectum seu motivum formale, quod ex parte obiecti movet ad credendum quod non videmus» (ed. Vivès, t. I [Parisis, 1868], p. 4).

⁵⁸ *De analysi fidei*, fol. 11, n. 102.

⁵⁹ Recordi's també el text de Mt 16, 17: «Ets benaurat, Simó, fill de Jonàs, perquè no t'ho ha revelat carn i sang, sinó el meu Pare del cel». Suárez cita aquest text parlant de la revelació objectiva (*De fide*, disp. III, sect. X, n. 10: ed. Vivès, t. XII, p. 94. Vegi's el text de Suárez a la nota 73).

Interna fidei gratia *obiectivum* quidem procurat effectum ⁶⁰.
Solum externum testimonium constituit *obiectivum* proprie dictum ⁶¹.

Aquestes expressions ens recorden unes paraules de Báñez:

Testimonium Dei duo importat, et quod sit fidele, et illuminans, ut cognoscatur, ergo ipsa illuminatio passiva est ratio formalis sub qua attingitur obiectum fidei ex parte credentis, fidelitas vero Dei est ratio formalis, per quam attingitur, quae se tenet ex parte rei; ita tamen quod ratio formalis perfecta integre significetur in eo, quod dicimus: fidelitas videtur ut subest tali illuminationi est ratio, per quam fides assentit credibilibus ⁶².

Només que Báñez resol últimament la fe en la il·luminació interna ⁶³.

La distinció entre testimoni intern i testimoni extern pot portar fàcilment a contraposar-los. La intenció del P. Vignon no és pas aquesta. No es tracta de separar, sinó més aviat d'unir. Per ell en la revelació el testimoni extern i el testimoni intern actuen com una sola cosa:

Testimonium divinum, ut externum simul atque internum, duplici illo suo testimonio per modum unius sese attestatur tanquam verum ⁶⁴.

El testimoni diví extern és una gràcia externa i el testimoni intern, una gràcia interna. I gràcia externa i gràcia interna no són els dos membres d'una divisió de la gràcia, sinó simplement dos aspectes de l'única gràcia ⁶⁵.

⁶⁰ *De analysi fidei*, fol. 11, n. 103.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, dubium 1, sexta conclusio. Vegi's la nota 50.

⁶³ *Ibidem*, sexta conclusio et ad 3; dubium 4, quarta conclusio. Vegin-se els textos a les notes 50 i 71.

⁶⁴ *De analysi fidei*, fol. 16, n. 144.

⁶⁵ Henri Bouillard subratlla encara més la correlació entre revelació externa i gràcia interna. A *Logique de la foi* (París, 1964), p. 19, escriu: «...c'est l'instinctus interior Dei invitantis. Mais on entend parfois la chose de façon trop imaginative. On s'exprime comme s'il y avait en face de l'homme une révélation indépendante de toute perception; pour la discerner et y adhérer, l'homme recevrait de Dieu une lumière surnaturelle qui lui permettrait de la voir et une motion surnaturelle qui le pousserait ou l'attirerait vers elle. En réalité, il n'y a de révélation objective que saisie par des sujets; et la lumière divine dans l'âme n'est autre que celle de la révélation reçue. La Parole que Dieu prononce en Jésus-Christ devient, par l'Esprit-Saint, intérieure au croyant. Et la lumière de foi est cette Parole même, en tant que présente au croyant».

B. EL TESTIMONI DIVÍ ÉS ALHORA CREAT I INCREAT

Abans d'entrar en l'estudi del testimoni diví com a creat i increat, una advertència: convé no confondre testimoni increat amb testimoni intern, ni testimoni creat amb testimoni extern.

Intern i extern es diu en relació a l'home. És extern a l'home el que li arriba a través dels sentits; el que d'alguna manera li esdevé audible, visible o tangible. Li és intern el que l'afecta sense passar pels sentits.

Increat i creat es diu en relació a Déu. Solament Déu és increat. Tot el que és distint de Déu és creat.

El testimoni increat és Déu mateix, Veritat primera, i és l'acte increat de Déu que constitueix la revelació activa.

El testimoni creat és la manifestació del testimoni increat en l'obra de Jesucrist i és la llum interna de la fe.

Tenint en compte aquesta precisió terminològica, serà bo de considerar la preponderància que els diversos corrents teològics han donat al testimoni increat o al testimoni creat.

1. *Escola tomista*

Per sant Tomàs, la fe no recolza en cap realitat creada ni en arguments que provinguin del raonament humà, sinó que recolza en la mateixa Veritat primera, a la qual l'home s'adhereix immediatament per la llum o hàbit de la fe, infús per Déu. I la Veritat primera, a la qual l'home s'adhereix per si mateixa, és el medi de l'assentiment a totes les veritats revelades per Déu ⁶⁶. Les realitats creades, com els miracles o la persuasió humana, són causes, però insuficients, de l'assentiment de la fe. L'única causa suficient de l'assentiment de la fe és Déu, que mou a creure per la gràcia ⁶⁷.

El cardenal Galetà, comentant sant Tomàs, ensenya que en la fe cal distingir l'assentiment a les veritats revelades de llur proposició i explicació. L'assentiment depèn únicament de Déu, que n'és la causa (increada) com a agent, com a objecte, com a fi i com a regla ⁶⁸. En canvi, quant a la proposició i explicació de les veritats

⁶⁶ *Sum. theol.*, II-II, q. 1, a. 1.; q. 5, a. 3, ad 1; *De Verit.*, q. 14, a. 8, ad 9; *In Boet. De Trinit.*, Prooem., q. 2, a. 2. Vegin-se els textos a les notes 44 i 45.

⁶⁷ *Sum. theol.*, II-II, q. 6, a. 1. Vegi's el text a la nota 43.

⁶⁸ THOMAS DE VIO, *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, n. X: «In quantum fides potest dependere a causa creata, intantum potest habere aliquam regulam crea-

revelades, Déu ha establert una regla creada, que és l'autoritat de l'Església, la qual és una condició que modifica l'objecte formal de la fe dels cristians⁶⁹. L'interpretació d'aquestes últimes paraules del cardenal Gaietà resta obscura⁷⁰.

tam. Constat autem quod, cum ad fidem concurrant duo, ut infra patet, scilicet assensus et propositio atque explicatio credendorum, fides ex parte assensus a solo Deo dependet ut agente, obiecto, fine et regula. Ex parte autem propositionis credendorum potest dependere ab angelis et hominibus, mediantibus quibus Deus proponit haec vel illa esse credenda: ex hac enim parte *fides ex auditu est verbi Dei*, ut dicitur *ad Rom.* X, 17. Et propterea quoad proponendum et explicandum credenda, ne possit accidere error, providit Spiritus Sanctus de infallibili regula creata, sensu scilicet et doctrina Ecclesiae: ita quod auctoritas Ecclesiae est infallibilis regula proponendi et explicandi ea quae sunt fide tenenda. Unde, duabus concurrentibus ad fidem infallibilibus regulis, scilicet revelatione divina et auctoritate Ecclesiae, inter eas tanta est differentia quod revelatio divina est ratio formalis obiecti fidei, auctoritas autem Ecclesiae est ministra obiecti fidei: quoniam fidei actus coniungitur obiecto materiali, idest creditis, per hoc medium, quia Deus dixit seu revelavit; et ipse habitus fidei inclinatur ad assentiendum propositis propterea quia Deus sic revelavit; sed quod haec vel illa, in hoc vel illo sensu, sint revelata, quia Ecclesia sic tradit credimus. Et rursus revelatio divina est infallibilis regula per se conveniens fidei: sensus autem Ecclesiae per accidens convenit fidei, ex parte idest nostri quibus haec proponuntur» (ed. Leonina, t. VIII, pp. 9-10); ibidem, n. XI: «Proprium fidelium, est ut utamur Deo ut revelatore articulo fidei, ita quod actus fidei inhaereat Deo ut revelanti articulos fidei. Et hoc intendimus cum dicimus quod veritas prima est obiectum formale fidei. Et hoc significatur per *credere Deo*. Et in hoc privati lumine fidei fatentur se dissentire, dum dicunt quod ipsi parati sunt credere Deo si ipse dicat aliquid; sed quod Deus dicat vel dixerit articulos fidei, etc., hoc non credunt. Et sic ipsi, licet credant Deum esse primam et summam veritatem, non utuntur ipsa prima veritate ut revelatrice eorum quae fide tenemus; et propterea sunt infideles. Et ex hoc manifestum fit quod diximus, quod scilicet in hac adhaesione ad primam veritatem ut revelatricem stat resolutio ultima creditorum: et non ad fidem acquisitam qua credo Ioanni Evangelistae aut Paulo Apostolo aut communitati Ecclesiae (...). Facit ergo habitus fidei infusae hominem inhaerere Deo ut testificanti tanquam in ratione omnium credendorum: iuxta illud I Ioan. V, 10: *Qui credit in Filium Dei habet testimonium Dei in se*» (p. 10).

⁶⁹ Vegi's el primer text de la nota anterior i, a més, ibidem, q. 5, a. 3, n. I: «Est siquidem Ecclesia regula in proponendo et in explicando credenda, divinam veritatem revelatricem modificans quoad hoc, saltem nobis. Et propterea recedens a conditione modificante rationem formalem, scilicet veritatem divinam revelatricem, recedit a ratione formali obiecti fidei. Et sic non solum recedit a ratione formali obiecti fidei recedens a regula Ecclesiae propterea quia recedit ab uno articulo revelato, ut superius diximus: sed etiam quia recedit a conditione seu modo rationis formalis obiecti respectu nostri. Et hoc plano sensui litterae respondet. Nam ponit veritatem primam in Scripturis et doctrina Ecclesiae rationem formalem fidei: veritatem primam quidem ut ipsam rationem credendi; manifestationem autem Scripturae et Ecclesiae ut conditionem qua veritas prima proponit et explicat seipsam et alia credenda. Huiusmodi autem condiciones, licet respectu fidei simpliciter non sint de integritate formalis obiecti fidei (ut patet de fide primi hominis, si in aeternum fuisset solus, et de fide angelorum in sua via), sunt tamen de integritate obiecti formalis fidei nostrae» (p. 58).

⁷⁰ Cf. MORI, op. cit., pp. 28-29; VIÑENTE PUCHOL, *Testimonio de la Iglesia y motivo de la fe* (Madrid, 1968), pp. 93-99.

Per Báñez, la fe, quant a la proposició i explicació de les veritats, es resol en el testimoni de l'Església (causa creada), però l'assentiment de la fe es resol en últim terme en l'Esperit Sant (causa increada) que inclina a creure ⁷¹.

2. Suárez

Francesc Suárez afirma amb els tomistes que l'últim motiu de la fe és increat, és Déu mateix, Veritat primera, que dona testimoni. Però recordi's el canvi de perspectiva respecte als teòlegs anteriors, car considera que l'objecte formal de la fe és la revelació externa i no el testimoni intern de Déu. I aquest canvi de perspectiva el porta a valorar la revelació passiva o testimoni creat com a instrument del testimoni increat de Déu. Quan es pregunta si l'Església entra en el motiu de la fe, ho descarta categòricament ⁷². I en provar que no forma part del motiu de la fe, ni considerada en la seva autoritat divina, proposa el següent argument:

Ultima resolutio actionis non fit in instrumentum motum a principali agente, sed in ipsum principale agens.

I il·lustra l'argument amb l'exemple de la revelació de Jesucrist:

Christus ipse, ut homo, in Patrem retulit suam doctrinam, Ioan. duodecimo: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me; et alibi: Doctrina mea, non est mea* ⁷³.

Mentre sant Tomàs valora les causes externes o creades de la fe com a causes de la proposició de les veritats, o com a causes de l'assentiment, però insuficients, contraposant-les a la causa increa-

⁷¹ *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, dubium 4, tertia conclusio: «Testimonium Ecclesiae quatenus a Spiritu sancto regitur et quatenus est unus ex articulis fidei credere sanctam Ecclesiam et catholicam, est illud, in quod tandem resolvitur fides nostra quantum ad distinctionem, et explicationem credendorum» (*De fide, Spe, et Charitate*... [Romae, 1586], col. 15); ibidem, quarta conclusio: «Ecclesiam esse regulam infallibilem proponendi et explicandi veritates fidei non potest reduci ad auctoritatem ipsius Ecclesiae. Hoc enim esset idem per idem confirmare: sed necesse est reducere hunc assensum ad testimonium Spiritus sancti inclinantis per lumen fidei ad hoc credibile, Ecclesia non potest errare» (col. 16).

⁷² SUÁREZ, *De fide*, disp. III, sect. X, n. 8: «Assero Ecclesiae propositionem seu regulam non spectare ad obiectum formale fidei, sed ad peculiarem modum applicationis eius» (ed. Vivès, t. XII, p. 93).

⁷³ Ibidem, n. 10: ed. Vivès, t. XII, p. 94. Heus aquí el context: «Considerando autem Ecclesiam, ut ab Spiritu Sancto regitur, sic placet distinctio Caietani

da que és Déu que mou a creure, Suárez valora les causes creades i les subordina a la revelació externa increada, com l'instrument està subordinat a la causa principal. S'ha fet un pas, precisant el paper de les causes creades de la fe. Però la valoració de l'element creat en el motiu de la fe és més palesa encara a Joan de Lugo.

3. De Lugo

Cal situar la doctrina del cardenal Joan de Lugo (1583-1660) en el seu context històric. Si no, es correria el risc de cometre un anacronisme en el judici que se'n fes. De Lugo ensenya en ple segle XVIIe, el segle de René Descartes († 1650) i de Baruch Spinoza († 1677). El racionalisme s'imposa a tota Europa. I De Lugo, fidel als signes dels temps, es proposa la tasca de presentar «racionalment» l'acte de fe. Tasca difícil. Adhuc, impossible. Però esforç lloable. I dirà als creients del segle XVIIe: la vostra fe és la conclusió d'un sillogisme:

La revelació divina no pot ésser falsa.
Déu ha revelat que el Verb es va fer home.
Doncs, el Verb es va fer home ⁷⁴.

in a. 1, de ultima resolutione fidei secundum se, vel quoad nos. Nam absolute, et secundum se, non potest fieri ultima resolutio in Ecclesiam, sicut ultima resolutio actionis non fit in instrumentum motum a principali agente, sed in ipsum principale agens; et ita Scriptura semper facit ultimam resolutionem in Deum, dum ait fideles credere Deo, et suscipere verbum fidei, *ut vere est verbum Dei*; et Christus ipse, ut homo, in Patrem retulit suam doctrinam, Ioan. duodecimo: *Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me*; et alibi: *Doctrina mea, non est mea*; et Matt. 11: *Caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in Caelis, cum tamen ipse docuisset*; multo ergo magis id dicendum est de Ecclesia, quod Apostoli significarunt, quando Actor. decimo quinto dixerunt: *Visum est Spiritui Sancto, et nobis*.

⁷⁴ I. DE LUGO, *De virtute fidei divinae*, disp. I, sect. VI, n. 77: «Si bene attendamus, assensus fidei fit per hunc discursum sive formalem, sive virtualem, de quo infra: Revelatio divina fallere non potest; Deus autem revelavit Verbum esse hominem; ergo Verbum est homo: quae omnia unico actu possunt attingi si dicas: Verbum est homo, quia Deus revelavit, et revelatio Dei infallibilis est» (ed. Vivès, t. I, p. 29).

Convé observar que De Lugo no és pas el primer que considera la fe com un procés sillogístic. Joan Duns Scot concebia sillogísticament la fe adquirida (Cf. РУСНОЛ, *Testimonio de la Iglesia y motivo de la fe*, p. 54); també Guillem Durand (РУСНОЛ, op. cit., p. 62). El mateix Suárez ensenya que, encara que l'acte de fe sigui simple, inclou un raonament virtual: «Licet ille actus [fidei] videatur simplex, in illo includitur virtualis discursus» (*De fide*, disp. III, sect. XII, n. 10: ed. Vivès, t. XII, p. 104). Aquesta afirmació *per transennam* és contradita, però, en el mateix Suárez per una asserció categòrica: «Assero (...) omnem assensum fidei esse ita simplicem, ut per se non fundetur in discursu» (Ibidem, disp. VI, sect. IV, n. 5, p. 176).

Els motius últims de la fe són les dues premisses del sillogisme: la infal·libilitat divina (*Deus est prima veritas*) i la revelació (*Deus ita dixit*)⁷⁵.

La infal·libilitat divina és un motiu últim de l'acte de fe perquè és una d'aquelles primeres veritats que reclamen *evidentment* i *immediatament* l'assentiment de la intel·ligència (almenys quan es proposa en forma condicional: «si Déu parla diu la veritat», «si Déu existeix és veraç»). No és necessari cap raonament. Solament és necessari, en ordre a assentir, considerar qui és Déu i què és la infal·libilitat. La possibilitat d'error o d'engany repugna a l'essència de Déu. Ara bé, aquest assentiment, sota l'influx de l'hàbit de la fe, esdevé encara més cert i més ferm⁷⁶.

Però i el fet de la revelació? Es coneix també immediatament? De Lugo ha de dir que sí. Altrament la fe no es resoldria en últim terme en el testimoni diví, sinó en el darrer mitjà que conduiria al coneixement del testimoni diví. I per dir que el fet de la revelació es coneix immediatament enginya una argumentació llarga i un xic artificiosa. A primer cop d'ull sembla un recurs de la mateixa categoria que el que emprà Descartes per passar de la «res cogitans» a la «res extensa». Però a tres segles de distància es descobreix que el punt racionalment dèbil del pensament del cardenal De Lugo és el que conté una veritable aportació positiva. S'intentarà de seguir-lo:

Pel cardenal De Lugo l'assentiment al fet de la revelació és *immediat*. No és, però, evident, encara que és *cert*⁷⁷. Il·lustra aquesta tesi amb l'exemple de la fe humana, on és possible el coneixement obscur i immediat d'un testimoniatge. Quan un llegeix les lletres d'un amic seu, comunicant-li la mort d'un altre amic, coneix immediatament que el que li escriu li està donant la trista nova,

⁷⁵ I. DE LUGO, *De virtute fidei divinae*, disp. I, sect. VI, n. 77: «Revelatio divina fallere non potest; Deus autem revelavit Verbum esse hominem (...). Ecce utrumque principium formale proximum, cui formaliter, vel virtualiter innititur fidei assensus» (ed. Vivès, t. I, p. 29); *ibidem*, sect. VII, n. 114: «Diximus, duplicem esse rationem formalem partialem cui ultimo fides innititur scilicet, *Deus est prima veritas*, et *Deus ita dixit*» (p. 42).

⁷⁶ *Ibidem*, sect. VI, nn. 78-113: ed. Vivès, t. I, pp. 29-42.

⁷⁷ *Ibidem*, sect. VII, n. 116: «Dicere possumus, assensum illum, quo credimus Deum hoc revelasse, esse immediatum et ex apprehensione terminorum, sicut solent esse assensus primorum principiorum: non tamen esse assensum evidentem, sed obscurum, licet certum et supernaturalem, elicatumque ab habitu fidei, tanquam primum etiam principium eiusdem fidei» (ed. Vivès, t. I, p. 43).

i, amb tot, no ho coneix clarament, puix pot dubtar de si realment l'escrit és del seu amic. Examinant amb detenció la lletra pot voluntàriament i prudentment assentir que és realment el seu amic qui li escriu. Aquest assentiment, encara que obscur, serà immediat.

Així esdevé en la fe divina. Déu pot parlar clarament a l'home (revelació immediata). L'assentiment és aleshores immediat i evident. Però ordinàriament no ho fa pas així, sinó que li parla mitjançant aquells que li proposen els misteris revelats (sacerdots, pares, mestres . . .) o obrant prodigis. Els miracles, els màrtirs, els predicadors, els pares, els mestres, els llibres . . . són boques per les quals Déu ensenya a l'home. El que li arriba és la veu d'un Déu que parla de moltes maneres i mitjançant moltes creatures (revelació mediata) ⁷⁸. Però això no desvirtua aquesta veu de Déu. S'està

⁷⁸ Ibidem, n. 118: «Videndum ergo est, quomodo se habeat fides humana in ordine ad testimonium hominis credendum, an, scilicet, resolvamus illud in aliud motivum, an vero sistamus in illo. Quando, v. g. credo Petro testanti Paulum obiisse, an tunc assensus, quo iudico, Petrum id testari, sit immediatus, an mediatum propter aliquod aliud motivum. Et quidem negari non potest, plerumque esse essensum immediatum, et saepe evidentem, aliquando obscurum et inevidentem. Quando enim audio eius vocem clare, quam aliunde optime agnosco, videtur esse assensus evidens evidentiā physica, quo iudico Petrum loqui: aliquando vero est minus clarus, ut si audiam vocem Petri distantis, vel videam scripturam ipsius; possum enim in utroque casu formidare, an vere sit vox, vel scriptura Petri: video tamen tanta proportionem et similitudinem cum voce et scriptura Petri, ut licet non habeam claritatem et evidentiā, probabilissime tamen possim assentire, quod haec sit vox, vel scriptura Petri. Similiter ergo vox Dei loquentis potest aliquando clare et evidenter audiri; et tunc assensus ille esset immediatus et evidens de locutione Dei. Plerumque tamen non ita clare auditur, sed obscure, praesertim quando Deus loquitur per nuntios vel ministros, et tunc quidem licet obscure et inevidenter, possumus tamen immediate credere illam esse vocem, seu nuntium, aut scripturam Dei» (p. 44); ibidem, n. 122: «Adverte, revelationem Dei aliam esse immediatam, qua Deus immediate aliquid revelat, aliam esse mediatam, seu notitiam quae ad nos venit ex revelatione immediata aliis facta (. . .). Et licet Deus non loquatur nobis immediate, loquitur tamen aliquo modo per os illorum, qui mysteria sibi revelata proponunt (. . .). Loquitur autem, sicut expedit Deum loqui cum hominibus percipientibus obiecta per sensus materiales, nimirum taliter proponendo mysteria, talia miracula operando, ut non solum auribus, sed visu etiam percipiamus vocem Dei loquentis nobiscum. Ideo enim Paulus ad Hebr. II, 4, miracula dixit esse quandam Dei locutionem (. . .). Sive hanc velis appellare vocem, sive melius litteras, vel nutus, quibus nobis suos conceptus exprimit: quare sicut, quando lego epistolam amici, immediate ex visione Scripturae quam cognosco, iudico amicum meum loqui, et licet aliquando formidarem, an esset scriptura eius; adhuc possem probabiliter id iudicare per assensum immediate ortum ex apprehensione illorum characterum, quae probabiliter ostendit esse characteres mei amici: sic etiam considerans miracula et signa, quibus Deus mihi loquitur, licet non videam clare esse litteras, vel vocem Dei, apparet tamen id obscure, <sed> [edició: seul] immediate, et cum tanta proportione, ut prudenter impetret voluntas eum assensum immediatum elici absque ulla formidine» (pp. 45-46);

en contacte directe amb la paraula de Déu. Es pot assentir immediatament a la proposició *Deus ita dixit*, Déu ha revelat això. Aquest assentiment és sobrenatural perquè es realitza sota l'influx de l'hàbit de la fe ⁷⁹.

Pel cardenal De Lugo les causes creades, els signes de la revelació de Jesucrist, manifesten el testimoni increat de Déu, que esdevé en ells visible, audible, tangible. No es tracta d'inferir sil·lògicament per mitjà dels signes el fet de la revelació cristiana. Es tracta de llegir simplement en aquests signes la revelació que Déu fa. I com que la veu de Déu (*Deus ita dixit*) no es percep de forma evident, els signes únicament mostren el fet de la revelació com a digne de crèdit.

4. *Henri Vignon*

Henri Vignon ensenya que el testimoni diví és alhora increat i creat. El fidel no creu únicament pel testimoni increat de Déu; creu també pel testimoni creat de Jesucrist, tal com el proposa l'Església.

És que el testimoniatge del Pare (testimoniatge increat) es manifesta en el testimoniatge creat de Jesucrist. I el testimoniatge de Jesucrist es manifesta en el de la seva Església.

I precisament la gràcia de la fe fa llegir en el testimoniatge creat de Crist en l'Església el testimoniatge increat de Déu, en el qual, com a últim motiu, recolza la fe:

ibidem, n. 125: «Sicut miracula, et martyria, etc., fuerunt aliquo modo voces et nutus Dei, quibus loquebatur videntibus illa signa, et martyria, etc., sic mihi parentes, magistri, libri, et tota haec notitia de illis omnibus, quae ad me immediate pervenit, est aliquo modo os Dei per quod mihi mediate et aliquo modo loqui dignatus est; (...) habet enim, ut praedixi, Deus multiplex os, et multifariam loquitur; huic hoc modo, et huic alio modo: uterque autem potest sine discursu ex apprehensione illius modi, quo sibi proponuntur mysteria fidei, iudicare illam esse Dei doctrinam, seu illa sibi proponi ex parte Dei, qui eam aliquando revelavit» (pp. 46-47).

⁷⁹ Ibidem, n. 116: «Habitus fidei elicit tres assensus distinctos realiter, vel virtualiter omnino diversos. Primus est assensus immediatus aliquando evidens, quo iudicat Deum esse primam veritatem (...). Secundus est assensus etiam immediatus semper obscurus, sed certus, quo iudicat, Deum revelasse Trinitatem, v. g. (...). Tertius denique est, quo iudicat Deum esse trinum, qui est obscurus et mediatu, nempe innitens aliis duobus: et hic tertius appellatur potissimum actus fidei, licet etiam secundus sit actus credendi, et ad quem potissimum indigemus ipsa pia affectione, nam si semel credimus Deum revelasse hoc vel illud mysterium, facile erit credere ipsum mysterium» (p. 43).

Sub interna fidei gratia, in supernaturali Christi in Ecclesia testimonio creato, et ipsa supernaturalis attingitur Auctoritas increata Testimonii increati⁸⁰.

Així, segons el P. Vignon, el testimoni creat de Crist en l'Església és una veritable causa de l'assentiment de la fe. Però no és pas el motiu últim de la fe. Es tracta d'una causa instrumental, subordinada al testimoni increat de Déu, el qual, tot sol, constitueix el motiu últim de l'assentiment de la fe⁸¹.

D'aquesta manera Vignon manté la doctrina tomista, segons la qual el motiu últim de la fe és increat. I a la vegada, inspirant-se en Suárez i en De Lugo, precisa el paper de les causes creades de la fe. Recordi's que sant Tomàs el deixava en la imprecisió, limitant-se a dir que és necessària (*requiritur*) la proposició de la doctrina, i que ni el miracle ni la persuasió no són causa suficient (*sufficiens causa*) de l'assentiment de la fe.

C. EL TESTIMONI DIVÍ ÉS ALHORA VERITABLE I BO

Avui tots els teòlegs estan d'acord que l'acte de fe és abans de tot (*formaliter*) un acte de la intel·ligència que assenteix fermament a unes proposicions que té com a veritables. I tots admeten que l'assentiment de la fe és determinat per la voluntat:

Theologi omnes hodie docent fidem supernaturalem assensum intellectualem formaliter constituere, libero consensu voluntatis imperatum⁸².

Però el problema que aquí interessa considerar no radica en aquesta doctrina comuna. És una qüestió més particular: el creient ¿s'adhereix al testimoni diví, motiu de la fe, considerant-lo primàriament com a veritable, com a bo, o com a veritable i bo alhora? Escriu Vignon:

⁸⁰ *De analysi fidei*, fol. 11, n. 106.

⁸¹ *Ibidem*, fol. 17, n. 150: «Testimonium divinum (...) duplici suo testimonio per modum unius seipsum attestatur, creato simul atque Increato; at ita tamen ut increatum ipsius Dei Testimonium — etsi per creatum Christi in Ecclesia testimonium sese attestetur, tanquam per intrinsecam fidei causam subordinatam et instrumentalem — per Seipsum tamen primario et ultimatim seu proprio increato Testimonio Seipsum active revelat, tanquam unico fidei Motivo ultimo proprie dicto».

⁸² *Ibidem*, fol. 7, n. 65.

Attamen [theologi], ad ipsum fidei assensum *ultimatim* explicandum, divinum testimonium (cui libere assentitur) tandem respicere solent: aut imprimis tanquam *verum*, aut imprimis tanquam *bonum*, aut tanquam *verum simul atque bonum*, i. e. *bonum verum*. Ideoque potiores partes tribuunt aut *cognitioni*, aut *affectui*, aut *cognitioni affectivae*⁸³.

És convenient d'estudiar el testimoni diví en dos moments de la gràcia de la fe. En el moment (almenys lògicament anterior) de la credibilitat i en el moment ple de la fe⁸⁴. I abans d'estudiar la doctrina del P. Vignon serà bo de considerar el pensament de sant Tomàs i la posició que prenen Francesc Suárez i Joan de Lugo.

1. Sant Tomàs

Sant Tomàs ensenya que la fe és un acte d'adhesió intel·lectual per determini de la voluntat:

Actus autem fidei est credere, qui (...) actus est intellectus determinati ad unum ex imperio voluntatis. Sic ergo actus fidei habet ordinem et ad obiectum voluntatis, quod est bonum et finis; et ad obiectum intellectus, quod est verum⁸⁵.

Però s'adona clarament de la dificultat que sorgeix quan s'intenta conciliar l'assentiment intel·lectual ferm amb el consentiment voluntari lliure:

Ille qui assentit alicui rei credendo aut habet causam sufficienter inducentem ipsum ad credendum, aut non. Si habet sufficiens inductivum ad credendum (...) non est ei iam liberum credere et non credere. Si autem non habet sufficiens inductivum ad credendum, levitatis est credere⁸⁶.

Davant d'aquesta dificultat sant Tomàs manté els dos extrems antinòmics — la manca d'evidència intel·lectual, que salva la llibertat del consentiment, i la motivació de la decisió de creure, que salva la fermesa de l'assentiment intel·lectual — i a més subratlla el paper de la gràcia interior, que explica que l'assentiment sigui alhora lliure i cert⁸⁷.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem, fol. 7, n. 66.

⁸⁵ *Sum. theol.*, II-II, q. 4, a. 1. Cf. ibidem, q. 2, a. 1, ad 3; a. 2; a. 9.

⁸⁶ *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 9, arg. 3.

⁸⁷ Ibidem, ad 3.

Quant a l'afirmació dels extrems antinòmics, cal recordar la doctrina constant del sant: el motiu de creure és suficient per a la voluntat, però no ho és per a la intel·ligència⁸⁸. Però, quin és aquest motiu?

Sembla que la resposta de sant Tomàs s'orienta en una doble direcció. D'una banda, diu que la voluntat determina l'adhesió de la fe per un motiu d'ordre intel·lectual: la revelació, la infal·libilitat de la Veritat primera⁸⁹, l'autoritat de la doctrina divina confirmada pels miracles⁹⁰. D'altra banda, ensenya que la voluntat determina l'assentiment de la fe per un mòbil afectiu: la promesa de la vida eterna feta al creient⁹¹. Potser els dos vessants — intel·lectual i afectiu — del motiu que determina la voluntat a creure es podrien compaginar en una fórmula sintètica del

⁸⁸ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 3, q1a 1, ad 2: «Fides autem habet certitudinem ab eo quod est extra genus cognitionis, in genere affectionis existens» (ed. Moos, t. III [Parisiis, 1956], p. 732); *De Verit.*, q. 14, a. 1: «Quandoque vero intellectus (...) determinatur (...) per voluntatem (...) et praecise propter aliquid, quod est sufficiens ad movendum voluntatem, non autem ad movendum intellectum, utpote quod videtur bonum vel conveniens huic parti assentire»; *C. Gent.*, lib. III, cap. 40: «In cognitione autem fidei principalitatem habet voluntas: intellectus enim assentit per fidem his quae sibi proponuntur, quia vult, non autem ex ipsa veritate evidèntia necessario tractus». Vegi's també *Super Epistolam ad Hebraeos lectura* (11, 1), cap. 11, lect. 1: ed. CAI, n. 558; *Sum. theol.*, II-II, q. 1, a. 4.

⁸⁹ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2, q1a 2: «Ratio enim quare voluntas inclinatur ad assentiendum his quae non videt, est quia Deus ea dicit; sicut homo in his quae non videt, credit testimonio alicuius boni viri qui videt quae ipse non videt» (ed. Moos, t. III, p. 727); *ibidem*, q1a 3: «In his ergo quae per fidem credimus, ratio voluntatem inclinans, ut dictum est, est ipsa veritas prima sive Deus cui creditur, quae habet maiorem firmitatem quam lumen intellectus humani in quo conspiciuntur principia, vel ratio humana secundum quam conclusiones in principia resolvuntur. Et ideo fides habet maiorem certitudinem quantum ad firmitatem adhaesionis, quam sit certitudo scientiae vel intellectus, quamvis in scientia et intellectu sit maior evidèntia eorum quibus assentitur» (pp. 728-729); *ibidem*, a. 4, q1a 1, ad 2: «Ratio inclinans voluntatem ad credendum articulos, est ipsa veritas prima quae est infal·libilis» (p. 737); *In Hebr.* (11, 1), cap. 11, lect. 1: «Hanc autem electionem facit divina auctoritas, per quam electionem determinatur intellectus, ut firmiter inhaereat his quae sunt fidei, et eis certissime assentiat» (ed. CAI, n. 558).

⁹⁰ *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 9, ad 3: «Ille qui credit habet sufficiens inductivum ad credendum: inducitur enim auctoritate divinae doctrinae miraculis confirmatae».

⁹¹ *De Verit.*, q. 14, a. 1: «Movemur ad credendum dictis, in quantum nobis repromittitur, si crediderimus, praemium aeternae vitae: et hoc praemio moveatur voluntas ad assentiendum his quae dicuntur, quamvis intellectus non moveatur per aliquid intellectum»; *ibidem*, a. 2, ad 10: «Inchoatio etiam fidei est in affectione, in quantum voluntas determinat intellectum ad assentiendum his quae sunt fidei. Sed illa voluntas nec est actus caritatis nec spei, sed quidam appetitus boni repromissi».

mateix sant Tomàs: «*veritas prima non visa, sed sperata*», la Veritat primera no vista, sinó esperada⁹².

Però fins aquí el problema resta encara sense solució, perquè ¿d'on li ve al creient de conèixer la infal·libilitat de la Veritat primera, de saber que la fe porta a la vida eterna? No li pot venir sinó d'una percepció intel·lectual, de la mateixa fe incipient. I aquí s'arriba a un punt mort, que solament es pot superar acudint a la doctrina de la interdependència entre la intel·ligència i la voluntat, i considerant el paper de la gràcia interior de la fe.

La voluntat depèn de la intel·ligència quant a l'especificació dels actes, però la voluntat té prioritat sobre la intel·ligència quant a l'exercici⁹³. Ara bé, aquest procés de dependència recíproca ha de partir de l'apetit natural de la intel·ligència vers la veritat⁹⁴.

Doncs bé, la gràcia de la fe afecta la inclinació natural de la intel·ligència a la veritat, elevant-la vers la Veritat primera en si mateixa. Però en aquesta afinitat sobrenatural de la intel·ligència vers la Veritat primera, la Veritat primera no es mostra amb evidència, sinó que és percebuda com a Fi al que cal tendir. I aquesta percepció desvetlla en la voluntat elevada per la gràcia el desig del Bé suprem. És aleshores quan la voluntat pot determinar lliurement l'assentiment de la fe, plenament lliure perquè l'objecte no és vist — la intel·ligència és captivada per la voluntat⁹⁵ —, i total-

⁹² *In Hebr.* (11, 1), cap. 11, lect. 1: ed. CAI, n. 553.

R. Aubert escriu sobre aquest punt: «Le P. Chenu marque très bien l'équilibre de l'explication thomiste de l'acte de foi: «Son mobile déterminant sera le désir de la vie éternelle encore absente, et son motif formel l'autorité de Celui qui nous renseigne sur ces Biens mystérieux» (*La psychologie de la foi dans la théologie du XIIIe siècle*, p. 180). Tout au plus peut-on peut-être trouver que S. Thomas, qui envisage tantôt l'un tantôt l'autre de ces points de vue, n'a pas toujours marqué lui-même avec suffisamment de précision leur coexistence et leur agencement réciproque» (*Le problème de l'acte de foi*, p. 58, nota 32).

⁹³ *De Verit.*, q. 22, a. 12; *C. Gent.*, lib. III, cap. 26; *Sum. theol.*, I, q. 82, a. 4; I-II, q. 9, a. 1; *In Hebr.* (11, 1), cap. 11, lect. 1: ed. CAI, n. 554; *De Malo*, q. 6.

⁹⁴ *De Verit.*, q. 22, a. 12, ad 2: «Non est procedere in infinitum; statur enim in appetitu naturali, quo inclinatur intellectus in suum actum»; *Sum. theol.*, I, q. 82, a. 4, ad 3: «Non oportet procedere in infinitum, sed statur in intellectu sicut in primo. Omnem enim voluntatis motum necesse est quod praecedat apprehensio: sed non omnem apprehensionem praecedat motus voluntatis; sed principium consiliandi et intelligendi est aliquod intellectivum principium altius intellectu nostro, quod est Deus».

⁹⁵ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2, q1a 1: «*Fides captivare dicitur intellectum, in quantum non secundum proprium motum ad aliquid determinatur, sed secundum imperium voluntatis*» (ed. Moos, t. III, p. 725); *De Verit.*, q. 14, a. 1: «*Intellectus creditis dicitur esse captivatus, quia tenetur terminis alienis, et non propriis. II Corinth.*, X, 5: *In captivitatem redigentes omnem intellectum*»;

ment ferm perquè la gràcia de la fe capacita la intel·ligència en ordre a assentir a la Veritat primera per si mateixa, obeint els designis de la voluntat⁹⁶, i la Veritat primera és infal·lible⁹⁷.

Segons sant Tomàs, per tant, ja en el primer moment lògic de la fe (el de la credibilitat) hi ha una afinitat o connaturalitat, fruit de la gràcia de Déu, a la Veritat primera i Fi últim⁹⁸. I en el moment ple de la fe, l'acte d'assentiment ferm a la Veritat primera és formalment intel·lectual, però és un acte determinat per la voluntat, de tal manera que la voluntat esdevé essencial a la fe⁹⁹.

ibidem, a. 3, ad 8: «Bonum ipsius intellectus est ut subdatur voluntati adhaerendo Deo: unde fides dicitur intellectum expedire, in quantum sub tali voluntate ipsum captivat».

⁹⁶ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 3, q1a 1: «Oportet aliquem habitum esse in intellectu ad hoc quod voluntati faciliter obediat in his quae supra rationem sunt. Et hic est habitus fidei» (ed. Moos, t. III, p. 732); *De Verit.*, q. 14, a. 4: «Ad hoc quod intellectus prompte sequatur imperium voluntatis, oportet quod aliquis habitus sit in ipso intellectu speculativo; et hic est habitus fidei divinitus infusus»; *In Boet. De Trinit.*, lect. 1, q. 1 (3), a. 1, ad 4: «Hic tamen habitus [lumen fidei] non movet per viam intellectus, sed magis per viam voluntatis. Unde non facit videre illa quae creduntur, nec cogit assensum, sed facit voluntarie assentiri»; *Sum. theol.*, I, q. 111, a. 1, ad 1: «Ad fidem duo concurrunt. Primo quidem, habitus intellectus, quo disponitur ad obediendum voluntati tendenti in divinam veritatem: intellectus enim assentit veritati fidei, non quasi convictus ratione, sed quasi imperatus a voluntate».

⁹⁷ *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2, q1a 3: ed. Moos, t. III, pp. 728-279 (vegi's el text a la nota 89); *De Verit.*, q. 14, a. 1, ad 5: «Fides habet aliquid perfectionis, et aliquid imperfectionis. Perfectionis quidem est ipsa firmitas, quae pertinet ad assensum; sed imperfectionis est carentia visionis, ex qua remanet adhuc motus cogitationis in mente credentis. Ex lumine igitur simplici, quod est fides, causatur id quod perfectionis est, scilicet assentire»; ibidem, ad 7: «Certitudo duo potest importare: scilicet firmitatem adhaesionis; et quantum ad hoc fides est certior omni intellectu et scientia, quia prima veritas, quae causat fidei assensum, est fortior causa quam lumen rationis, quod causat assensum intellectus vel scientiae. Importat etiam evidentiam eius cui assentitur; et sic fides non habet certitudinem, sed scientia et intellectus»; *Super Evangelium S. Ioannis lectura* (4, 42), cap. 4, lect. 5: «Sicut scientia est certa, ita et fides: immo multo magis, quia certitudo scientiae innititur rationi humanae, quae falli potest, certitudo vero fidei innititur rationi divinae, cui contrariari non potest. Differunt tamen in modo: quia fides habet certitudinem ex lumine infuso divinitus, scientia vero ex lumine naturali» (ed. CAI, n. 662).

⁹⁸ En la fe l'objecte i el fi coincideixen. *Sum. theol.*, II-II, q. 4, a. 1: «Et quia fides, cum sit virtus theologica (...) habet idem pro obiecto et fine, necesse est quod obiectum fidei et finis proportionaliter sibi respondeant»; *In Hebr.* (11, 1), cap. 11, lect. 1: «Veritas autem prima est obiectum fidei, in quo quidem consistit finis voluntatis, scilicet beatitudo (...). Ergo veritas prima non visa, sed sperata est finis voluntatis in via, et per consequens obiectum fidei, quia idem est sibi pro fine et obiecto» (ed. CAI, n. 553).

⁹⁹ *De Verit.*, q. 14, a. 3, ad 10: «Fides non est in intellectu nisi secundum quod imperatur a voluntate (...). Unde, quamvis illud quod est ex parte voluntatis possit dici accidentale intellectui, est tamen essenziale fidei».

2. *Suárez i De Lugo*

Per Suárez i De Lugo, en el primer moment de la fe el testimoni diví es presenta com a *creïble*, i en l'acte mateix de fe és acceptat com a *veritable* (perquè o és revelat com a veritable, segons Suárez; o es manifesta com a veritable, segons De Lugo). L'un i l'altre admeten que l'acte de fe és determinat per la voluntat, per raó de l'obscuritat de la fe. Però la decisió de la voluntat pertany al camp de les causes eficients de la fe i queda al marge del problema de l'anàlisi de la fe¹⁰⁰.

3. *Henri Vignon*

Henri Vignon pren partit a favor del tomisme i enfront de Suárez i del cardenal De Lugo. Segons Vignon, la decisió de la voluntat no pot quedar al marge de l'anàlisi de la fe, perquè el motiu de la fe, el testimoni diví, és alhora veritable i bo.

I aquest testimoni diví actua com a gràcia interna i com a objecte externament revelat. Com a gràcia interna actua inclinant cap a l'objecte; com a objecte externament revelat, atraient les facultats.

Com a gràcia interna, la gràcia sobrenatural de la fe afecta tant la intel·ligència com la voluntat; és alhora una il·luminació de la intel·ligència i una inspiració de la voluntat. I actua inclinant sobrenaturalment vers el motiu de la fe (alhora veritable i bo), és a dir, dóna a la intel·ligència i a la voluntat una afinitat o «conaturalitat» sobrenatural amb el motiu de la fe.

Com a objecte externament revelat, el motiu de la fe és en últim terme la Veritat i la Bondat absoluta i increada del testimoni diví, que atreu la intel·ligència i la voluntat de l'home. Aquesta atracció del testimoni diví increat es realitza a través del testimoni creat de Crist en la seva Església, testimoni creat que participa de la veritat i bondat del testimoni increat, i la manifesta. De manera que en l'experiència objectiva i obscura del testimoni creat,

¹⁰⁰ Cf. *De analysi fidei*, fol. 7, n. 68. Suárez exposa la seva doctrina sobre el paper de la voluntat en la fe en el tractat *De fide*, disp. VI, sect. VI-VII; disp. VII, sect. II; ed. Vivès, t. XII, pp. 183-191, 207-211. El cardenal De Lugo l'exposa en el tractat *De virtute fidei divinae*, disp. X; ed. Vivès, t. I, pp. 336-367.

el mateix testimoni increat atreu com a terme («ut terminus»), però resta amagat en si mateix.

Vignon expressa aquests pensaments en unes fórmules denses, però precises:

Sub inclinatione supernaturali internae fidei gratiae inspirantis simul et illuminantis, ideoque per viam supernaturalis affinitatis seu «connaturalitatis» voluntariae simul et intellectualis, — *in obiectiva experientia* obscura testimonii creati (ideoque indirecte, ipsius Testimonii increati), — *absoluta Bonitas simul et Veritas* Testimonii increati (ideoque, participative, ipsius testimonii creati) ad Seipsam *in Christo per Seipsam ultimatim* voluntatem et intellectum *obiective et absolute attrahit*, per modum scilicet Finis boni simul atque veri, certissime quidem et firmissime innotescentis et attrahentis «ut termini», at in Seipso penitus absconditi manentis «in termino»¹⁰¹.

En un primer moment, el de la gràcia prevenient, hi ha una inclinació indeliberada de la voluntat i una percepció obscura de la intel·ligència vers el testimoni diví, que atreu com a veritable i bo (com a creïble i que ha de ser cregut; com a amable i que ha de ser amat):

1. prius, sub gratia fidei *ut praeveniente*, ex indeliberata inclinatione voluntatis (ut «naturae») et per obscuram intellectus perceptionem, mentem *ad seipsum absolute attrahit* tanquam legitime appetibile et affirmabile, obligatorie appetendum et affirmandum¹⁰².

En un segon moment, el de la gràcia eficaç i cooperant, hi ha l'absoluta adhesió o assentiment intel·lectual ple i l'amor deliberat o consentiment lliure de la voluntat al testimoni diví, alhora veritable i bo, que, com a absolutament afirmat i absolutament estimat, uneix a si mateix l'esperit creat:

2. deinceps vero, sub gratia fidei *ut efficaci et cooperante*, ex libero amore seu consensu voluntatis (ut «personae») et per absolutam intellectus affirmationem seu assensum, mentem *sibimetipsi absolute coniungit* tanquam absolute amatum ut bonum atque absolute affirmatum ut verum¹⁰³.

¹⁰¹ *De analysi fidei*, fol. 12, n. 110.

¹⁰² *Ibidem*, fol. 12, n. 112.

¹⁰³ *Ibidem*, fol. 12, n. 113.

D. EL TESTIMONI DIVÍ ÉS ALHORA CREÏBLE I CREGUT

S'arriba aquí al nucli central del pensament d'Henri Vignon. Fins aquí s'ha vist que el testimoni diví és alhora extern i intern, creat i increat, veritable i bo. Ara cal preguntar-se de quina manera, a fi de comptes, es fa present a l'esperit humà i és reconegut per ell. Sembla *a priori* que hi ha dues possibilitats:

Primera. Que el testimoni diví es *manifesti* a la raó sobrenatural i sigui captat com a creïble.

Segona. Que el testimoni diví es *reveli* a la fe i sigui *cregut* com a veritable.

Recordi's com Henri Vignon planteja la qüestió:

Dubium VII. (Omnium *principale* et ceteris omnibus *connexum*). Utrum testimonium divinum (creatum et increatum, externum et internum), per modum finis veri, *ultimatim* proponatur et agnoscat, tanquam seipsum *rationi supernaturali manifestans* ideoque perceptum ut credibile, an tanquam seipsum fidei supernaturali *revelans* ideoque creditum *tanquam verum?* ¹⁰⁴.

La dificultat del problema aconsella que, abans de tractar del testimoni diví com a creïble i cregut alhora, s'estudiï separadament el testimoni diví com a creïble i el testimoni diví com a cregut.

1. *El testimoni diví com a creïble*

Per tal de creure raonablement el fet de la revelació cristiana és necessari que es manifesti i que es percebeixi com a digne de crèdit. Escriu Vignon:

Credibilitas revelationis dicitur: id unde revelatio christiana *rationi manifestatur* et a *ratione percipitur* tanquam *digna quae credatur ut revelatio divina* ¹⁰⁵.

La revelació cristiana es manifesta digna de crèdit pels anomenats «signes de credibilitat», que són com una garantia divina d'autenticitat:

Signa credibilitatis recte concipiuntur tanquam *manifestatio divina credibilitatis*. Omnia ergo signa, quibus revelatio christiana manifestatur

¹⁰⁴ Ibidem, fol. 8, n. 70.

¹⁰⁵ *Adnotationes in tractatum de virtutibus infusis*, p. 163.

ut divina, a Deo procedunt et a Deo producuntur ut signa revelationis, i. e. *ad revelationem manifestandam ut credibilem* ¹⁰⁶.

Però de bon començament cal advertir que l'afirmació de la veritat de la religió cristiana («Déu ha parlat als homes per mitjà de Jesucrist, tal com ho proposa l'Església») pertany a l'adhesió de la fe i no té el seu fonament en els motius de credibilitat. Altra-ment dit, els signes de credibilitat no són el terme mig d'un procés discursiu que ens pugui portar a l'evidència del fet de la revelació. La fe, aleshores, deixaria de ser lliure. Ja no seria un obsequi raonable fet a Déu. Seria més aviat com la fe dels dimonis, de la qual diu sant Tomàs que és «coacta ex signorum evidentia» ¹⁰⁷.

Els signes no porten a l'evidència del fet de la revelació. Simplement justifiquen la credibilitat del fet de la revelació. Mostren el fet de la revelació cristiana com a evidentment digne de crèdit.

Ja el cardenal Gaietà havia distingit bé entre l'evidència de la veritat i l'evidència de la credibilitat:

Si autem constat aliquid esse credibile, non constat propterea esse verum, sed testimonia esse talia ut illud sit credibile; ut quotidiana experientia in iudicium sententiis per testes et propriam confessionem manifestat. Ex hoc namque quod fide digni testes aliquid asserunt et reus sponte confitetur non habetur certa evidentia quod ita sit, possunt enim omnes mentiri: habetur tamen evidentia quod ita esse est credibile iudicabileque absque alterius partis formidine ¹⁰⁸.

És que la certesa de la fe no respon a la credibilitat, sinó al fet mateix de la revelació. I la descripció de les conversions ens mostra cada dia que Déu té els seus camins per portar els homes a l'adhesió ferma de la fe ¹⁰⁹.

Ara bé, el problema que aquí es planteja no és el problema complex de la credibilitat i de la seva relació amb la fe, sinó la qüestió més concreta de la credibilitat dintre mateix de l'acte de fe. La qüestió és si en l'adhesió de la fe el testimoni diví o motiu de creure es manifesta com a creïble, i, en tant que és creïble, és percebut per la raó. Escriu Vignon:

¹⁰⁶ Ibidem.

¹⁰⁷ *Sum. theol.*, II-II, q. 5, a. 2, ad 1.

¹⁰⁸ THOMAS DE VIO, *Commentaria* in II-II, q. 1, a. 4, n. II: ed. Leonina, t. VIII, p. 14.

¹⁰⁹ AUBERT, *Le problème de l'acte de foi*, pp. 744-747.

Omnes quidem theologi admittunt, in *totali* fidei processu (...) aliquam credibilitatis perceptionem (...) Nunc vero idem iam quaeritur *de ipsa Motivi cognitione, in ipsa fide comprehensa* ¹¹⁰.

Abans d'estudiar la resposta concreta del P. Vignon a aquest problema serà bo de tractar algun punt sobre la credibilitat, segons sant Tomàs, i sobre la manifestació de la revelació com a digna de crèdit, segons De Lugo.

a) *Sant Tomàs*

Sant Tomàs parla expressament de la credibilitat de la revelació cristiana presa globalment ¹¹¹. A la *Secunda secundae* hi ha un text que Gardiel qualifica com «el document més important de la història de la credibilitat» ¹¹²:

Ea quae subsunt fidei dupliciter considerari possunt. Uno modo, in speciali: et sic non possunt esse simul visa et credita, sicut dictum est. Alio modo, in generali, scilicet sub communi ratione credibilis. Et sic sunt visa ab eo qui credit: non enim crederet nisi videret ea esse credenda, vel propter evidentiam signorum vel propter aliquid huiusmodi ¹¹³.

Segons aquest text, els articles de la fe no poden ser alhora «vistos» i «creguts», perquè tant la «visió» com la «ciència» són

¹¹⁰ *De analysi fidei*, fol. 8, n. 62.

¹¹¹ Quan sant Tomàs empra el mot *credibilis*, creïble, no es refereix sempre al problema de la credibilitat del cristianisme. Per sant Tomàs, creïble designa, abans de tot, l'objecte material de la fe, que és digne de crèdit pel testimoni de la Veritat primera. Així, per exemple, a *In III Sent.*, d. 24, a. 1, q1a 1: «Cum enim fides non assentiat alicui nisi propter veritatem primam credibilem, non habet quod [obiectum materiale] sit actu *credibile* nisi ex veritate prima, sicut color est visibilis ex luce» (ed. Moos, t. III, p. 762; el subratllat és nostre). A més, sant Tomàs parla molt sovint de la credibilitat de les veritats particulars de la fe. Un argument de conveniència o un miracle farà sovint més fàcil l'acte de fe, contrarestant la resistència natural de la raó a admetre allò que no és evident (cf. AUBERT, *Le problème de l'acte de foi*, pp. 62-63). L'argumentació teològica arribarà a provar la inconsistència de les raons contràries a la fe: «Si vero adversarius nihil credat eorum quae divinitus revelantur, non remanet amplius via ad probandum articulos fidei per rationes, sed ad solvendum rationes, si quas inducit, contra fidem. Cum enim fides infallibili veritati innitatur, impossibile autem sit de vero demonstrari contrarium, manifestum est probationes quae contra fidem inducuntur, non esse demonstrationes, sed solubilia argumenta» (*Sum. theol.*, I, q. 1, a. 8).

¹¹² GARDEIL, *Crédibilité*, a DTC, III (París, 1908), col. 2.274. Cf. *ibidem*, col. 2.266.

¹¹³ *Sum. theol.*, II-II, q. 1, a. 4, ad 2.

incompatibles amb la fe ¹¹⁴. Però el conjunt de les veritats de la fe — el missatge cristià, el fet de la revelació cristiana — pot ser alhora vist i cregut, encara que des d'angles distints: cregut per l'autoritat de Déu que revela; vist com a digne de crèdit per la raó ¹¹⁵. Observi's que en aquest text sant Tomàs subratlla la credibilitat derivada de les causes externes: «l'evidència dels signes o quelcom per l'estil, *propter evidentiam signorum vel propter aliquid huiusmodi*».

Però hi ha un altre text de sant Tomàs que no es pot passar per alt. Quan parla del mèrit de la fe, fonamenta la tercera objecció en l'existència d'una causa suficient que indueixi a creure («causa sufficienter inducens ad credendum»). Si el creient la té, la fe no és meritòria, perquè el creient ja no és lliure per a creure. I si no la té, la fe tampoc és meritòria, perquè esdevé una lleugeresa ¹¹⁶. En la resposta a la dificultat diu que la fe no seria meritòria si el creient tingués raons suficients per a saber («sufficiens inductivum ad sciendum»). Però el creient no té una causa suficient per a saber, sinó que té una causa suficient que l'indueix a creure («sufficiens inductivum ad credendum»), i així la fe li és meritòria, sense que sigui una lleugeresa. Però, ¿com entén aquí sant Tomàs el *sufficiens inductivum ad credendum*? Ell mateix ho explica:

Ille qui credit habet sufficiens inductivum ad credendum: inducitur enim auctoritate divinae doctrinae miraculis confirmatae, et, quod plus est, interiori instinctu Dei invitantis ¹¹⁷.

Aquí les raons que exclouen la lleugeresa del compromís de la fe i que, per tant, fan la fe raonable, són unes externes, i l'altra interna. Les raons externes són la proposició de la doctrina revelada i la seva confirmació pels miracles ¹¹⁸. La interna és l'instint

¹¹⁴ Ibidem, aa. 4 et 5.

¹¹⁵ Suárez, en el tractat *De fide*, disp. IV, sect. II, n. 4, comentant aquest text de sant Tomàs, escriu: «Notanda est distinctio et variatio illorum verborum *credere et videre*, nam prius dicit obscuritatem; unde posterius, ut condistinctum ab illo, dicit claritatem et evidentiam; neque illa duo repugnant, quia versantur circa diversa, nam creditur aliquid sub ratione veri, videtur autem sub ratione credibilis» (ed. Vivès, t. XII, p. 116).

¹¹⁶ *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 9, arg. 3.

¹¹⁷ Ibide, ad 3.

¹¹⁸ Creiem que aquest és el sentit obvi del text. Compari's, per exemple, amb

de l'Esperit Sant que inclina l'home a la fe. I aquest motiu intern de credibilitat és més fort («plus est») que els externs.

Aquest text que s'acaba d'examinar és aparentment antinòmic del que s'ha considerat abans. En el primer es deia que la credibilitat era per l'evidència dels signes externs: *propter evidentiam signorum vel propter aliquid huiusmodi*. En aquest últim, els signes externs queden a segon pla. Hi ha una credibilitat interna, fruit de l'instint interior de la fe, que és superior. En què quedem? ¿S'ha de donar preferència a la credibilitat dels motius externs o a la credibilitat de l'instint diví interior? El cardenal Gaietà, en els seus comentaris, aporta una solució. Sant Tomàs, en el primer text que s'ha examinat, parla exclusivament dels signes exteriors. Doncs bé, immediatament, en la solució a la dificultat següent, té una expressió molt obscura: «la llum de la fe fa veure allò que es creu, *lumen fidei facit videre ea quae creduntur*»¹¹⁹. El cardenal Gaietà, comentant-la, diu que aquesta expressió es refereix a l'evidència de la credibilitat, i que aquesta evidència no es redueix als signes externs (dels quals es tracta en la resposta anterior), sinó que és també fruit de la fe¹²⁰. I quan comenta el segon dels nostres textos (on es dóna preferència a l'instint interior), atribueix indiscutiblement la part més important a la gràcia interior de l'Esperit:

Nota tria testimonia fidei Christianae: doctrinam divinam, quae in sacra Scriptura et Ecclesia est; miracula; et interiorem instinctum Spiritus Sancti. Quem Auctor ceteris praeponit: quia solius Dei est agere in cor¹²¹.

Creiem, doncs, que per sant Tomàs el testimoni diví es manifesta digne de crèdit en el mateix acte de fe. I la credibilitat del

Contra Gentes, lib. I, cap. 9: «...ex auctoritate Scripturae divinitus confirmata miraculis». Cf. J. ALFARO, *Supernaturalitas fidei iuxta S. Thomam*, a «Gregorianum» 44 (1963) 754.

¹¹⁹ *Sum. theol.*, II-II, q. 1, a. 4, ad 3.

¹²⁰ *Commentaria* in II-II, q. 1, a. 4, n. VIII: «Auctor loquitur de videre ea quae sunt fidei sub communi ratione credibilis. Ita quod videre credibilitatem eorum convenit fidei ex duplici capite: scilicet ex sensu fidei digni testimonii, iuxta doctrinam responsionis ad secundum; et ex lumine fidei intus existente, iuxta praesentis responsionis doctrinam. Et hanc esse mentem Auctoris patet ex hoc quod in sequenti articulo, in responsione ad primum, dicitur: *Per lumen fidei videntur esse credenda, ut dictum est, procul dubio hoc in loco, ubi primo dicitur quod lumen fidei facit videre*» (ed. Leonina, t. VIII, p. 15).

¹²¹ *Ibidem*, q. 2, a. 9: p. 38.

testimoni diví és deguda en part als signes externs, com la proposició de la doctrina, confirmada pels miracles. Però sobretot és deguda a la mateixa llum de la fe que presenta el motiu de la fe com a intrínsecament creïble.

b) *El cardenal De Lugo*

En aquest estudi s'ha de deixar de banda la doctrina específica del cardenal Joan de Lugo sobre l'evidència de la credibilitat que precedeix la fe¹²² i sobre el caràcter sobrenatural del judici de credibilitat¹²³. Aquí interessa sobretot d'insistir — encara que sigui repetint el que ja s'ha dit — en la manera com el fidel capta el fet de la revelació: Déu ha revelat això, *Deus ita dixit*. Segons De Lugo, el fidel assenteix immediatament al fet de la revelació, perquè el percep amb certesa, encara que obscurament, en els signes externs¹²⁴. Però ell mateix veu la dificultat d'aquesta asserció, la planteja amb claredat i li dóna una resposta. La dificultat radica en la impossibilitat de conèixer el fet de la revelació per l'anàlisi dels termes. Un exemple: Déu ha revelat l'encarnació. Per més que s'analitzi qui és Déu i es consideri què és l'encarnació, no es descobreix cap nexa necessari entre els dos extrems. El fet de la revelació només es coneix per la proposició de l'Església, confirmada pels miracles, pel testimoniatge dels màrtirs, etc., i de cap manera per l'anàlisi dels termes¹²⁵. En la resposta a la dificultat concedeix que el fet de la revelació no es coneix per l'anàlisi dels termes, però sosté que entre la proposició de l'Església, avalada pels signes, i la revelació divina hi ha tanta connexió que es pot afirmar immediatament que Déu ha revelat aquella doctrina proposada per l'Església¹²⁶. I fins quan l'home no sent immediatament

¹²² *De virtute fidei divinae*, disp. V: ed. Vivès, t. I, pp. 242-264. El cardenal Joan de Lugo creu que l'acte de fe ha d'anar precedit d'un judici evident de credibilitat. Però en el cas dels infants i de les persones incultes ensenya que per a ells els pares o els mestres són evidentment dignes de crèdit (ibidem, sect. II, n. 25: p. 253).

¹²³ Ibidem, disp. XI: pp. 367-384.

¹²⁴ Ibidem, disp. I, sect. VII, nn. 116 et 118: pp. 43 et 44. (Vegin-se els textos a les notes 77 i 78, respectivament.)

¹²⁵ Ibidem, n. 122: «Adhuc tamen restat difficultas, et sit tertia obiectio; quomodo possit ille assensus esse immediatus: quia nullo modo constat ex terminis, Deum revelare Incarnationem, sed hoc debet cognosci per aliud; nempe, quia Ecclesia id proponit, quia miracula confirmant, martyres testantur, etc., ergo non esset assensus immediatus, sed mediatum» (p. 45).

¹²⁶ Ibidem, n. 124: «Ad obiectionem respondeo, non constare quidem ex

la proposició de l'Església i no veu ni els miracles ni els màrtirs, sinó que creu per una lectura o per l'ensenyament dels pares, mestres o sacerdots, assenteix també immediatament a la revelació mediata de Déu. És que Déu es digna parlar a l'home per mitjà de moltes creatures, i l'home, descobrint la veu de Déu en les creatures que se'n fan ressò, pot assentir immediatament al mateix Déu que revela ¹²⁷.

Es pot concloure, doncs, que pel cardenal De Lugo, en l'acte mateix de fe — perquè segons ell l'assentiment al fet de la revelació ja és fe, encara que en sentit ampli ¹²⁸—, la revelació es manifesta digna de crèdit. I per això mateix De Lugo veu en els signes una doble funció: la d'objecte parcial formal de la fe, perquè constitueixen per al fidel la locució de Déu, que li parla mediatament; i la de condició de l'acte de fe, perquè el seu coneixement genera el judici de credibilitat, que mou la voluntat a imperar l'assentiment de la fe ¹²⁹.

terminis clare et evidenter Incarnationem; constare tamen obscure; quia inter Ecclesiae propositionem tot miraculis confirmatam, testificatam a martyribus, acceptatam a doctis et probis, etc., ex una parte, et inter locutionem mediatam Dei ex alia, quae sunt duo extrema illius propositionis, licet non appareat evidenter, apparet tamen obscure tanta connexio, ut ex ipsa connexione extremorum possit intellectus immediate assentiri, et accedente imperio voluntatis, possit etiam sine formidine dicere: «haec est doctrina Dei», seu: «hoc proponitur ex parte Dei» (p. 46).

¹²⁷ *Ibidem, n. 125: «Dices iterum, licet Deus loquatur mihi aliquo modo per os Ecclesiae, per miracula, etc., ego tamen non audio Ecclesiam immediate, nec video miracula, aut martyria, etc. Sed haec omnia audio a parentibus, vel lego in libris; ergo si haec omnia sunt locutio mediata Dei, ego non audio immediate eam locutionem; ergo ego non possum immediate iudicare, quod Deus mihi mediate loquitur, sed ad summum credam, Deum mihi mediate loqui, quia id audio a parentibus, vel invenio in libris, etc. Resp. sicut miracula, et martyria, etc., fuerunt aliquo modo voces et nutus Dei, quibus loquebatur videntibus illa signa, et martyria, etc., sic mihi parentes, magistri, libri, et tota haec notitia de illis omnibus, quae ad me immediate pervenit, est aliquo modo os Dei per quod mihi mediate et aliquo modo loqui dignatus est; itaque quando per libros, et praedicatores, etc., proponitur mihi sufficienter doctrina fidei, perinde est ac si Deus mecum ageret, et eam mihi loqueretur: habet enim, ut praedixi, Deus multiplex os, et multifariam loquitur; huic hoc modo, et huic alio modo: uterque autem potest sine discursu ex apprehensione illius modi, quo sibi proponuntur mysteria fidei, iudicare illam esse Dei doctrinam, seu illa sibi proponi ex parte Dei, qui eam aliquando revelavit» (pp. 46-47).*

¹²⁸ *Ibidem, n. 129: p. 48 (vegi's aquest text a la nota 156). Cf. ibidem, n. 116: p. 43 (vegi's aquest text a la nota 79).*

¹²⁹ *Ibidem, n. 130: «Ex dictis in hac sect. infero primo, haec omnia motiva extrinseca, prout mihi hic, et nunc proponuntur, esse partim rationem formalem fidei saltem partialem, partim vero esse conditionem. Sunt quidem ratio formalis, quia ex iis omnibus, ut mihi proponuntur, integratur hic et nunc locutio mediata Dei mihi facta, propter quam credo (...). Deinde haec eadem motiva*

c) *Henri Vignon*

Henri Vignon admet — amb sant Tomàs i amb el cardenal De Lugo — que, en l'acte mateix de fe, el fet de la revelació es manifesta a la raó sobrenatural com a evidentment digne de crèdit ¹³⁰.

Però Vignon, a més de la credibilitat de la revelació cristiana, considera la seva amabilitat. I és lògic, ja que segons ell el motiu de la fe és alhora veritable i bo.

Primàriament la credibilitat i l'amabilitat es troben en el testimoni diví increat. Déu en si mateix i en els seus actes — que s'identifiquen amb la seva essència — és alhora veritable i bo, i, per tant, és digne de crèdit (*credibilis*) i d'amor (*amabilis*) i ha d'ésser cregut (*credendus*) i amat (*amandus*) per l'esperit creat.

Però el testimoni creat de Crist en l'Església, avalat pels signes, participa de la credibilitat i amabilitat del testimoni increat i la manifesta.

D'aquesta manera, quant a l'home, és lògicament primer la credibilitat i amabilitat del testimoni creat, perquè és la que percep primer en l'experiència objectiva. Però, en l'ordre absolut, és anterior la credibilitat i amabilitat del testimoni increat. I és, en últim terme, aquesta credibilitat i amabilitat del testimoni diví increat la que atreu l'esperit humà (intelligència i voluntat), manifestant-se per mitjà de la credibilitat i amabilitat del testimoni creat ¹³¹.

Recordi's que sant Tomàs parlava de la credibilitat dels signes externs i de l'instint interior de Déu. Henri Vignon recull aquesta doctrina i l'explana: La credibilitat i amabilitat sobrenatural manifestada en els signes del testimoni extern de Crist en l'Església és

sunt conditio etiam ad assensum fidei; quatenus eorum cognitio generat prius iudicium prudentis credibilitatis mysteriorum, ex quo iudicio movetur voluntas ad imperandum assensum fidei» (p. 48).

¹³⁰ El pensament del P. Vignon s'apropa més al de sant Tomàs que al del cardenal De Lugo, perquè Vignon admet amb sant Tomàs que la fe té una virtut illuminativa de l'objecte, mentre que De Lugo redueix la funció de l'hàbit de la fe a la simple elevació entitativa de l'acte (cf. De Lugo, *De virtute fidei divinae*, disp. I, sect. IV, n. 38: p. 15; et disp. IX: pp. 308-336).

¹³¹ *De analysi fidei*, fol. 15, n. 141: «Etsi credibilitas creata testimonii Christi in Ecclesia propriis signis supernaturalibus prius logice in plano (secundario) experientiae obiectivae manifestatur, — credibilitas tamen Increata increati ipsius Dei testimonii, in illa ipsa Christi in Ecclesia credibilitate, per Seipsam primario et ultimatim innotescit, in plano (principaliori) Bonitatis et Veritatis seu Finis Veri per Se simpliciter absoluti atque necessarii».

percebuda interiorment per l'home que, sota l'influx de la gràcia de la fe, capta aquests signes, en tant que són específicament sobrenaturals¹³². I sota l'influx de la gràcia es percep, en els signes externs i obscurs, l'atracció alhora intel·lectual i voluntària (per via de connaturalitat) de la veritat i la bondat absoluta del testimoni diví¹³³.

Per Henri Vignon, la credibilitat constitueix una veritable causa objectiva de l'assentiment de la fe, encara que subordinada a la revelació del motiu¹³⁴.

2. El testimoni diví com a cregut

Llevat dels partidaris de la «fides auctoritatis», tots els teòlegs estan d'acord que el motiu de la fe no pot exercir el seu paper de motiu si no és conegut per l'home. Però, com és conegut? Per la raó o sobrenaturalment?

Un coneixement purament natural del motiu de la fe no justificaria el caràcter sobrenatural de l'assentiment de la fe, ni podria donar a la fe més certesa que la del coneixement racional del motiu¹³⁵.

Però el problema sorgeix quan els teòlegs es pregunten si el motiu de la fe és simplement conegut sobrenaturalment o be és cregut en sentit estricte. Recordi's, una vegada més, com el planteja el P. Vignon:

¹³² Ibidem, fol. 15, n. 135: «Credibilitas supernaturalis in signis supernaturalibus manifestatur *externi* Christi in Ecclesia testimonii (...), qualia sub *interna* fidei gratia, praeveniendi saltem, formaliter percipitur (...), secundum suam perfectionem specificè supernaturalem».

¹³³ Ibidem, fol. 15, n. 138: «Huiusmodi autem credibilitas supernaturalis (...) per viam supernaturalis connaturalitatis manifestatur, voluntariae simul et intellectualis, — ita ut scilicet, in obscura experientia obiectiva testimonii divini, absoluta bonitas et veritas eiusdem testimonii, per *modum finis seu boni veri*, voluntatem et intellectum *firmissime et certissime* attrahat (quin seipsam ulla tenus ostendat), tanquam absolute *appetenda* simul atque legitime *credibilis* et obligatorie *credenda*».

¹³⁴ Ibidem, fol. 14, n. 132: «Supernaturalis quidem *credibilitas* testimonii divini (manifestata ideoque percepta) (...) essentialem constituit etsi subordinatam ipsius fidei assensus (ut rationalis) *causam obiectivam et intrinsecam*».

¹³⁵ Cf. SUÁREZ, *De fide*, disp. III, sect. VI, n. 6: «Fieri non potest ut assensus altioris ordinis per se fundetur in assensu inferioris ordinis, nec maior certitudo potest per se fundari in minori; sed assensus fidei est altioris ordinis, et magis certus quam assensus naturalis et evidens; ergo fieri non potest ut assensus fidei ex parte sui obiecti formalis, fundetur in assensu tantum naturali et evidenti» (ed. Vivès, t. XII, p. 64).

Utrum testimonium divinum (...) *ultimatim* proponatur et agnoscat, tanquam seipsum *rationi supernaturali manifestans* ideoque perceptum ut credibile, an tanquam seipsum fidei supernaturali *revelans*, ideoque creditum *tanquam verum*?¹³⁶.

Abans d'estudiar la posició d'Henri Vignon es seguiran breument les distintes sentències teològiques que s'han anat considerant.

a) *Sant Tomàs*

Per sant Tomàs, l'home és il·luminat interiorment per la gràcia de la fe en ordre a adherir-se immediatament a la Veritat primera, i, recolzant en la Veritat primera, creu explícitament tot el que li és proposat com a ensenyat pel mateix Déu. En la qüestió disputada *De Veritate*, i sempre en la perspectiva de la revelació interna, de la llum de la fe, indica clarament que la fe s'estén primàriament al seu motiu i, sols secundàriament, als altres articles creguts:

Quamvis divino testimonio sit de omnibus credendum, tamen divinum testimonium, sicut et cognitio, primo et principaliter est de seipso, et consequenter de aliis; Ioan 8, 14. 18: *Ego testimonium perhibeo de meipso*¹³⁷.

Lumen quodammodo est obiectum visus, quodammodo non. In quantum enim lux non videtur nostris visibus nisi per hoc quod ad aliquod corpus terminatum, per reflexionem, vel alio modo coniungitur, dicitur non esse per se visus obiectum, sed magis color, qui semper est in corpore terminato. In quantum autem nihil nisi per lucem videri potest, lux ipsum visibile esse dicitur, ut idem Philosophus dicit. Et sic veritas prima est per se fidei obiectum¹³⁸.

Quamvis per veritatem primam deducamur in creaturas, principaliter tamen per eam deducimur in seipsam, quia ipsa principaliter de se testificatur; unde veritas prima se habet in fide et ut medium et ut obiectum¹³⁹.

Així, doncs, per sant Tomàs el motiu de la fe, el testimoni diví o Veritat primera, és cregut en sentit estricte en l'acte mateix de fe; el motiu de la fe és veritablement objecte de fe, i objecte primari, pel qual es creuen les altres veritats de fe.

¹³⁶ *De analysi fidei*, fol. 8, n. 70.

¹³⁷ *De Verit.*, q. 14, a. 8, ad 2.

¹³⁸ *Ibidem*, ad 4.

¹³⁹ *Ibidem*, ad 9.

Escriu Aubert: «Es comprèn que en aquestes condicions el problema de l'*analysis fidei* no presenti per sant Tomàs cap dificultat, i que li sembli completament normal de veure com la fe del creient recolza en la Veritat divina, *non propter aliquod aliud sed ei propter seipsum*»¹⁴⁰.

Aquesta doctrina del Mestre és represa pels seus comentadors: Joan Capreolus¹⁴¹, Tomàs de Vio¹⁴², Melcior Cano¹⁴³ i Domènec Báñez¹⁴⁴. E. G. Mori afirma que, segons els comentadors de sant Tomàs que ell ha estudiat, «en l'acte de fe es necessita un coneixement sobrenatural del motiu. En l'antiga terminologia s'expressava

¹⁴⁰ AUBERT, *Le problème de l'acte de foi*, p. 67.

¹⁴¹ CAPREOLUS, *In III Sent.*, d. 24, q. unica, a. 3, § 4, ad arg. 1 Scoti, secundo: «Per fidem primo et directe assentio huic: Deus revelavit quod Deus est trinus et unus; sicut visus primo fertur in lucem. Et secundario assentio huic: Deus est trinus et unus; sicut visus secundario fertur in colorem, unico tamen eodem actu. Et cum ulterius quaeritur quomodo assentio huic: Deus revelavit hoc etc. Dicitur quod fides assentit illi propter seipsam, et non propter aliquam aliam propositionem, ex cuius assensu causeter assensus istius: Deus revelavit hoc. Hoc est enim primum credible: Deus vel veritas prima revelavit quidquid continetur in sacra scriptura et in doctrina ecclesiae. Nec assensus huius propositionis effective principaliter causatur ex alio assensu praecedente, sed ex Deo interius movente intellectum per habitum fidei ad hunc assensum» (*Defensiones Theologicae* . . ., t. III [Venetiis, 1514], fol. 99 v).

¹⁴² *Commentaria* in II-II, q. 1, a. 1, n. XI: «Sciendum est quod credere Deum esse revelatorem articulorum fidei contingit tripliciter: uno modo, ut pure quo creditur; alio modo, ut pure quo creditur; tertio modo, ut quod et quo simul creditur. Et si fides respiceret hoc quod dico, scilicet quod Deus revelavit articulos fidei, ut quod creditur tantum, sicut credit resurrectionem carnis, oporteret assignare aliquam aliam rationem formalem in obiecto fidei qua crederemus: sicut in obiecto scientiae id quod est tantum quod scitur eget ratione formali qua ad scientiam spectat. Si vero hoc idem creditur tantum ut quo reliqua creduntur, surgit quaestio Scoti. Et licet possit dici quod, sicut albedo est qua subiectum est album, nec oportet quaerere quo ipsa est alba, quia ipsa non est alba denominative, sed formaliter tantum, si sic licet loqui; ita divina revelatio est qua credimus, et ipsa non est credita denominative, sed formaliter, idest ut ratio credendi: — vera tamen responsio est quod, sicut in transcendentibus unitas est una et bonitas est bona, sic divina revelatio est quo et quod creditur; ita quod, sicut unitas est una seipsa et ibi est status, ita divina revelatio, qua cetera creduntur, est credita seipsa et non per aliam revelationem. Unus enim et idem actus fidei credit Deum et Deo, ut inferius in qu. II, art. 2, patet: et in quantum credit Deum, tendit in quod creditur; in quantum vero credit Deo, tendit in id quo creditur. Et sicut non est possibile aliam ulteriorem quaestionem in fide formare quare credimus Deo, ita non est possibile aliam in fide resolutionem quaerere quare credis Deo revelanti: idem enim sunt credere Deo et credere Deo revelanti» (ed. Leonina, t. VIII, p. 10).

¹⁴³ *De locis theologicis*, lib. II, cap. 8, ad 4. Vegi's el text a la nota 49.

¹⁴⁴ Báñez insisteix, com Cano, en el fet que l'última resolució de la fe està en l'hàbit infús de la fe, i sobretot en l'Esperit Sant. *Commentaria in II-II*, q. 1, a. 1, dubium 1, sexta conclusio, ad 3; ibidem, dubium 4, quarta conclusio; ibidem, dubium 4, ad arg. post quintam conclusionem. Vegin-se els textos primer i tercer a la nota 50 i el segon a la nota 71.

en aquests termes: *el motiu de la fe és cregut sobrenaturalment, és a dir, és alhora objecte cregut i motiu pel qual es creu (quo et quod creditur)*»¹⁴⁵.

b) Suárez

Suárez manté la doctrina tomista, segons la qual el motiu de la fe és cregut. Però recordi's que canvia de perspectiva respecte de la posició tomista tradicional, considerant que el motiu de la fe és la revelació exterior. I aleshores afirma que el mateix motiu de la fe és cregut per la revelació exterior. S'exposarà esquemàticament el seu pensament.

El motiu de la fe és Déu, Veritat primera que revela¹⁴⁶. Ara bé, Déu, Veritat primera, no pot ésser cregut si no és conegut com a Veritat primera¹⁴⁷. Però la fe no pot recolzar en un coneixement purament natural del testimoni diví, car un coneixement natural, encara que sigui evident, no pot ser fonament del coneixement i de la certesa sobrenaturals de la fe¹⁴⁸.

Per tant, en l'acte de fe no es *coneix* el motiu per la raó, sinó que *es creu per la fe*¹⁴⁹.

I es creu, no per la revelació o auxili intern de Déu¹⁵⁰, sinó per la revelació externa. Suárez reconeix que es troba davant d'un gran misteri, *magnum fidei mysterium*¹⁵¹. La fórmula de fe és així: «Crec en l'encarnació perquè crec que Déu és infalible i l'ha re-

¹⁴⁵ *Il motivo della fede*, p. 182.

¹⁴⁶ *De fide*, disp. III, sect. IV: ed. Vivès, t. XII, pp. 52-55.

¹⁴⁷ *Ibidem*, sect. VI, n. 1: «Supponimus, ex hactenus dictis, Deum sub ratione primae veritatis non posse exercere, ut sic dicam, munus obiecti formalis fidei, nisi a credente cognoscatur ut testis infallibilis in loquendo; nam illud est obiectum formale, ut saepe dixi, assentiendi, in quod ultimo resolvitur assensus, tanquam in primum motivum assentiendi; unde huiusmodi obiectum tunc censetur actu exercere munus obiecti, quando movet, et de se sufficienter inclinatur intellectum ad assensum. Hoc autem praestare non potest, nisi ab intellectu cognoscatur, sub illa ratione sub qua potest illum movere, quia ab obiecto incognito non movetur intellectus, ut in secunda etiam disputatione dictum est; ad credendum ergo, necessarium est ut qui credit Deo, etiam cognoscat Deum esse omnino testem veracem, qui nec falli nec fallere potest» (p. 62).

¹⁴⁸ *Ibidem*, n. 6: p. 64. Vegi's el text a la nota 135.

¹⁴⁹ *Ibidem*, sect. XII, n. 10: «Tertia propositio, quae ex dictis colligitur, est conclusio directe respondens quaestioni, scilicet, revelationem divinam non esse rationem formalem obiecti fidei, ut creditam, vel credendam fide humana, sed ut credibilem, et creditam fide infusa et divina» (p. 104).

¹⁵⁰ *Ibidem*, sect. III: pp. 45-52.

¹⁵¹ *Ibidem*, sect. VI, n. 8: p. 66.

velada». Però, ¿per quin motiu es creu que Déu és infal·lible i que ha revelat l'encarnació?

Suárez respon que mentre Déu revela l'encarnació, en el mateix acte, està revelant la seva veracitat i el fet mateix de la revelació.

Mentre revela l'encarnació revela que és veraç, perquè si quan revela no es cregués que és veraç, no es podria tenir com a veritable el que revela¹⁵².

I revela que està revelant, no explícitament, *in actu signato* —perquè explícitament revela l'encarnació—, sinó implícitament, *in actu exercito* —perquè mentre revela l'encarnació, pel fet de revelar, està dient que revela, com quan l'home parla, pel fet de dir quelcom, mostra que parla¹⁵³—.

c) *De Lugo*

El cardenal Joan de Lugo critica durament la posició de Suárez. Hi veu un cercle viciós, un simple joc de paraules: «Si creus en l'encarnació perquè Déu és veraç i l'ha revelada, i creus que Déu és veraç perquè ho ha revelat, ¿per quin motiu creus a Déu quan diu que és veraç?»¹⁵⁴.

Segons ell, l'assentiment al motiu formal de la fe, tant a la veracitat de Déu (*Deus est prima veritas*) com al fet de la revelació (*Deus ita dixit*), és un assentiment immediat, i és sobrenatural

¹⁵² Ibidem: «Secundo, addo hoc mysterium, quod de fide diximus, esse valde consentaneum rationi; nam tota haec certitudo debetur infinitae excellentiae divinae, imo intrinsece videtur sequi ex qualitate (ut sic dicam) divini testimonii, quatenus omnino infallibile est, et obligare potest ad credendum ea quae dicit, tanquam infallibilia; dicendo enim aliquid, eo ipso dicit se esse veracem in eo quod affirmat, nam hac ratione inducit ad credendum illud dictum esse verum, et consequenter etiam dicit ita se esse veracem, ut mentiri nullo modo possit; nam hoc titulo obligat ad credendum illud tanquam infallibile, et ideo, ex intrinseca natura talis fidei et talis obiecti, nascitur ut idem testimonium, quod sufficit ad credendum rem revelatam, sufficiat ad credendum ipsum revelantem esse veritatem, quae fallere non potest» (p. 66).

¹⁵³ Ibidem, sect. XII, n. 12: «In actu exercito, dum Deus aliquid dicit quasi per intrinsecam reflexionem eiusdem actus in seipsum, dicit se dicere, sicut eodem actu quo Deus aliquid scit, necessario etiam scit se scire (...); et inter homines etiam, quamvis qui loquitur, per expressum actum reflexum non dicat se loqui, loquendo id satis dicit in actu exercito. Et hac ratione quando aliquid sufficienter proponitur ut dictum a Deo, eo ipso locutio illa sufficienter proponitur ut verbum Dei; et ideo non tantum res dicta, sed etiam locutio ipsa accipienda est et credenda ut verbum Dei» (pp. 105-106).

¹⁵⁴ *De virtute fidei divinae*, disp. I, sect. VI, n. 82: «Porro primam Dei veritatem debere aliunde cognosci, quam ex sola revelatione, ut possit ad aliorum articulorum assensum movere, ex eo probari videtur, quia alioquin incidimus

perquè és un acte elicit de l'hàbit de la fe ¹⁵⁵. En aquest sentit es pot dir que el fet de la revelació «és cregut» i no «sabut», però «creure» aquí s'ha d'entendre en un sentit ampli, distint del que té l'expressió «crec en l'encarnació» ¹⁵⁶. És que De Lugo no admet amb els tomistes el caràcter il·luminatiu de l'hàbit de la fe, sinó que redueix la seva funció a elevar entitativament l'acte ¹⁵⁷. I gràcies a aquesta elevació entitativa, l'assentiment al motiu formal de la fe, per exemple, a *Deus est prima veritas*, esdevé més ferm, més noble, més cert i més perfecte que el coneixement natural que se'n tingui, i por ser fonament de l'assentiment als misteris revelats ¹⁵⁸.

d) *Henri Vignon*

Hi ha un punt en el qual tots els teòlegs estan d'acord: el motiu de la fe — la revelació de Déu, per mitjà de Jesucrist, proposada

in circulum inexplicabilem: nam si incarnationem credis, quia Deus est summe verax et id revelavit, et rursus Deum esse summe veracem credis, quia Deus id de se revelavit, quaero, cur credas Deo dicenti, se esse summe veracem? Dicis, quia Deus est summe verax: ecce Deo dicenti credis summam eius veracitatem, quia ipse summe verax, et rursus hoc totum credis, quia Deus dicit, se esse summe veracem: quod quantumcumque explicetur, totum est ludere verbis, cum nunquam reducat assensus ad aliquem assensum immediatum alicuius obiecti, cui non propter aliud, sed propter se ipsum assentiamur, quod tamen in omni assensu intellectuali necessarium esse supra ostendimus» (ed. Vivès, t. I, pp. 30-31).

¹⁵⁵ Ibidem, sect. VI, nn. 104-106: pp. 39-40; sect. VII, n. 116: p. 43 (vegi's aquest últim text a la nota 79).

¹⁵⁶ Ibidem, sect. VII, n. 129: «Petes, an per istum assensum, quo iudico, Deum revelare haec mysteria, seu hoc proponi ex parte Dei dicar scire, an credere revelationem? Resp. dici potius credere, quia licet non assentiar propter Dei testimonium, quo hoc ipsum sit revelatum, sed immediate ex ipsis terminis ut dictum est; quia tamen assentior obscure, et captivando intellectum ad assentiendum sine formidine, ideo dicor credere revelationem; est tamen hoc credere valde diversum ab illo, quo credo Incarnationem; quia illud prius est credere per modum primi principii, hoc autem posterius est credere per modum conclusionis et propter aliud. Per hoc tamen non nego, quin postea ipsam revelationem possim credere propter divinum testimonium sicut alia fidei mysteria, quia etiam ipsa revelatio saepe reflexe revelata est: nunc autem solum agimus de illo assensu revelationis, qui necessario praecedit ad omnem actum fidei, quo credatur aliquid propter ipsam revelationem» (p. 48).

¹⁵⁷ Ibidem, disp. IX: pp. 308-336; especialment, sect. III: pp. 319-325.

¹⁵⁸ Ibidem, disp. I, sect. VI, n. 105: «Resp. fidem non posse per se elicere assensum circa obiectum materiale, quin assensus ille versetur intrinsece circa obiectum formale, ut dictum est, quare licet obiectum formale partialiter cognosci possit lumine naturae, necesse tamen fit, quod idemmet obiectum terminare posset actum supernaturalem: elevante habitu fidei ipsum lumen naturale, ut circa illud obiectum tanquam circa principium fidei eliceret assensum firmiorem, nobiliorem, et certiorum ac perfectiorem ad fundandum assensum mysterii revelati» (p. 39).

per l'Església — és una veritat de fe. Les diferències sorgeixen perquè uns — com De Lugo¹⁵⁹ — consideren que es tracta d'un simple article de fe, mentre que altres — com sant Tomàs i Suárez — defensen que exerceix el paper de motiu de la fe, en tant que és cregut com a veritat de fe¹⁶⁰.

Henri Vignon pren una posició clara al costat de sant Tomàs i de Suárez, i enfront del cardenal De Lugo: el motiu de la fe exerceix el seu paper de motiu, en tant que és cregut com una veritat de fe:

Notandum est testimonium divinum, seu revelationem divinam, seipsam attestari qua talem *ubi et quatenus obiectum fidei proponit credendum*, i. e. prout munus exercet motivi¹⁶¹.

S'intentarà explicar l'autorevelació del motiu de la fe, segons el P. Vignon, resseguint i glosant els aspectes del testimoni diví i de l'adhesió al testimoni diví, que s'han considerat fins ara: testimoni extern i intern, creat i increat; adhesió al testimoni veritable i bo. Així, doncs, es considerarà:

- (1) El testimoni diví creat i extern de Crist en l'Església.
- (2) El testimoni diví increat.
- (3) El testimoni diví intern.
- (4) El testimoni diví alhora veritable i bo.

(1) *El testimoni diví creat i extern de Crist en l'Església*

Per explicar la posició del P. Vignon sobre l'autorevelació del testimoni diví, pot considerar-se en primer pla el testimoni de Crist en l'Església, o sigui la revelació de Crist, proposada per l'Església, que és el testimoni creat de Déu, però sempre en tant que aquest testimoni creat és avalat pel testimoni diví increat i el manifesta¹⁶².

Uns exemples poden ser aclaridors i permetran de seguir endavant. Quan Jesucrist ensenya que el Pare estima els homes, ho

¹⁵⁹ Ibidem, sect. VII, n. 129: p. 48. Vegi's el text a la nota 156.

¹⁶⁰ H. VIGNON, *De virtutibus et donis vitae supernaturalis*, p. 225: «Inter theologos disputatur, ut dictum est, utrum ex ea revelatione Motivum fidei credatur, prout formaliter munus motivi in fide exercet, an solum prout constituit unum quoddam particulare obiectum fidei credendum».

¹⁶¹ Ibidem, p. 226.

¹⁶² Ibidem, p. 221: «Testimonium Dei creatum, seu Revelatio a Christo per Ecclesiam proposita (...) prout scilicet est testimonium visibile Testimonio invisibili propositum».

ensenya com a revelació del Pare. I lògicament no es pot creure que el Pare estima els homes, si no es creu que Jesucrist és un testimoni avalat per Déu per proposar als homes el que els cal creure. De manera que quan Jesucrist proposa de creure en l'amor del Pare, es proposa també ell mateix com a mestre avalat o revelat per Déu. I, semblantment, quan l'Església ensenya el misteri de la Trinitat, el proposa com a revelat per Déu, per mitjà de Jesucrist. I lògicament no es pot creure en la Trinitat que ensenya l'Església, si no es creu que l'Església és un testimoni avalat o revelat per Déu per proposar mediatament i públicament el que cal creure. De manera que quan l'Església proposa creure un misteri revelat, es proposa també ella mateixa com a revelada per Déu per donar testimoni mediat i públic de les veritats revelades¹⁶³. Però pel fet que Jesucrist i l'Església es proposin ells mateixos com a avalats o revelats per Déu, proposen indirectament l'autoritat del testimoni diví increat, és a dir, el motiu increat de la fe¹⁶⁴.

(2) *El testimoni diví increat*

Mirat des de l'angle del testimoni increat, quan la Veritat primera proposa la revelació de Crist i la proposició d'aquesta revelació per l'Església (és a dir, la revelació de Crist en l'Església), es proposa indirectament ella mateixa com a Veritat primera que revela¹⁶⁵.

Així es pot dir que el testimoni diví es revela ell mateix en sentit estricte, perquè el testimoni diví increat i creat en un únic

¹⁶³ *Adnotationes in tractatum de virtutibus infusis*, p. 158: «*Revelatio christiana*, mediata et publica, *seipsam* proponit ut revelationem (passivam) a Revelatione (activa) Auctoritatis divinae procedentem. Ubi enim obiectum proponit ut a Deo per *seipsam* publice et mediate revelatum, eo ipso *seipsam* proponit ut revelationem divinam, obiectum publice et mediate proponentem».

¹⁶⁴ *Ibidem*: «At, praeterea, eo ipso indirecte proponit *Motivum fidei increatum*. Ubi enim *seipsam* proponit ut revelationem (passivam) ab Auctoritate Dei procedentem, eo ipso indirecte proponit *Revelationem (activam) Auctoritatis divinae*, i. e. *Motivum fidei increatum*».

¹⁶⁵ *Ibidem*, pp. 158-159: «*Inde Ipsa Revelatio increata*, i. e. *Ipsum Motivum fidei*, dicendum est *Seipsum per suum testimonium creatum* revelare. Cum enim revelatio christiana nihil sit nisi testimonium visibile testis invisibilis, ubi revelatio christiana propriam suam auctoritatem simul cum *Motivo fidei* revelat, *Ipsa Auctoritas Dei revelantis* dicenda est revelare simul, et *auctoritatem revelationis christianae*, et *propriam suam Auctoritatem revelantem*, i. e. *Motivum fidei*. Ipsa «*Prima Veritas revelans*», revelationem christianam proponens ut a *Prima Veritate* revelatam, *Seipsam* eo ipso indirecte proponit ut *Primam Veritatem revelantem*».

testimoniatge («per modum unius») testifica de si mateix. El testimoni increat testifica de si mateix i testifica del testimoni creat de Crist en l'Església. I el testimoni creat de Crist en l'Església testifica de si mateix i testifica del testimoni increat. Ara bé, el testimoni creat de Crist en l'Església és ordenat i subordinat al testimoni increat. De manera que, encara que el testimoni creat de Crist en l'Església sigui una veritable causa de l'assentiment de la fe, és una causa instrumental subordinada al testimoni increat, el qual, tot sol, constitueix el motiu últim de l'assentiment de la fe ¹⁶⁶.

(3) *El testimoni diví intern*

El testimoni increat, s'acaba de dir, testifica de si mateix per la revelació externa de Crist en l'Església. Però sorgeix una pregunta: ¿Com es capta la revelació del testimoni diví increat, a través de la revelació externa de Crist en l'Església? El P. Vignon respon que aquesta revelació es capta en la seva formalitat sobrenatural sota l'influx de la gràcia interna de la fe. Així el testimoni diví es proposa externament a l'home, i internament illumina la seva intel·ligència i inspira la seva voluntat en ordre a l'assentiment lliure.

Recordi's, però, que el testimoni diví extern i el testimoni diví intern no són dos testimonis distints, sinó l'únic testimoni diví que actua tant en l'interior com en l'exterior de l'home, testificant de si mateix com a veritable ¹⁶⁷. El testimoni intern és la revelació de Jesucrist interioritzada per la gràcia de l'Esperit Sant.

¹⁶⁶ *De analysi fidei*, fol. 17, n. 150: «Testimonium divinum (externum et internum, bonum et verum) inde tandem strictissimo sensu revelatur, quod duplici suo testimonio per modum unius seipsum attestatur, *creato simul atque Increato*; at ita tamen ut increatum ipsius Dei Testimonium, — etsi *per creatum Christi in Ecclesia testimonium* sese attestatur, tanquam per intrinsecam fidei *causam subordinatam et instrumentalem* — per Seipsum tamen primario et ultimatim seu proprio increato Testimonio Seipsum active revelat, tanquam *unico fidei Motivo ultimo proprie dicto*, propter quod *ultimatim* idem increatum Dei testimonium (simul cum creato Christi in Ecclesia testimonio) propter Seipsum tandem creditur».

¹⁶⁷ *Ibidem*, fol. 16, n. 144: «Testimonium divinum, ut externum simul atque internum, duplici illo suo testimonio per modum unius sese attestatur tanquam verum; — quatenus scilicet testimonium divinum (creatum et Increatum) *per externam Christi in Ecclesia revelationem* supernaturalem seipsum directe et mediate attestatur (...); et quidem per hanc sui externam revelationem qualis *sub interna fidei gratia* seipsam formaliter proponit secundum formalem suam veritatem specificæ supernaturalem».

(4) *El testimoni diví alhora veritable i bo*

Encara es pot profunditzar més en aquest misteri del testimoni diví que es revela ell mateix. Recordi's que es va dir que el testimoni diví és alhora veritable i bo. Com a gràcia interna illumina la intel·ligència i inspira la voluntat de l'home i l'inclina a l'assentiment i al consentiment de la fe. I com a objecte externament revelat, la mateixa Veritat i Bondat absoluta de Déu atreu la intel·ligència i la voluntat de l'home de manera absoluta, però no manifestant-se obertament, sinó obscurament, a través del testimoni creat — veritable i bo — de Crist en la seva Església ¹⁶⁸. Doncs bé, la proposició obscura del testimoni diví, i la seva atracció absoluta sobre la intel·ligència i la voluntat, constitueix la revelació de si mateix pel fet que en la proposició objectiva del testimoni diví no hi ha evidència intrínseca de la veritat del testimoni, sinó que aquesta veritat ve avalada, com des de fora, per la Veritat absoluta subsistent, que, restant oculta, atreu absolutament en la seva proposició objectiva obscura, com a única raó i com a garantia de la veritat absoluta de la proposició exterior ¹⁶⁹. D'aquesta manera, la proposició exterior del testimoni diví és revelació passiva en sentit estricte, en la qual la Veritat o testimoni subsistent testifica de si mateix per una revelació activa pròpiament dita ¹⁷⁰.

¹⁶⁸ Ibidem, fol. 12, n. 110: «Sub inclinatione supernaturali internae fidei gratiae inspirantis simul et illuminantis, ideoque per viam supernaturalis affinitatis seu "connaturalitatis" voluntariae simul et intellectualis, — in obiectiva experientia obscura testimonii creati (ideoque, indirecte, ipsius Testimonii increati), — absoluta Bonitas simul et Veritas Testimonii increati (ideoque, participative, ipsius testimonii creati) ad Seipsam in Christo per Seipsam ultimam voluntatem et intellectum obiective et absolute attrahit, per modum scilicet Finis boni simul atque veri, certissime quidem et firmissime innotescentis et attrahentis "ut termini", at in Seipso penitus absconditi manentis "in termino"».

¹⁶⁹ Ibidem, fol. 16, n. 147: «Obscura propositio testimonii divini ut boni simul atque veri (seu per modum finis veri, obiectivi et absoluti) in eo precise "revelationem" sui constituit, quod obiectiva illa propositio veritatis testimonii divini, praeter quamlibet directam evidentiam propriae intrinsecae veritatis, totam suam absolutam veritatem indirecte tenet, tanquam ab extrinseca veritatis ratione, ab ipsa subsistente divini testimonii veritate absoluta ut seipsam infallibiliter cognoscente; — quae scilicet absoluta veritas subsistens, quin ullatenus in seipsa sese clare ostendat, in ipsa tamen sui propositione obiectiva, per seipsam absoluta attractione sese obscure interponit, tanquam unicam rationem seu cautionem absolutam veritatis absolutae illius ipsius termini passivi quo seipsam experientiae obiectivae proponit».

¹⁷⁰ Ibidem, fol. 16, n. 148: «Obiectiva haec divini testimonii propositio, stricto sensu, "signum mentis" constituit, seu passivam locutionem, et quidem locutio-

Un cop s'ha estudiat el testimoni diví com a creïble i el testimoni diví com a cregut, serà bo de considerar el testimoni diví com alhora creïble i cregut.

3. *El testimoni diví com a creïble i cregut alhora*

Primer s'estudiarà la revelació digna de crèdit i la revelació creguda com a dos moments lògicament distints. Després es considerarà la relació íntima i mútua entre credibilitat i revelació.

a) *Revelació creïble i revelació creguda com a dos moments lògicament distints*

En l'assentiment de la fe es poden considerar dos moments que, encara que no siguin sempre realment distints, ho són lògicament. Un primer moment és el de la gràcia prevenient; un segon moment, el de la gràcia cooperant i eficaç. No és necessària una prioritat temporal. Pot ser-hi, però no sempre hi és. Encara que en tots els casos es pot considerar una prioritat «in ordine naturae».

I tant en el primer moment com en el segon, l'atracció ve del Motiu increat, que es manifesta (en el primer moment) i es revela (en el segon) en el testimoni creat de Crist en l'Església.

En el primer moment de la gràcia prevenient, aquesta gràcia inclina la intel·ligència i la voluntat cap al motiu de la fe, que es manifesta com a creïble, atraient la intel·ligència humana, i com a amable, atraient la voluntat. Es manifesta com a creïble i amable, i alhora com a testimoni que ha de ser cregut i amat:

(Credibilitas percepta) prius logice, sub interna fidei gratia inclinante et percipiente (ut praevenienti saltem), — in externa Christi in Ecclesia testimonii amabilitate et credibilitate creata, — Motivum fidei increatum, absque ullo discursu, propria increata Amabilitate et Credibilitate per Seipsum ultimatim voluntatem intellectumque attrahit, atque qua tale voluntate indeliberata et perceptione intellectuali absolute iam aestimatur, — absque ulla tamen directa evidèntia intrinsecae suae veritatis, ideoque solum «ut terminus» absolutus in seipso absconditus, — tanquam supernaturali affectu lumineque fidei

nem attestantem i. e. revelationem passivam, — qua idem testimonium divinum (creatum et increatum) in sua absoluta veritate subsistens, ut seipsum infallibili sua scientia cognoscens, seipsum infallibili sua veracitate active attestatur, per modum scilicet revelationis activae proprie dictae».

legitime *amabile* et *credibile*, obligatorie *amandum* atque *credendum*, nondum tamen absolute *amatum* neque *creditum* (=in priori assensu fidei momento) ¹⁷¹.

En el segon moment, el de la gràcia eficaç i cooperant, aquesta gràcia mou lliurement la intelligència a assentir i la voluntat a consentir al motiu de la fe, que es revela com a veritable i com a bo, i que és absolutament cregut i estimat:

(*Revelatio credita*) dein vero, sub eadem *interna* fidei *gratia* liberum assensum et consensum procurante (ut efficaci et cooperante), — tanquam per *externum* Christi in Ecclesia testimonium *creatum* Auctoritate *increata* Testimonii increati per Seipsum ultimatum Seipsum active attestatur quale Seipsum intuetur «in termino»; atque qua tale, ex libero fidei amore, intellectuali fidei assensu, propter Seipsum ultimatum *creditur* tanquam absolute Bonum simul atque Verum, seu tanquam Bonum Verum (=in ultimo fidei momento) ¹⁷².

b) *Relació íntima i mútua entre la revelació i la credibilitat del testimoni diví*

En l'adhesió a la fe, la manifestació de la credibilitat del motiu i la revelació de la seva veritat, encara que siguin formalment distintes, estan realment vinculades, de manera que es reclamen i es perfeccionen mútuament:

In (...) fidei adhaesione, rationali simul atque theologica, *manifestatio credibilitatis* Motivi et *revelatio veritatis* Motivi, etsi ab invicem formaliter distinctae manent, sese tamen ad invicem realiter *supponunt* atque *perficiunt* ¹⁷³.

Aquesta vinculació íntima entre credibilitat del motiu i revelació del motiu pot expressar-se amb dues fórmules breus:

Primera. La credibilitat s'ordena a la revelació que el testimoni diví fa de si mateix.

Segona. El motiu es revela com a evidentment digne de crèdit.

A primer cop d'ull pot semblar que les dues fórmules clouen un cercle viciós. De cap manera! Hi hauria cercle viciós si s'afirmés que la credibilitat s'ordena a la revelació i la revelació a la cre-

¹⁷¹ Ibidem, fol. 14, n. 128.

¹⁷² Ibidem, fol. 14, n. 129.

¹⁷³ Ibidem, fol. 14, n. 130.

dibilitat. Però observi's que no es diu pas que la revelació s'ordeni a la credibilitat. La revelació s'ordena a la veritat. I la revelació que el testimoni diví fa de si mateix, s'ordena a la veritat del testimoni diví. El que passa és que la revelació del motiu no fa evident la veritat del motiu, però fa evident la seva credibilitat: el testimoni diví, testificant de si mateix, es manifesta com a evidentment digne de crèdit. Escriu el P. Vignon:

In (...) fidei adhaesione, (...) *manifestatio credibilitatis* Motivi et *revelatio veritatis* Motivi (...) sese (...) ad invicem realiter *supponunt atque perficiunt*; — ita scilicet ut supernaturalis credibilitas Motivi (quin ullam secum ferat evidentiam veritatis Motivi) *credibilitatem* proprie constituat obscurae *revelationis* quam de semetipso perhibet testimonium divinum; supernaturalis autem revelatio Motivi (quin ad puram attestationem sese reducat, nullam propriae credibilitatis evidentiam prae se ferentem) *revelationem* constituat per seipsam evidenter *credibilem* ¹⁷⁴.

La veritat i la credibilitat són dos atributs del testimoni diví en ordre a la intel·ligència creada. Dos atributs increats, participats pel testimoni diví creat. La veritat del testimoni diví és l'última justificació de l'assentiment de la fe. En últim terme el fidel creu perquè és veritat que Déu, que no pot enganyar-se ni enganyar, ha revelat. La credibilitat justifica l'adhesió racional a una veritat no evident. Un testimoni és digne de crèdit quan consta que diu la veritat. Per això la credibilitat s'ordena a la testificació o revelació.

D'aquesta manera la credibilitat del motiu de la fe — del testimoni diví, del mateix fet de la revelació — és una causa intrínseca i objectiva de l'assentiment de la fe. El fidel creu perquè el motiu de la fe — el testimoni diví, el fet de la revelació — és digne de crèdit. Però es tracta d'una causa subordinada a la veritat del motiu de la fe, que és la raó última de l'assentiment del creient:

Credibilitas Motivi et revelatio Motivi non eodem prorsus titulo neque ordine ad ipsum Motivum pertinent, propter quod ultimatim creditur. Supernaturalis quidem credibilitas testimonii divini (manifestata ideoque percepta), ut necessaria et permanens praerogativa testimonii sese qua tale attestantis, essentialem constituit etsi subordinatam ipsius fidei assensus (ut rationalis) causam obiectivam et intrinsecam. At sola tandem supernaturalis revelatio testimonii divini, — et quidem ultima-

¹⁷⁴ Ibidem.

tim ipsa Revelatio increata sese per revelationem creatam revelans, — ut sola ipsam suam absolutam veritatem Motivi infallibiliter intuens atque attestans, unicam constituit eiusdem fidei assensus (ut theologici) obiectivam rationem *ultimam*, seu increatum fidei *Motivum proprie dictum* ¹⁷⁵.

E. «SOLUTIO SYNTHETICA»

La posició del P. Henri Vignon davant el difícil problema de l'anàlisi de la fe valora les dades positives dels diversos corrents teològics.

Henri Vignon és bàsicament tomista. Ho confessa ben clar quan anomena la seva posició *thomistica synthetica* ¹⁷⁶. Però reconeix el valor de les aportacions de Suárez i del cardenal De Lugo i les integra al seu pensament:

Sententia haec (...) Suarezium et Lugonem doctrinae Tomistae suo modo integrat ¹⁷⁷.

Vignon, seguint sant Tomàs, afirma el valor il·luminatiu de la gràcia de la fe. El coneixement de la fe, i concretament el coneixement del motiu de la fe, és específicament sobrenatural ¹⁷⁸. Sant Tomàs havia ensenyat que el testimoni diví testifica primàriament de si mateix i consegüentment de les altres veritats, i que la Veritat primera, motiu de la fe, és objecte de la fe i medi d'assentiment a les altres veritats ¹⁷⁹. Suárez diu, més explícitament, que el motiu de la fe, en la seva funció de motiu, és cregut ¹⁸⁰. Vignon ho subscriu plenament ¹⁸¹ i en aquest punt es posa enfront del cardenal De Lugo, segons el qual el coneixement de la fe és substancialment (entitativament o ontològicament) sobrenatural, però no s'especifica per l'objecte ¹⁸².

D'altra banda, el P. Vignon subratlla amb sant Tomàs que l'acte de fe s'ordena a la veritat i al bé. Així destaca que el motiu de la fe és alhora veritable i bo: és la Veritat i la Bondad absoluta de

¹⁷⁵ Ibidem, fol. 14, nn. 131-133.

¹⁷⁶ Ibidem, fol. 3, n. 22.

¹⁷⁷ Ibidem.

¹⁷⁸ *Supra*, pp. 10-11.

¹⁷⁹ Ibidem, pp. 43-45.

¹⁸⁰ Ibidem, pp. 45-46.

¹⁸¹ Ibidem, pp. 47-51.

¹⁸² Ibidem, pp. 46-47.

Déu, que il·lumina la intel·ligència i inspira la voluntat. En això s'aparta tant de Suárez com del cardenal De Lugo, que, si bé reconeixen que l'acte de fe és imperat per la voluntat, redueixen l'anàlisi de la fe a l'adhesió intel·lectual, que formalment constitueix l'acte de creure ¹⁸³.

Però Vignon integra al tomisme uns elements que en sant Tomàs restaven a la penombra, i que Suárez i De Lugo posen en relleu: la revelació de Jesucrist, la proposició de la doctrina per l'Església i els signes.

Segons sant Tomàs, la revelació externa i la proposició de la doctrina són necessàries perquè el fidel cregui explícitament el que ha de creure. I els signes, igual que la persuasió humana, són causes veritables, però insuficients, de l'assentiment de la fe. L'única causa suficient de l'assentiment de la fe és Déu que mou interiorment a creure per la llum de la fe ¹⁸⁴. En aquesta doctrina el paper de la revelació externa resta imprecís i secundari. Vignon, seguint Suárez i De Lugo, valora la revelació externa. Però no com ells, que arriben a excloure de l'objecte formal de la fe la llum interna ¹⁸⁵, sinó coordinant revelació externa i llum interna. Déu revela externament per Jesucrist en l'Església, i interiorment il·lumina la intel·ligència i inspira la voluntat en ordre a l'assentiment i al consentiment de la fe. Són dos aspectes de la gràcia de la revelació; dos aspectes del motiu de creure. Encara que la raó de motiu, perquè és objectiva, escau més a l'aspecte extern del testimoni diví, essent l'aspecte intern d'aquest testimoni com la llum amb la qual es capta el motiu objectiu ¹⁸⁶.

D'altra banda, el P. Vignon valora amb Suárez, i sobretot amb el cardenal De Lugo, el testimoni creat de Jesucrist, de l'Església, dels signes.

Per sant Tomàs, la raó formal de la fe és la mateixa Veritat primera, en la qual recolza immediatament el fidel per creure els articles revelats ¹⁸⁷. Per Suárez, la fe es resol en la revelació activa de Déu, veritat infal·lible. Jesucrist i l'Església són solament instruments de la revelació i de la proposició de la doctrina. I l'úl-

¹⁸³ *Supra*, pp. 27-33.

¹⁸⁴ *Ibidem*, pp. 13-16.

¹⁸⁵ *Ibidem*, pp. 16-18.

¹⁸⁶ *Ibidem*, pp. 18-19.

¹⁸⁷ *Ibidem*, pp. 20-22.

tima resolució de l'acte no es fa en l'instrument, sinó en la causa principal que mou l'instrument¹⁸⁸. De fet Suárez ha fet un pas endavant explicant sant Tomàs. Per Suárez, ni Jesucrist ni l'Església són motiu de creure (s'entén, «motiu últim»), però són instruments del motiu de creure. Vignon diu obertament que el testimoni de Crist en l'Església és una veritable causa intrínseca de l'acte de fe, encara que «instrumental» i «subordinada» al motiu increat, que és la raó última de l'assentiment de la fe¹⁸⁹.

Però Vignon encara avança més. Segons el cardenal De Lugo, el fet de la revelació es manifesta en els signes a la raó elevada per la gràcia com a motiu formal parcial de l'acte de fe i com a motiu de credibilitat o condició de la fe¹⁹⁰. Doncs bé, Vignon passa del motiu que es manifesta al motiu que es revela, o, si es vol, de la gràcia que eleva entitativament a la gràcia que a més illumina. I aleshores diu que el motiu de la fe es revela ell mateix i es manifesta alhora com a evidentment digne de crèdit¹⁹¹. I considera la credibilitat del motiu de la fe com una veritable causa objectiva i intrínseca de l'acte de fe, encara que subordinada a la revelació del motiu¹⁹². D'aquesta manera, segons el P. Vignon hi ha una credibilitat intrínseca al mateix acte de fe. El motiu es revela ell mateix com a evidentment digne de crèdit. I per això l'assentiment de la fe és teològic (assentiment al motiu que revela la veritat) i alhora perfectament raonable (assentiment al motiu que es revela digne de crèdit)¹⁹³.

IV. REFLEXIÓ

La solució sintètica del P. Henri Vignon, complicada en la manera com la presenta, respon a unes intuïcions molt simples i profundes sobre l'acte de fe. En aquesta reflexió final voldríem des-

¹⁸⁸ *Supra*, pp. 22-23.

¹⁸⁹ *Ibidem*, pp. 26-27.

¹⁹⁰ *Ibidem*, pp. 39-40.

¹⁹¹ *Ibidem*, pp. 53-55.

¹⁹² *Ibidem*, pp. 41-42.

¹⁹³ *De analysi fidei*, fol. 13, n. 126: «Increatum fidei supernaturalis Motivum, supernaturalis scilicet Auctoritas increata Testimonii increati, — in supernaturali amabilitate et credibilitate obiectiva Christi in Ecclesia testimonii, propria amabilitate et credibilitate infinita Testimonii increati per *Seipsam ultimatim*

tacar unes quantes idees fonamental, que ens sembla trobar a la base del seu pensament. Hò farem amb llibertat d'esperit, sense pretendre de ser exhaustius.

L'acte de fe és totalment sobrenatural

La primera dada que cal tenir en compte quan s'estudia l'acte de fe és que la fe és sobrenatural. El problema del perquè de la fe només es pot enfocar adequadament des de l'angle de la teologia dogmàtica. És veritat que l'apologètica intenta la «demonstratio christiana», que la psicologia profunda cerca les veritables motivacions de les actituds humanes, que la sociologia religiosa explica els condicionaments socials del fet religiós. Però ni l'apologètica, ni la psicologia, ni la sociologia poden explicar l'últim perquè de la fe. És que parteixen de l'angle dels fets constatats o constatables, d'un punt de vista purament fenomenològic, i no poden captar el que és específic de la fe: el seu caràcter sobrenatural. I no és estrany que un misteri sobrenatural solament es pugui explicar — en la mesura en què pot explicar-se — a partir del mateix sobrenatural.

Però quan es parla de la supernaturalitat de la fe cal anar encara més enllà. Les solucions al problema del perquè de la fe no poden ser satisfactòries si no s'admet el caràcter il·luminatiu de la fe. Estem convençuts que la gràcia de la fe és il·luminativa. No es limita a elevar les potències naturals de l'home, donant valor sobrenatural a un acte de coneixement, que per la manera de tendir a l'objecte i de captar-lo no es distingiria d'un acte de coneixement natural. La gràcia de la fe obre les facultats de l'home a un món inassequible a les possibilitats naturals: al món sobrenatural. El món sobrenatural, en tant que és sobrenatural, no es pot captar sinó per la gràcia de la fe. És veritat que sense fe es pot parlar dels misteris sobrenaturals, es pot conèixer el missatge cristià, es pot ser especialista en teologia. Però el qui no té fe, quan parla dels misteris cristians, ho fa com un cec de naixement quan parla de la llum, o dels colors: en parla sense que mai els hagi captat.

Si no s'admet el caràcter il·luminatiu de la fe, la fe de la major

attrahens et innotescens tanquam affectu lumineque fidei absolute amandam atque credendam, — ut Seipsam, simul, per credibile Christi in Ecclesia testimonium, proprio credibili Testimonio per Seipsam ultimatim attestans, propter Seipsam ultimatim fide divina creditur tanquam veram, libero scilicet voluntatis et intellectus obsequio, pure theologico simul atque perfecte rationali.

part dels cristians esdevindria una lleugeresa, perquè la major part dels cristians no sabrien explicar els motius de credibilitat de la seva fe. I d'altra banda, si no s'admet que la gràcia de la fe és il·luminativa de l'objecte i del mateix motiu de creure, únicament es pot afirmar, però sense explicar-ho, que l'adhesió al motiu de la fe és superior al coneixement natural que se'n pugui tenir.

Aquesta és la gran intuïció del P. Pierre Rousselot, S. I., en el seu valuós estudi *Les yeux de la foi*¹⁹⁴. Intuïció genial que significa un retorn de la teologia al pensament genuí de la tradició tomista. Es dona ací el fet curiós que s'hagi retrobat el caràcter il·luminatiu de la fe — que està tan d'acord amb les dades bíbliques —, no per l'aprofundiment en l'Escriptura, sinó pel retorn a sant Tomàs. (Ens plau subratllar que aquesta constatació la vam aprendre recentment del P. Joan Alfaro.)

L'acte de fe és totalment humà

L'actuació de Déu i la llibertat humana no es divideixen el camp de l'acte humà. Aquesta perspectiva — fruit de concebre la Causa primera com la primera de les causes segones — està avui totalment superada. M. de la Taille, A.-D. Sertillanges i J. de Finance, entre altres, han tornat al pensament autèntic dels grans teòlegs medievals. L'actuació de Déu transcendeix el camp de l'acte humà, perquè és una acció creadora. De manera que l'acte humà, en el camp de l'home, és totalment de l'home. Però, en el camp transcendent de Déu, és totalment de Déu. I és totalment de Déu perquè l'acció creadora s'estén no solament a l'acte primer o ésser concret de la creatura, sinó també a l'acte segon o operació¹⁹⁵. Déu, precisament perquè és Creador transcendent, fa plenament possible l'actuació lliure de l'home, que no deixa ni un moment de ser totalment de Déu. Escriu sant Tomàs:

¹⁹⁴ P. ROUSSELOT, *Les yeux de la foi*, a «Recherches de Science religieuse» 1 (1910) 241-259, 444-475.

¹⁹⁵ Cf. S. THOMAS, *Sum. theol.*, I, q. 22, a. 1. — L'home sabria conciliar plenament la causalitat universal de Déu amb la llibertat humana, el dia que arribés a comprendre com és possible l'existència d'éssers finits distints de l'Ésser infinit. Per això el panteisme és una temptació constant de l'esperit metafísic. Però la filosofia ha de partir de les realitats, per humils que siguin. I l'home existeix i és lliure, i amb la seva raó natural pot conèixer el Creador a partir de les creatures (cf. Sap. 13, 1-9; Rom 2, 19-20; CONCILIIUM VATICANUM I, Sessio III, *Constitutio dogmatica de fide catholica*, cap. 2: *De revelatione*: D Sch 3.004; ibidem, can. 1: D Sch 3.026).

Cum igitur voluntas divina sit efficacissima, non solum sequitur quod fiant ea quae Deus vult fieri; sed quod eo modo fiant, quo Deus ea fieri vult ¹⁹⁶.

I l'ordre de la gràcia no es pot excloure d'aquesta llei general de les relacions entre el domini de Déu i la llibertat de l'home. La gràcia és la nova creació, més perfecta que la primera i que sobrepassa la primera per la gratuïtat de la donació personal del mateix Déu. La fe, doncs, que és «*humanae salutis initium, fundamentum et radix omnis iustificationis*» ¹⁹⁷, és a la vegada una pura gràcia de Déu i un acte plenament humà.

La fe, en efecte, és un acte totalment i profundament humà. És l'acte *més* totalment i *més* profundament humà. És la decisió lliure suprema, perquè compromet tota l'existència de l'home de cara a un més enllà transcendent ¹⁹⁸. No es tracta simplement d'un acte intel·lectual, que tingui per objecte la veritat, ni únicament d'un acte de la voluntat, que tendeixi al bé com a fi ¹⁹⁹. La fe és la donació total de l'home a Déu, davant el fet únic, impensable, de la donació de Déu a l'home per Jesucrist ²⁰⁰.

Ara bé, la fe no seria humana si no fos raonable. L'objecte de la fe i el mateix motiu de creure han de ser creïbles per a la intel·ligència i amables per a la voluntat. Més avall es tractarà amb certa amplitud sobre la credibilitat.

La revelació és exteriorització de Déu vers l'home i interiorització de l'home vers Déu

La fe es situa en la convergència de dues línies que venen de Déu: la revelació externa i la gràcia interna.

¹⁹⁶ *Sum. theol.*, I, q. 19, a. 8.

¹⁹⁷ CONCILIUM TRIDENTINUM, Sessio VI, *Decretum de iustificatione*, cap. 8: *Quo modo intelligatur, impium per fidem et gratis iustificari*: D Sch 1.532.

¹⁹⁸ ALFARO, *Foi et existence*, a «Nouvelle Revue théologique» 90 (1968) 561-580, especialment p. 567.

¹⁹⁹ Cf. S. THOMAS, *Sum. theol.*, II-II, q. 4, a. 1: «Actus autem fidei est credere, qui, sicut supra dictum est, actus est intellectus determinati ad unum ex imperio voluntatis. Sic ergo actus fidei habet ordinem et ad obiectum voluntatis, quod est bonum et finis; et ad obiectum intellectus, quod est verum».

²⁰⁰ CONCILIUM VATICANUM II, Sessio IV, *Constitutio dogmatica de divina revelatione*, «Dei Verbum», cap. 1: *De ipsa revelatione*, n. 5: «Deo revelanti praestanda est oboeditio fidei (Rom 16, 26; cf. Rom 1, 5; 2 Cor 10, 5-6), qua homo se totum libere Deo committit "plenum revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium" praestando et voluntarie revelationi ab Eo datae assentiendo».

La revelació externa té la seva plenitud en l'encarnació redemptora del Fill ²⁰¹, que fa audible, visible i tangible la intimitat de Déu ²⁰². La revelació de Jesucrist (revelació passiva) és una exteriorització de Déu a l'home pecador.

Però el llenguatge de Déu restaria imcomprensible a l'home si Déu mateix no l'instruís interiorment ²⁰³. Sense l'atracció interna del Pare ²⁰⁴ l'home no pot confessar que Jesús és el Sant de Déu ²⁰⁵; no passaria de considerar-lo fill de Josep ²⁰⁶. La gràcia de la fe és una interiorització de l'home en Déu.

En la fe hi ha, doncs, una dialèctica d'*exteriorització* de Déu i d'*interiorització* de l'home; d'*humanització* de Déu i de *divinització* de l'home. Una dialèctica, si es vol, d'*encarnació* i d'*ascensió*: d'abaixament de Déu fins a l'home per la revelació externa i d'enlairament de l'home fins a Déu per la gràcia interna.

Són dues maneres com la raó humana (*componendo et dividendo*) veu l'actuació de Déu en l'home, en l'acte de fe.

La fe és teocèntrica i cristocèntrica

En la teologia de la fe no es tracta d'elegir entre Jesús i el Pare. No es tracta de separar el que no es pot separar. Jesús és l'enviat de Déu, i Déu ningú no l'ha vist mai, sinó que Jesucrist ens l'ha revelat ²⁰⁷. En parlar de la fe és necessari unir, sintetitzar. I no és contradictori afirmar que la fe és alhora teocèntrica i cristocèntrica.

La fe és cristocèntrica perquè Jesucrist és el centre de la fe com a objecte, com a motiu i com a fi. Com a objecte, perquè el nucli del missatge cristià és creure que «el Pare ha enviat el Fill com a Salvador del món» (1 Io 4, 14); com a motiu, perquè Jesucrist és el testimoni de la fe ²⁰⁸; com a fi, perquè la fe porta a la

²⁰¹ Cf Hebr 1, 1-2; Io 1, 14. 18; 15, 15; 17, 6. 26.

²⁰² 1 Io 1, 1-2; 14, 9; 12, 45.

²⁰³ P. ROUSSELOT, *Les yeux de la foi*, a «Recherches de science religieuse», p. 468: «L'homme ne peut voir les choses sous la raison formelle d'être surnaturel, que par une faculté surnaturelle. Or, on ne peut adhérer de foi certaine aux objets de la révélation qu'en les connaissant sous la raison formelle d'être surnaturel. Donc, une faculté surnaturelle est requise pour adhérer de foi certaine aux objets de la révélation».

²⁰⁴ Io 6, 44. Cf. Io 6, 65.

²⁰⁵ Io 6, 69.

²⁰⁶ Io 6, 42.

²⁰⁷ Io 1, 18.

²⁰⁸ Io 3, 11-12. 31-36; 8, 12-19.

vida²⁰⁹, i la vida del cristià li ve de restar en Jesús com les sarmets en el cep²¹⁰.

Però el Pare és també el centre de la fe cristiana com a objecte, com a motiu i com a fi. Com a objecte, perquè Jesús és l'enviat del Pare i no es pot conèixer Jesús i desconèixer el Pare²¹¹; com a motiu, perquè el Pare dóna testimoni de Jesús²¹²; com a fi, perquè Jesús és el camí cap al Pare²¹³.

L'ant les expressions agustinianes *credere Christum*, *credere Christo*, *credere in Christum*²¹⁴, com les medievals *credere Deum*, *Deo*, *in Deum*²¹⁵, són correctes. No s'exclouen, sinó que es completen.

El concepte de motiu és analògic

El P. Vignon reserva escrupulosament el terme «motiu» per a designar el motiu últim en el qual recolza la fe: el testimoni diví increat. Quan parla de Jesucrist, de l'Església o dels signes, empra els termes de «testimoni» o de «causa» de la fe. Creiem, però, que Jesucrist, l'Església i els signes poden ésser anomenats pròpiament, encara que analògicament, «motius» de la fe. Ho farem ben convençuts que, tot i apartant-nos de la lletra del P. Vignon, restem fidels al seu esperit i posem en relleu una de les seves aportacions més valuoses.

La fe recolza últimament en Déu, Veritat primera, que testifica. Però la fe recolza també en el fet històric de Jesucrist, el Fill enviat pel Pare. I recolza en l'Església, sacrament de Jesucrist entre els homes. I pot recolzar en la paraula d'una dona pecadora, com en el cas dels samaritans²¹⁶. Déu és el motiu últim de la fe, però

²⁰⁹ Io 3, 15. 16. 36; 5, 24. 40; 6, 40. 47; 10, 27-28; 17, 1-3; 20, 31; 1 Io 5, 13. Cf. Io 6, 27. 51. 54. 57. 58.

²¹⁰ Io 15, 1-8.

²¹¹ Io 8, 19; 12, 45; 14, 7. 9.

²¹² Io 5, 32-37; 8, 18; 1 Io 5, 9-10.

²¹³ Io 14, 6.

²¹⁴ S. AUGUSTINUS, Sermo 144, cap. 2, n. 2: PL 38, 788; IDEM, *In Ioannis Evangelium*, tract. 29, n. 6: PL 35, 1631.

²¹⁵ PETRUS LOMBARDUS, *Sententiarum libri quatuor*, lib. III, dist. 23: ed Vivès (Paris, 1892), pp. 487-488.

S. THOMAS, *In III Sent.*, d. 23, q. 2, a. 2, q. 2: ed. Moos, t. III, p. 727; *De Verit.*, q. 14, a. 7, ad 7; *In Ioan.* (6, 29), cap. 6, lect. 3; ed. CAI, n. 901; *Super Epistolam ad Romanos lectura* (4, 3), cap. 4, lect. 1: ed. CAI, n. 327; *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 2.

²¹⁶ Io 4, 29. 39.

Jesucrist, l'Església i la mateixa samaritana són veritables motius de la fe. La fe té un motiu increat i té motius creats. I l'única coincidència entre l'increat i el creat és analògica.

L'analogia suposa sempre una jerarquia. La raó analògica convé primàriament (*per prius*) a l'*analogatum princeps*, i secundàriament (*per posterius*) als *analogata minora*. I la raó analògica convé als *analogata minora* perquè participen de l'*analogatum princeps*. Doncs bé, en el món sobrenatural la dignitat del testimoni diví, del motiu de la fe — que convé primàriament al testimoni diví increat — és participada de moltes maneres. En primer lloc per Jesucrist, consubstancial al Pare i veritable home, que va viure entre els homes, manifestant «la glòria que té del Pare com a Unigènit, ple de gràcia i de veritat» (Io 1, 14). I és participada per l'Església, que va rebre de Jesucrist la missió de continuar la seva obra a la terra fins a la fi dels temps. I a més la raó de motiu de creure és participada de mil maneres en el món sobrenatural, des del testimoniatge de les Escriptures²¹⁷ fins a l'amor fratern²¹⁸; des dels signes de Jesús²¹⁹ fins a les paraules d'una dona pecadora²²⁰.

Creiem que aquesta és l'aportació del cardenal Joan de Lugo. Déu es val de mitjans, de vegades molt humils, per manifestar a l'home el testimoniatge increat: els màrtirs, els miracles, els predicadors, els mestres, els pares, són boques per les quals Déu parla a l'home, i l'home pot assentir immediatament a la veu de Déu que li parla per mitjà de les creatures.

Aquesta intuïció, contemplada des del camp de la fe il·luminativa, esdevé més coherent. La llum de la fe fa veure en els signes (que són testimoniatge creat de Déu) el testimoniatge increat que signifiquen; la fe fa sentir en les paraules humanes (que són testimoniatge creat de Déu) la paraula increada del mateix Déu que ha revelat.

Hi ha una credibilitat interna a la fe

Deixem de banda si hi ha una credibilitat de la fe, extrínseca a la fe, que fonamentaria la «fe adquirida» o «fe científica» i que

²¹⁷ Io 5, 39-40. 45-47.

²¹⁸ Io 17, 21. 23. Cf. Io 13, 35.

²¹⁹ Io 20, 30-31. Cf. Io 2, 11. 23; 3, 2; 4, 53-54; 6, 2. 14; 7, 31; 9, 16; 11, 47; 12, 18. 37.

²²⁰ Io 4, 29. 39.

faria culpable el refús de la fe suficientment proposada²²¹. Aquí ens interessa destacar una altra cosa: hi ha una credibilitat intrínseca a la fe. Quan el testimoni diví es revela ell mateix, es revela com a evidentment digne de crèdit. I per això l'acte de creure és perfectament teològic (es creu el testimoni diví increat i es creu el que ha revelat) i és perfectament raonable (es veu que el testimoni diví és digne de crèdit).

És que la noció de credibilitat és, com la noció de motiu de la fe, una noció analògica. La credibilitat del testimoni diví *per prius* convé a Déu, Veritat i Bondad increada, i *per posterius* és participada pels motius creats de la fe. I la llum de la fe ens fa descobrir la credibilitat del motiu. Recordi's que sant Tomàs posa com a motiu primer de credibilitat el testimoni intern de l'Esperit Sant i com a motius secundaris la predicació de la doctrina i els miracles²²². Així es justifica plenament la fe de l'infant que creu pel testimoniatge dels pares i la del pagerol que no té cap altre motiu que justifiqui la raonabilitat de la seva fe que la confiança en el seu rector. I no és pas que en aquests casos la gràcia de la fe supleixi la manca d'arguments humans²²³. En aquests casos límits es fa palesa una llei general de la providència. El motiu de la fe és raonable per si mateix. Hi ha un moment, el de la fe, on el motiu de la fe i el motiu de credibilitat coincideixen²²⁴, i solament es distingeixen formalment, perquè com a motiu de la fe és cregut per si mateix, i com a motiu de credibilitat mostra la revelació com a digna de crèdit. Pot dir-se amb raó que la credibilitat s'ordena al motiu de la fe, i el motiu de la fe es revela com a digne de crèdit.

Conclusió

Sovint els fidels no saben respondre a la pregunta: per què creus, *cur credis*? A voltes hi responen amb fórmules correctes, apreses des de la mateixa fe: «Crec per l'autoritat de Déu que

²²¹ A favor de la «fe científica» vegi's, per exemple, l'obra de Gardeil, *La crédibilité et l'apologétique* (Paris, 1908); en contra, els articles citats de Rousselot, *Les yeux de la foi*.

²²² *Sum. theol.*, II-II, q. 2, a. 9, ad 3.

²²³ Cf. GARDEIL, op. cit., pp. 97-130; ROUSSELOT, op. cit., pp. 246-248.

²²⁴ ROUSSELOT, op. cit., p. 254: «C'est un acte identique, que la perception de la crédibilité et la confession de la vérité».

revela, que no pot enganyar-se ni enganyar-nos». Però massa sovint no sabrien compaginar aquestes fórmules amb els motius vitals, concrets i immediats on recolza llur fe. De vegades es resisteixen a respondre. És que són vagament conscients del motiu existencial pel qual creuen: «Crec perquè des de petit, a casa, vaig rebre una educació cristiana»; «Crec pel bon exemple d'un sacerdot que era vicari de la meva parròquia»; «Crec perquè descobreixo Déu en la pregària», etc. I els sembla que el motiu és objectivament insuficient, i no volen sotmetre'l a reflexió perquè, a fi de comptes, creuen i volen creure.

És clar que la realitat no és tan senzilla com aquí s'ha presentat. Els motius pels quals cada un dels fidels creu són sumament complexos, i quan es viu la vida cristiana es van aprofundint cada vegada més i més. I àdhuc en la nit dels sentits o de l'esperit, quan Déu purifica una ànima, la fe hi arrela més.

Però el conjunt dels motius concrets pels quals cada un dels fidels creu, serà en la major part dels casos insuficient? De cap manera. Diu clarament l'Escriptura: «Heu amagat aquestes coses als savis i entesos i les heu revelades als senzills» (Mt 11, 25; Lc 10, 21). Aquest estudi sobre el perquè de la fe segons el P. Henri Vignon vol ser una justificació de la fe dels senzills. El motiu de creure, que tant sovint no sabrien precisar, és el mateix testimoni diví increat. Per això la seva fe és més ferma que qualsevol certesa humana; per això la fe els és llum en tota la vida, i per confessar-la estan disposats a morir.

És que el motiu últim de la fe és sempre Déu mateix, Veritat primera i Bé suprem; és el testimoni increat de Déu que es revela ell mateix (revelació activa). I aquest testimoni increat és proposat explícitament — en la seva veritat i en la seva bondat — pel testimoni creat extern de Crist en l'Església, manifestant-se en signes extraordinaris (com els miracles) o senzills (com l'amor fratern per causa de Crist). I un cor senzill, sota l'influx de la gràcia interna de la fe, percep en els signes externs de Crist en la seva Església la bondat i la veritat del testimoni diví increat. I hi creu. I hi creu raonablement perquè els signes participen de la credibilitat increada de Déu i la manifesten. D'aquesta manera, Crist, l'Església i la credibilitat dels signes són veritables causes intrínseques de la fe, però causes instrumentals, subordinades al testimoni increat

que manifesten. I no es tracta d'arribar al testimoni increat a través de raonaments; es tracta simplement de llegir el testimoni diví en les causes externes de la fe. Però per a això fan falta els ulls de la fe, la gràcia interna de l'Esperit Sant, sense la qual ningú no pot confessar que Jesús és el Senyor (cf. 1 Cor 12, 3).

Les fórmules del P. Vignon que expressen que el testimoni diví és alhora extern i intern, creat i increat, veritable i bo, creïble i cregut, no són subtileses *a priori*, són fruit de resseguir els camins humils per on Déu s'ha complagut de manifestar-se als homes.

N O T A

HENRI VIGNON I PIERRE ROUSSELOT

En forma de simple assaig voldríem completar aquest estudi amb quatre mots sobre la dependència del P. Henri Vignon respecte del P. Pierre Rousselot. L'estudi *De analysi fidei* de Vignon sembla una repetició enfosquida de les idees de Rousselot a *Les yeux de la foi*. I no obstant, en tota l'obra de Vignon sobre la fe no hi hem sabut trobar ni una sola referència a Rousseolt, ni recordem que mai a classe l'hagués citat (*De fide ut theologica simul atque christiana et catholica*, 1.er semestre del curs 1957-58, a la Pontificia Universitat Gregoriana), i un alumne seu del tractat *De virtutibus infusis*, del curs 1945-46, ens assegura que tampoc li havia sentit citar mai. *Amicus Plato, magis amica veritas*. El P. Vignon era apassionat per la veritat. I les dècades del 40 al 60 a Roma no eren les més apropiades per declarar-se propagador de les idees del P. Rousselot sobre la fe. Les controvèrsies eren encara massa recents. I el nom del P. Rousselot hauria pogut desvetllar recels. Els entesos podien veure en la «sententia Thomista synthetica» o en els «thomistae B» — de què tantes vegades parla en el *De analysi fidei*, sense esmentar cap nom — una al·lusió a Rousselot i als seus seguidors, i els simples estudiants ja ho descobririen quan fos l'hora. Es tractava d'ensenyar sense fer soroll.

Però no seria just qualificar el P. Vignon com a simple repetidor de les idees de Rousselot. Ens sembla que hi ha tres punts que donen fesomia pròpia a l'obra de Vignon:

Primer. Vignon fuig de la polèmica que envolta els cinc darrers anys de la vida de Rousselot. És veritat que l'obra de Vignon és combativa. La defensa de la fe il·luminativa contra el billotisme encara dominant ho fa palès. Però Vignon és abans de tot un teòleg sistemàtic que subratlla i prova tant les tesis comunament admeses com les discutides.

Segon. Vignon, per la seva formació filosòfica, tenia molts punts de contacte amb Rousselot, però va prescindir dels corrents filosòfics dels anys 10, i va presentar una teologia de la fe desvinculada de les fluctuacions del pensament filosòfic.

Tercer. Sobretot el mèrit de Vignon està en haver aprofundit el pensament teològic tomista, enriquint-lo amb les aportacions de Suárez i del cardenal De Lugo, de manera que la seva sentència no es presenta com una novetat, sinó com la síntesi dels valors positius de la tradició teològica clàssica.

VICENÇ-MARIA CAPDEVILA, PREV.

Roma, juliol del 1971.

A P E N D I X

DE ANALYSI FIDEI

Synopsis lectionum P. HENRICI VIGNON, S. I.
 (ad usum privatum auditorum)
 Romae 1955-56

- 1 *De ultima fidei resolutione*
 («Analysis fidei»)
 Quomodo fides supernaturalis soli *increato* suo Motivo
ultimatim innitatur.

Solutiones Theologorum prius historice et systematice resumuntur.
Solutio synthetica deinceps compendiose delineatur.

2 S E C T I O I. SOLUTIONES THEOLOGORUM

Sententia theologorum *historice* et *theoretice* exponuntur:

- 3 I. SYSTEMATA *historica* prius *genetice* describuntur, dein vero inter se
systematice ordinantur.
 4 II. PROBLEMATA *theoretica* inde exsurguntia *synthetice* proponuntur (de
 quibus singulis problematibus solutiones etiam indicabuntur a sin-
 gulis *systematibus* propositae).

5 I. SYSTEMATA

- A. GENETICE (ordine *historico*) *quattuor systemata* principaliora suc-
 cessive proposita sunt.
 6 *Praenot.* A primo MEDIO AËVO duplicem fidem distinguere solebant:
 ab externo «*acquisitam*», ab interno «*infusam*».
 7 S. THOMAS, magis *synthetice*, duplicem fidei «*causam*» appellat (II-
 II, 6, 1) *externam* et *internam* (principaliorē); ita tamen ut fides tan-
 dem in «*solam Primam Veritatem*» *ultimatim* inhaereat. — Inde:
 8 1. *Sententia THOMISTA* (saec. XIII-XVI et deinceps; saec. XX denuo
 instaurata). *Ex interno fidei lumine et affectu*, tanquam causa princi-
 pali, *supernaturale fidei Motivum* *supernaturali* cognitione *obscura* et
 libera attingitur, seu (aequivalenter saltem) fide *supernaturali* «*credi-*

tur»; — quin clarius appareat (apud multos veteres) quodnam proprie munus, in fide, sit externo testimonio tribuendum.

- 9 2. *Sententia SUAREZIANA* (saec. XVI exeunte, et deinceps), ex Thomista procedit; infervescente tamen subiectivismo et individualismo Protestantium, minus iam lumen internum appellat, magis vero revelationem obiectivam: supernaturale fidei Motivum, non iam proprie ut interno lumine illustratum, sed ut *seipsum externa revelatione attestans*, fide supernaturali *creditur*.
- 10 3. *Sententia LUGONIANA* (medio saec. XVII et deinceps) doctrinam Thomistam et Suarezianam Motivi specificè supernaturalis post Molinam relinquit; atque simul cum Suarezio externam revelationem imprimis iam (etsi alio modo) attendit: Motivum fidei, non iam ut seipsum ab externo revelans (Suarez), sed tanquam *ab externo ex signis et rationibus «immediate» at obscure manifestatum*, non nisi lato sensu «creditur».
- 11 4. *Sententia MODERNA* (saec. XIX exeunte et deinceps) ceteras omnes derelinquit: cum nulla iam agnoscat *cognitio supernaturalis* Motivi specificè supernaturalis, neque ceterum fides supernaturalis possit *cognitioni naturali* (vel ontologicè solum supernaturali) Motivi tanquam causae inniti, — Motivum fidei, neque ex interna gratia (Thomistae), neque ex externa revelatione (Suarez) aut manifestatione (Lugo), *ullatenus iam in ipsa fide proprie cognoscitur*, sed unice (prius cognitum, at non ut cognitum) adhibetur ad obiectum credendum.
- 12 CONCLUSIO. Nostris temporibus, simul cum Moderna (Schiffini, Pesch, Billot), *Lugoniana* etiam (Franzelin, Stentrupp) et *Suareziana* (Wilmers, Tepe) adhuc proponebantur. Inde tandem ob ineunte saec. XX sententia *Thomista* expressius in dies instauratur; ita tamen ut Thomista recentiores non omnes eodem plane modo supernaturalem Motivi fidei cognitionem intelligant.
- 13 B. SYSTEMATICE (ordine *logico*) eaedem quattuor sententiae commode possunt in seipsis definiri et inter se ordinari, secundum quod diversa illa systemata, in definiendo modo specifico quo Motivum fidei in ipsa fide attingitur, *pauciora* vel *plura elementa* in ipsa fide retinent, tanquam essentialia ipsius fidei *constitutiva intrinseca*.
- 14 N. B. Ut statim apparebit, secundum ordinem hunc *logicum*, ordo successionis *historicus* ex todo *invertitur*. Ex «Modernis» enim, qui nullam motivi cognitionem in ipsa fide agnoscunt, per Lugonianos et Suarezianos, ad Thomistas retrogreditur, qui inde iam a S. Thoma, *supernaturalem* Motivi fidei cognitionem extollebant (a recentioribus ceterum Thomistis plenius expositam).
- 15 1. *Sententia Moderna* (fidei «simplicis auctoritatis»). — Motivum fidei, non specificè supernaturale (ut motivum obiectivum), non nisi

ratione per se naturali extra fidem qua talem praecognoscitur, tanquam mera fidei «conditio»; ideoque in ipsa fide *non adhibetur ut cognitum* («propter cognitionem»), sed libero obsequio pure adhibetur *ut in seipso subsistens* («propter ipsam Auctoritatem»), tanquam «pura ratio credendi» obiectum.

Forma *strictior* (Billot): ne *affirmatur* quidem = MODERNA A.

Forma *mitior* (Beraza): non ex cognitione sed ex voluntate *affirmatur* = MODERNA B.

- 16 2. *Sententia Lugoniana*. — Motivum fidei, non specificè supernaturale (ut motivum), *eodem modo obiectivo atque ratione naturali* (i. e. in signis et rationibus ut ratione perceptis, sub gratia fidei ontologicè solum elevante) in ipsa fide obscure et libere *cognoscitur* (manifestatur et percipitur); et ita quidem, ut Auctoritas divina et Revelatio divina, per modum duplicis praemissae seu per discursum saltem virtualem, ad ipsum fidei assensum mediate conducant (fides syllogistica).

Forma *strictior* (Stentrupp): utraque praemissa *mediate* cognoscitur.

Forma *mitior* (Lugo-Franzelin): utraque praemissa *immediate* cognoscitur.

- 17 3. *Sententia Suareziana*. — Motivum fidei, specificè supernaturale (ut Motivum obiectivum), prius ratione per se naturali cum auxilio gratiae cognitum (ut conditio), in ipsa fide, non proprie ex illuminatione internae fidei gratiae, sed *ut seipsum per externam revelationem attestans*, pure propter hanc sui revelationem, seu propter seipsum, *fide divina creditur*.

- 18 4. *Sententia Thomista* (certis principiis S. Thomae innitens). — Motivum fidei specificè supernaturale (ut Motivum obiectivum) *sub interna fidei gratia intellectum illuminante et voluntatem inclinante* (tanquam principali fidei causa intrinseca), in ipsa fide propter seipsum, simul cum obiecto fidei, supernaturali cognitione obscura et libera attingitur, seu (secundum plerosque saltem) *fide divina creditur*.

- 19 *Diversae Thomistarum sententiae*. — Huiusmodi tamen cognitionem supernaturalem Motivi specificè supernaturalis Thomistae (moderni saltem) non omnes eodem plane modo concipiunt. — De *duplici* enim problemate generali tendentiae diversae notari debent:

- 20 I. *De elementis testimonium divinum constituentibus* (propter quod fide creditur) alii aliter sentiunt, de munere scilicet pressius definiendo (in ipsa fide) *externi et creati Christi in Ecclesia testimonii*.

- 21 A. *Sententia Thomista «dualista»* credibile testimonium Christi in *Ecclesia externum et creatum*, ut ratione naturali (per se) perceptum, non considerat nisi tanquam extrinsecam fidei *conditionem*; in ipsa autem fide qua tali, ex sola *interna* fidei gratia, solum *increatedum* Dei

Testimonium fide attingitur seu creditur, tanquam unica ipsius fidei causa intrinseca.

(= In quo asserendo sententia haec (A) *Suarezio et Lugoni* ex toto opponitur.)

- 22 B. Sententia Thomista «*synthetica*» contra asserit, ex utroque testimonio *interno et externo*, utrumque Testimonium *Increatum et creatum* titulis diversis ipsa fide attingi seu credi, tanquam intrinseca ipsius fidei causa proprie dicta; ita tamen ut solum *Increatum Dei* Testimonium *ultimam* constituat fidei causam intrinsecam, seu Motivum proprie dictum.

(= In quo asserendo sententia haec (B) *Suarezium et Lugonem* doctrinae Thomistae *suo modo integrat*.)

- 23 II. *De natura specifica adhaesionis* divino testimonio praestitae, in utraque sententia (sive dualista, sive synthetica), alii ab aliis iterum specietenus saltem dissentiunt; et quidem:

- 24 — tum de via magis *intellectuali* vel magis *voluntaria*, qua ad liberum fidei assensum intellectualem tandem pervenitur; qui fidei assensus Motivo praestari dicitur, vel tanquam *bono* potius vel tanquam *vero*.

- 25 — tum de indole magis *rationali* vel magis *theologica* huiusmodi supernaturalis liberae cognitionis Motivi; quod Motivum ab aliis «*credi*» dicitur, ab aliis vero «*percipi*» vel etiam «*videri*».

- 26 Ad hoc tamen Thomistae plerique tendunt — imprimis *Sententia synthetica* — ut assensum Motivo praestitum pressius declarent tanquam *voluntarium* simul et *intellectualem*, *theologicum* simul et *rationalem*.

27

II. PROBLEMATA

Problema centrale fidei supernaturalis, omnibus consentientibus, totum statim determinando: *in quandam tandem rationem obiectivam credendi* fides supernaturalis *ultimatim resolvatur, tanquam scilicet in ultimum fidei motivum*.

- 28 Multa enim *elementa* (*increatum et creatum, externum et internum* etc. . . .) ad fidem gignendam concurrunt; neque statim apparet, quomodo diversa illa fidei supernaturalis *elementa strictius intelligi et inter se ordinari* debeant, ut fides supernaturalis tandem in solam Dei infinitam Auctoritatem Attestantem *ultimatim* resolvatur (= «*ultima fidei resolutio*»).

- 29 Porro unicum illud problema, historice et theoretice, *ex duplici quaestione complementaria* dependet (quae scholas theologicas inter se opponit): *utrum* scilicet (I), et *quomodo* (II), fides ipsa supernaturalis qua talis intrinsece comprehendat *cognitionem supernaturalem Motivi specificae supernaturalis*?

30

1^a QUAESTIO (= an sit)

UTRUM *admittenda sit, in ipsa fide qua tali, COGNITIO supernaturalis*
MOTIVI specificè supernaturalis?

Quaestio *duplici passu* commode exponitur: utrum in fide ipsa habeatur (ut fidei causa) *affirmatio* et quidem *cognitio* ipsius fidei Motivi (A); et quidem cognitio obiective supernaturalis Motivi obiectivi *specificè supernaturalis* (B)?

31 A. *Utrum in ipsa fide Motivum affirmetur et cognoscatur?*

Dubium I. Utrum fides ipsa supernaturalis, qua talis (i. e. ut credens veritatem obiecti fidei), intrinsece comprehendat, annon, *affirmationem* veritatis absolutae ipsius fidei motivi, i. e. increatae auctoritatis increati testimonii?

32 *Respondent: Negative:* Sententia Moderna A (affirmatio motivi mere praesupponitur).

33 *Affirmative:* Ceterae omnes (et ipsa Moderna B).

34 *Dubium II.* Utrum affirmatio Motivi in fide comprehensa, ex parte saltem a *cognitione* motivi procedat, tanquam ab intrinseca ipsius fidei causa; annon?

35 *Respondent: Negative:* simul cum Moderna A, Moderna B (ex sola voluntate causatur, ut bona, pura affirmatio Motivi prius extra fidem cogniti (per modum extrinsecae conditionis).

36 *Affirmative:* ceterae omnes i. e. *Lugoniana, Suareziana, Thomista*, seu omnes fere Veteres (ex cognitione supernaturali Motivi; non tamen absque libero voluntatis affectu supernaturali).

37 B. *Utrum in fide cognoscatur obiectivum Motivum specificè supernaturale?*

Dubium III. Utrum cognitio supernaturalis motivi fidei in ipsa fide comprehensa, non solum *ontologice* supernaturalis dicenda sit, ex parte scilicet solius *principii cognoscentis* ontologice elevati, sed etiam *obiective supernaturalis*, i. e. *ex parte ipsius motivi obiectivi specificè supernaturalis?*

38 *Respondent: Negative:* Sententia *Lugoniana* A et B, simul cum Moderna A et B (mera elevatio ontologica ex parte solius principii).

39 *Affirmative:* Sententia *Suareziana* et *Thomista* (ex parte *ipsius motivi* obiectivi *specificè supernaturalis*).

40

II^a QUAESTIO (= quid sit)

QUOMODO *intelligenda sit supernaturalis cognitio motivi obiectivi specificè supernaturalis?*

Status quaestionis

1° Diversa *elementa* aliquo saltem titulo ad fidem pertinentia in decursu Tractatus *per partes* seorsim proposita sunt, videlicet:

41 a) *externum* (Sectio II) et *internum* (Sectio III) testimonium divinum;

42 b) *creatum* testimonium (Christi scilicet externe revelantis et internae gratiae Christi creatae) et *increatum* (ipsius Dei) testimonium (= in utraque Sectione passim).

43 c) tanquam *verum*, sub illuminatione fidei intellectu affirmandum; et tanquam *bonum* sub inspiratione fidei voluntate appetendum (Sect. III, th. 8-9).

44 d) ut credibilitate supernaturali *manifestatum et perceptum*, necnon ut revelatione supernaturali *revelatum et creditum* (Sect. II, th. 6-7; Sect. III, th. 8-9).

45 2° Porro theologi omnes — inter illos saltem qui supernaturalem quamdam Motivi cognitionem in ipsa fide agnoscunt — *utrumque cuiusque seriei elementum* aliquo saltem titulo in totali Motivi cognitione appellant. — Attamen non omnes omnibus et singulis illis elementis proprium munus tribuunt *in illa supernaturali Motivi increati cognitione*, cui fides tandem ultimatim innititur.

46 Etenim — praeter illos qui nullam prorsus in ipsa fide agnoscunt *cognitionem Motivi (MODERNI)*, vel saltem nullam *cognitionem Motivi specificè supernaturalis (LUGONIANI)* — inter illos ipsos qui huiusmodi supernaturale Motivum admittunt (SUAREZIANI et THOMISTAE), *circa singulas quattuor dubiorum series* non parvum quoddam dubium occurrit, — de mutua scilicet habitudine testimonii divini, *ut externi et interni, ut creati et Increati, ut boni et veri, ut credibilis et crediti*.

47 Quae tamen quattuor dubia sub *duplici quaestione maiori* commode comprehendi possunt (ut supra iam de diversis Thomistarum sententiis notabatur):

48 I. *De diversis elementis testimonium divinum constituentibus*, ut *internum et externum, creatum et Increatum*.

49 II. *De specifica natura adhaesionis* eidem divino testimonio praestitae, ut *bono et vero, credibili et credito*.

50 Ideo, de duplici maiori quaestione, *quadruplici dubio* particulari inquiritur et disputatur.

51 I. *De elementis diversis divinum testimonium constituentibus*
(*ut internum et externum, creatum et increatum*)

A. *De testimonio divino ut externo et interno*

Dubium IV. Utrum fidei Motivum supernaturale, in ipsa fide, *imprimis* seu principaliter, ab *externo Christi in Ecclesia* testimonio proponatur et agnoscatur; an ab *interno gratiae fidei testimonio*?

52 *Respondent:* A. *Externum* testimonium Christi praesertim attendunt LUGONIANI et SUAREZIANI:

53 = ut seipsum externis signis *manifestans* ut credibile: *Lugoniani*.

54 = ut seipsum externa revelatione *revelans* ut verum: *Suareziani*.

55 Qui iidem theologi proinde *internum testimonium minus attendunt*: sive gratiam fidei concipiunt ut ontologicè solum supernaturalem, ut *Lugoniani*; sive munus illius illuminativum in revelatione divini testimonii non satis clare vel expresse considerant, ut *Suareziani*.

56 B. *Internum* testimonium gratiae fidei THOMISTAE omnes, duce S. Thoma, tanquam principalem fidei causam habent. De munere autem externo testimonio tribuendo non plene consentiunt:

57 THOMISTAE A videntur lumen fidei considerare tanquam *unicam* ipsius fidei supernaturalis causam proprie dictam (qua sola causa fides Increato Testimonio adhaeret).

58 THOMISTAE B (cum Suarezianis et Lugonianis) et ipsum externum testimonium tanquam veram fidei *causam* considerant. Quare:

59 C. *Externum et Internum* testimonium per modum unius considerant THOMISTAE B.

60 B. *De testimonio divino ut creato et Increato*

Dubium V. Utrum supernaturale fidei Motivum, in ipsa fide, *per testimonium suum creatum*, externum et internum, (mediate) proponatur et agnoscatur; an *per seipsum solum* (immediate) ut Testimonium *increatum*?

61 *Respondent:* A. *Testimonium creatum* (et imprimis *externum* Christi testimonium) imprimis attendunt LUGONIANI (ut in signis Christi *manifestatum tanquam credibile*, ideoque ut indirecte increatum testimonium manifestans); necnon SUAREZIANI (ut testimonium seipsum *revelans tanquam verum*, ideoque ut indirecte increatum testimonium revelans). — Immo, et *aliqui Thomistae B* credibilitatem divini testimonii ex signis Christi ita repetunt, ut videri possint increatum testimonium nonnisi ex testimonio creato *concludere*.

- 62 B. *Testimonium increatum* plus minus expresse ponunt THOMISTAE A tanquam sub lumine fidei per Seipsum innotescens; signa vero testimonii creati et ipsum testimonium Christi in Ecclesia creatum nonnisi tanquam fidei *conditionem* considerare solent.
- 63 C. *Testimonium increatum et testimonium creatum* plus minus clare *simul* considerant THOMISTAE B (etsi plerique non multum exponere curentur, quomodo fides supernaturalis in solum Motivum increatum *ultimatim* resolvatur).
- 64 II. *De natura specifica adhaesionis divino testimonio praestitae*
(ut bono et vero, credibili et credito)

A. *De testimonio divino ut vero et bono*

Dubium VI. Utrum testimonium (externum et internum, creatum et increatum) in ipsa fide supernaturali *ultimatim* proponatur et amplectatur per viam *intellectus*; an per viam *voluntatis*; — videlicet tanquam testimonium (sub illuminatione supernaturali) *intellectu cognitum ut verum*, an testimonium (sub inspiratione supernaturali) *voluntate amatum ut bonum*?

- 65 *Respondent:* Theologi omnes hodie docent fidem supernaturalem *assensum intellectualem* formaliter constituere, libero *consensu voluntatis* imperatum. — Attamen, ad ipsum fidei assensum *ultimatim* explicandum, divinum testimonium (cui libere assentitur) tandem respicere solent: aut imprimis tanquam *verum*, aut imprimis tanquam *bonum*, aut tanquam *verum simul atque bonum*, i. e. *bonum verum*. Ideoque potiores partes tribuunt aut *cognitioni*, aut *affectui*, aut *cognitioni affectivae*.
- 66 Quare testimonium divinum imprimis considerant, (tum in priori momento *credibilitatis et credentitatis*, tum in ulteriori ipsius fidei assensus momento):
- 67 A. aut praesertim tanquam in priori momento practice *credendum*, ideoque in ipso fidei assensu tanquam *bonum voluntate amatum*: MODERNI (plerique saltem si non omnes), qui assensum obiecto fidei praestitum non videntur tandem nisi libero voluntatis obsequio (Billot) vel affectui (Beraza) tribuere; — necnon THOMISTAE A plerique, ut videtur, quatenus diversis viis, etsi cognitionem quamdam *practicam* admittunt, perceptionem scilicet supernaturalis «*credentitatis*» (Gardeil, O. P.), vel «*notitiam finis*» (de la Taille, S. I.), huius tamen cognitionis indolem *speculativam* veritatis absolutae non ostendunt (idem fere de non paucis recentioribus Thomistis alterutri Magistro consentientibus);

- 68 B. aut simpliciter tanquam prius theoretice *credibile*, ideoque in ipso fidei assensu *tanquam verum intellectu affirmatum* (etsi, ratione obscuritatis, nonnisi libero voluntatis motu affirmatum): LUGONIANI (ut manifestatum); SUAREZIANI (ut revelatum); THOMISTAE A aliqui, cum Garrigou-Lagrange, O. P. (ut lumine fidei creditum); vel Trethowan, O. S. B. (ut lumine fidei perceptum vel visum).
- 69 C. aut tanquam, per viam connaturalitatis *voluntariae simul et intellectualis*, absolute voluntate appetendum simul et intellectu affirmandum, per modum *veri boni et boni veri*: THOMISTAE A aliqui (ut videtur), necnon THOMISTAE B plerique.
- 70 B. *De testimonio divino ut credibile et credito*
- Dubium VII. (Omnium principale et ceteris omnibus connexum).*
Utrum testimonium divinum (creatum et increatum, externum et internum), per modum finis veri, *ultimatim* proponatur et agnoscat, tanquam seipsum *rationi supernaturali manifestans* ideoque perceptum ut credibile, an tanquam seipsum fidei supernaturali *revelans* ideoque creditum *tanquam verum*?
- 71 *Respondent*: Omnes quidem theologi admittunt, in *totali fidei* processu, et aliquam credibilitatis perceptionem, et aliquam revalorum fidem. Nunc vero idem iam quaeritur *de ipsa Motivi cognitione, in ipsa fide comprehensa*.
- 72 Porro, praetermissis MODERNIS A et B, — qui totam Motivi cognitionem extra fidem relinquunt, ideoque in ipsa fide nullam prorsus Motivi *neque credibilitatem* perceptam, *neque revelationem* creditam admittunt —;
- 73 — inter illos ipsos theologos qui, in ipsa fide, supernaturalem quamdam ipsius Motivi cognitionem agnoscunt, alii motivi *credibilitatem* ratione supernaturali *perceptam* imprimis attendunt, alii motivi *revelationem* fide supernaturali *creditam*. — Qui dissensus, iterum, sive illas inter se opponit qui pariter *externum* testimonium magis attendunt (Lugoniani et Suareziani), sive illos qui *interno* testimonio potiores partes tribuunt (Thomistae); — ita ut scilicet, sive Suareziani a Lugonianis, sive ipsi Thomistae inter se specietenus saltem dissentiant. — Inde:
- 74 A. Solam *manifestationem* (obscuram tamen) motivi *tanquam credibilis*, lumine supernaturali «perceptam» vel «visam», in ipsa fide considerant:
- 75 — ex una parte LUGONIANI (obiectivam manifestationem in *signis externis*);
- 76 — ex altera parte pauci THOMISTAE A (ut Stolz et Trethowan,

O. S. B.) expresse asserentes sub *interno fidei lumine* supernaturale fidei motivum «videri».

77 = Qui omnes negant motivum fidei, ut *revelatum*, proprio sensu *credi*, ideoque «fidem» ipsi motivo praestitam, vel expresse reiciunt, vel non nisi lato sensu retinent. — Item etiam aliqui THOMISTAE B, quatenus doctrinam Suarezianam revelationis Motivi expresse reiciunt.

78 B. *Revelationem* (aliquam saltem) motivi supernaturalis tanquam *veri*, supernaturali fidei lumine «creditam», tanquam ultimum fidei motivum considerant:

79 — ex una parte SUAREZIANI; qui ceterum *externam* motivi revelationem imprimis vindicant (fide creditam), internum vero luminis fidei testimonium parum attendunt;

80 — ex altera parte non pauci THOMISTAE A; qui tamen, — dum *internum* quoddam «testimonium» Motivi (de seipso) imprimis agnoscunt, sub quo Motivum «credi» dicitur —, *externam* et proprie dictam Motivi revelationem, vel parum attendunt, vel tanquam conditionem solum considerare videntur.

81 = Qui omnes supernaturalem motivi «credibilitatem» manifestam et perceptam, in ipsa fide, aut non satis clare asserunt (SUAREZIANI), aut *partialem* tantum proponunt, i. e. soli lumini interno, non externis signis debitam (THOMISTAE A).

82 C. *Manifestationem credibilitatis* supernaturalem (perceptam) *simul atque revelationem* motivi supernaturalem (creditam),

83 — non pauci Thomistae, ut videtur, *re* saltem admittunt vel supponunt, ubi simpliciter asserunt motivum fidei supernaturali fide «credi»: satis enim apparet huiusmodi fidem, et perceptionem quamdam comprehendere *credibilitatis* motivi, et testimonium quoddam (de seipso) propter quod Motivum proprie *credi* dicitur;

84 — pauci tamen adhuc duplicem hunc aspectum *expresse* notant atque pressius declarant.

85 N. B. Solutio dubiorum IV, V, VI necessaria dicenda est ad plenam ultimi et principalis dubii VII solutionem.

86 SECTIO II. SCHEMA SOLUTIONIS SYNTHETICAE

Ad decernendum *utrum et quomodo*, in ipsa fide supernaturali, obiectivum Motivum specificè supernaturale libero assensu attingatur, — *duplici parte* proceditur:

87 I. In ipsa fide Motivum fidei specificè supernaturale *cognoscitur*.

II. Immo ipsum illud Motivum rationabili fidei obsequio *creditur*.

88

PARS I (Utrum? = an sit)

*In ipsa fide Motivum fidei supernaturale cognoscitur**Duplici passu statuitur:*

- A. Motivum fidei in ipsa fide *affirmari*, et quidem *cognosci*.
 B. Motivum obiectivum *specificè supernaturale*.

89

- A. *In ipsa fide Motivum affirmatur et quidem cognoscitur*
 (Soli MODERNI adversantur. — CETERI omnes consentiunt)

Assertum I (ad. dub. 1). Motivum fidei, in ipsa fide, non solum ut in seipso subsistens mere *adhibetur*, tanquam pura ratio, prius *extra* fidem cognita at in ipsa fide non affirmata, credendi veritatem obiecti; sed in ipsa fide cum obiecto fidei implicite saltem *affirmatur*, — ut «quod» scilicet affirmatur et «quo» seu propter quod affirmatur obiectum.

90

Assertum II (ad dub. 2). *Affirmatio Motivi in ipsa fide comprehensa*, non ex sola voluntate causatur, praeter quemlibet cognitionis influum causalem; — sed Motivum *ut cognitum* etiam, seu *propter cognitionem*, ex libero motu voluntatis affirmatur, ideoque in ipsa fide proprie *cognoscitur*.

91

N. B. Hic asseritur solum ipsam *cognitionem* Motivi ad fidem intrinsece pertinere; seu Motivum fidei, in ipsa fide, non ex sola voluntate amari vel affirmari, sed et *intellectu* cognosci. Infra pressius determinabitur mutua *amoris et cognitionis habitudo* (*Assertum VI*).

92

B. *Motivum specificè supernaturale*

(Adversantur MODERNI et LUGONIANI — Consentiant SUAREZIANI et THOMISTAE)

Assertum III (ad dub. 3). *Cognitio Motivi in ipsa fide comprehensa non ontologicè* solum supernaturalis existit, ex parte scilicet solius subiectivi *principii cognoscentis*; — sed *objective* etiam et *specificè supernaturalis*, ex parte ipsius obiecti Motivi cogniti.

93

N. B. Huiusmodi autem obiectiva cognitio supernaturalis *infra* ostendetur duplici elemento constitui, *externa* scilicet motivi propositione supernaturali, qualis sub *interna* fidei gratia proponitur et attingitur (*Assertum IV*).

94

Corollarium. *Infra* etiam ostendetur eandem indolem obiective supernaturalem pariter verificari, tum de *manifestatione credibilitatis* Motivi, tum de *revelatione veritatis* eiusdem Motivi (*Assertum VII*).

95

PARS II (quomodo? = quid sit)

Supernaturale fidei Motivum, in fide, rationali fidei obsequio creditur

1. Ad decernendum *quomodo* in ipsa fide sese habeat testimonium divinum, — ut est simul externum et internum, creatum et increatum, bonum et verum, credibile et creditum —, *quadruplici asserto* progressivo synthetica fidei doctrina proponitur.

96

a) *Tria priora asserta* (Asserta IV-V-VI) tribus prioribus dubiis modo generaliori singillatim respondent.

97

b) *Ultimum assertum* (VII), principale et syntheticum atque tria priora integrans, ultimo et principaliori dubio Analysis fidei respondet: quomodo scilicet testimonium divinum (externum et internum, creatum et increatum, bonum et verum), — ut *credibili revelationis testimonio sese attestans*, — *rationali fidei obsequio creditur*.

98

2. Ceteroquin satis apparet quattuor illa asserta — ut ipsa quattuor dubia — ad *duplicem assertionem principaliorem* iterum reduci posse:

99

I) *De essentialibus divini testimonii elementis*: quatenam sint scilicet et quomodo inter se ordinentur elementa diversa, quibus testimonium divinum essentialiter constituitur, quibusque tanquam causis intrinsicis fides ipsa supernaturalis innititur, — testimonium scilicet *externum simul atque internum, creatum simul atque increatum* (Asserta IV et V).

100

II) *De specifica fidei adhaesionis indole*: quatenam sit natura specifica obiectivi testimonii et subiectivae fidei adhaesionis, qua scilicet supernaturale testimonium divinum, ut *bonum simul atque verum* seu per modum *finis seu boni veri*, non latiori solum sensu (Assertum VI); sed stricto etiam sensu, ut *credibile simul atque creditum*, propter seipsum rationabili fidei obsequio creditur (Assertum VII).

101

I. *Motivum fidei testimonio proponitur externo et interno, creato et increato*

(simul cum sent. Thomista A sententia Suareziana et Lugoniana integrantur)

ad modum sent. THOMISTAE SYNTHETICAE B

102

A. De testimonio divino ut *externo simul atque interno*

Assertum IV (ad dub. 4). Testimonium divinum sub *interno* gratiae Christi testimonio supernaturali (ut «quo» vel «sub quo») formaliter attingitur, quale ab *externo* Christi in Ecclesia testimonio supernaturali (ut «quod») explicite proponitur.

- 103 *N. B.* Quare interna fidei gratia *obiectivum* quidem procurat effectum; at solum externum testimonium constituit *obiectum* proprie dictum.
- 104 *Corollarium.* Mutua habitudo interni et externi testimonii infra ostendetur verificari, tum de ipso *testimonio* qua tali, tum de *credibilitate* testimonii (Assertum VII).
- 105 *B.* De testimonio divino ut *creato simul atque Increato*
- St. quaest.* Modo *generaliori* adhuc hic ostenditur *utrumque* testimonium creatum et Increatum in ipsa fide attingi. — Dein vero *pressius* definiri poterit mutua creati et Increati testimonii *habitudo* (Assertum VI).
- 106 *Assertum V* (ad dub. 5). Cum interna fidei gratia non increatum solum ipsius Dei Testimonium formaliter respiciat, sed et ipsum creatum Christi in Ecclesia testimonium; externum vero Christi in Ecclesia testimonium non proprium solum creatum testimonium explicite proponat, sed et ipsum increatum ipsius Dei Testimonium; ideo, sub interna fidei gratia, in supernaturali Christi in Ecclesia testimonio *creato*, et ipsa supernaturalis attingitur Auctoritas *increata* Testimonii *increati*.
- 107 *Corollarium.* Haec utriusque testimonii cognitio infra ostendetur verificari, tum de ipso *testimonio* qua tali, tum de *credibilitate* testimonii (Assertum VII).
- 108 *II. Motivum fidei, ut bonum verum, propter credibile suum Testimonium creditur*
- C.* De testimonio divino ut *bono simul atque vero*
- St. quaest.* I. Prius habitudo *generalis* statuitur valoris et veritatis (affectus et cognitionis), ideoque experientiae intellectualis et finalitatis intellectualis. — Ex qua habitudine, et ipsa reciproca habitudo *pressius* iam statuitur testimonii creati et increati.
- 109 *II.* Dein vero, in illa totali adhaesione obscura et libera, eadem haec generalis affectus et cognitionis habitudo *in duplici iam fidei momento* *decribitur*.
- 110 *Assertum VI* (ad dub. 6). I. Sub inclinatione supernaturali internae fidei gratiae inspirantis simul et illuminantis, ideoque per viam supernaturalis affinitatis seu «connaturalitatis» voluntariae simul et intellectualis, — *in obiectiva experientia* obscura testimonii creati (ideoque, indirecte, ipsius Testimonii increati), — *absoluta Bonitas simul et Veritas* Testimonii increati (ideoque, participative, ipsius testi-

monii creati) ad Seipsam *in Christo per Seipsam ultimatim* voluntatem et intellectum *obiective et absolute attrahit*, per modum scilicet Finis boni simul atque veri, certissime quidem et firmissime innotescentis et attrahentis «ut termini», at in Seipso penitus absconditi manentis «in termino».

111 II. Quare, — cum testimonium divinum, attractione illa essentialiter obscura, neque intellectum neque voluntatem necessario determinet, — supernaturalis fidei motus *duplici quasi momento* (saltem logico) procedit, per *duplicem reciprocum* amoris et cognitionis influxum. Etenim supernaturale testimonium divinum (creatum et Increatum:

112 1. prius, sub gratia fidei *ut praeveniente*, ex indeliberata INCLINATIONE voluntatis (ut «naturae») et per obscuram intellectus PERCEPTIONEM, mentem *ad seipsum absolute attrahit* tanquam legitime appetibile et affirmabile, obligatorie appetendum et affirmandum;

113 2. deinceps vero, sub gratia fidei *ut efficaci et cooperante*, ex libero AMORE seu consensu voluntatis (ut «personae») et per absolutam intellectus AFFIRMATIONEM seu assensum, mentem *sibimetipsi absolute coniungit* tanquam absolute amatum ut bonum atque absolute affirmatum ut verum.

114 *Corollarium.* Ipsa haec mutua valoris et veritatis habitudo, et quidem in utroque processus fidei momento, infra expresse ostenditur verificari, tum de *credibilitate* proprie dicta testimonii divini (in priori momento), tum de ipsa *fide* proprie dicta ipsi testimonio qua tali praestita (in altero momento).

115 N. B. Ex Asserto praesenti tandem *mutua habitudo* plene definiri potest *testimonii creati et increati*. Ex reciproca enim obiectivae experientiae et absolutae attractionis habitudine, satis intelligitur quomodo increatum fidei Motivum, — etsi intellectui ipsi *speculativo* non nisi *in experientia* testimonii Christi *indirecte* proponitur ut *obiectivum*, — per Seipsum tamen *primario* mentem *directe* attrahit ut *absolutum atque necessarium* Bonum Verum.

116 *Triplicis prioris Asserti conclusio synthetica*

Ideo, ex tribus prioribus Assertis simul consideratis ostenditur iam supernaturalem Motivi fidei affirmationem liberam:

117 — sub *interna* fidei gratia, in *externo* Christi in Ecclesia testimonio, *creato*, ipsum attingere *increatum* Dei Testimonium (Asserta IV et V);

118 — immo, — *ex indole specifica* huiusmodi liberae cognitionis, per viam scilicet supernaturalis «connaturalitatis» voluntariae simul et intellectualis, — etsi testimonium creatum prius *in linea experientiae obiectivae* proponatur et attingatur, Increatum tamen Testimonium per Seipsum *primario* et ultimatim innotescat *in linea bonitatis et veritatis absolutae*.

- 119 Inde etiam, ex indole specificè *supernaturali*, at *obscura* simul atque libera, huiusmodi affirmationis, — quae ut talis verum quoddam constituit hominis «obsequium» — testimonium divinum *latiori quodam sensu* dici iam potest propter seipsum «credi» (ut revera plures Thomistae loquuntur).
- 120 Restat tamen ut pressius stabiliatur supernaturale fidei Motivum fide proprie dicta *stricto etiam sensu credi* (Assertum VII).
- 121 D. De testimonio divino ut *credibili simul atque credito*
(Solutio synthetica, cetera Asserta omnia integrans)
- St. quaest.* Prius, *principium generale* statuitur Motivi credibilis et crediti.
- 122 — Dein vero, *triplici passa* evolvuntur, integratis ceteris elementis:
- 123 A. supernaturalis Motivi *credibilitas*, fide ut ratione supernaturali *percepta*.
- 124 B. supernaturalis Motivi *revelatio*, fide ut obsequio supernaturali *credita*;
- 125 C. *mutua* credibilitatis et revelationis (rationis et fidei) *habitudo*.
- 126 *Assertum VII* (ad dub. 7). I. Increatum fidei supernaturalis Motivum, supernaturalis scilicet Auctoritas increata Testimonii increati, — in supernaturali amabilitate et credibilitate obiectiva Christi in Ecclesia testimonii, propria amabilitate et credibilitate infinita Testimonii increati per *Seipsam ultimatim attrahens et innotescens* tanquam effectu lumineque fidei absolute *amandam atque credendam*, — ut Seipsam, simul, per credibile Christi in Ecclesia testimonium, proprio credibili Testimonio *per Seipsam ultimatim attestans*, propter Seipsam ultimatim fide divina *creditur* tanquam veram, libero scilicet voluntatis et intellectus obsequio, *pure theologico simul atque perfecte rationali*.
- 127 II. Etenim, — omnibus simul integratis (tunc in credibilitate, tum in revelatione testimonii divini) essentialibus testimonii divini elementis, ut externi et interni, boni et veri, creati et Increati (iuxta Asserta IV, V, VI), — in fide *divina* simul atque *christiana* et *catholica*, unum idemque supernaturale fidei Motivum increatum, sub duplici *aspectu formali*, diverso at complementario, sese obiective et absolute proponit; — quatenus scilicet:
- 128 A (CREDIBILITAS PERCEPTA) — prius logice, sub *interna* fidei gratia inclinante et percipiente (ut praevenienti saltem), — in *externa* Christi in Ecclesia testimonii amabilitate et credibilitate *creata*, — Motivum fidei increatum, absque ullo discursu, propria *increata* Amabilitate et Credibilitate per Seipsum ultimatim voluntatem intellectumque attrahit, atque qua tale voluntate indeliberata et perceptione intellectuali absolute iam aestimatur, — absque ulla tamen directa evidèntia intrinsecae

suae veritatis, ideoque solum «ut terminus» absolutus in seipso absconditus, — tanquam supernaturali affectu lumineque fidei legitime *amabile* et *credibile*, obligatorie *amandum* atque *credendum*, nondum tamen absolute amatum neque creditum (= in priori assensus fidei momento).

- 129 B (REVELATIO CREDITA) — dein vero, sub eadem *interna* fidei gratia liberum assensum et consensum procurante (ut efficaci et cooperante), — tanquam per *externum* Christi in Ecclesia testimonium *creatum* Seipsum instrumentaliter revelans, — Motivum fidei increatum, propria Auctoritate *increata* Testimonii increati per Seipsum ultimatim Seipsum active attestatur quale Seipsum intuetur «in termino»; atque qua tale, ex libero fidei amore, intellectuali fidei assensu, propter Seipsum ultimatim *creditur* tanquam absolute Bonum simul atque Verum, seu tanquam Bonum Verum (= in ultimo fidei assensus momento).
- 130 C (MUTUA CREDIBILITATIS ET REVELATIONIS HABITUDO) — 1. In qua igitur fidei adhaesione, rationali simul atque theologica, *manifestatio credibilitatis* Motivi et *revelatio veritatis* Motivi, etsi ab invicem formaliter distinctae manent, sese tamen ad invicem realiter *supponunt atque perficiunt*; — ita scilicet ut supernaturalis credibilitas Motivi (quin ullam secum ferat evidentiam veritatis Motivi) *credibilitatem* proprie constituat obscurae revelationis quam de semetipso perhibet testimonium *divinum*; supernaturalis autem revelatio Motivi (quin ad puram attestacionem sese reducat, nullam propriae credibilitatis evidentiam prae se ferentem) *revelationem* constituat per seipsam evidenter *credibilem*.
- 131 2. Attamen credibilitas Motivi et revelatio Motivi *non eodem prorsus titulo neque ordine* ad ipsum Motivum pertinent, propter quod ultimatim *creditur*.
- 132 Supernaturalis quidem *credibilitas* testimonii divini (manifestata ideoque percepta), ut necessaria et permanens praerogativa testimonii sese qua tale attestantis, essentialem constituit etsi subordinatam ipsius fidei assensus (ut rationalis) *causam obiectivam et intrinsecam*.
- 133 At sola tandem supernaturalis revelatio testimonii divini, — et quidem ultimatim ipsa Revelatio increata sese per revelationem creatam revelans, — ut sola ipsam suam absolutam veritatem Motivi infallibiliter intuens atque attestans, unicam constituit eiusdem fidei assensus (ut theologici) obiectivam rationem *ultimam*, seu increatum fidei *Motivum proprie dictum*.

134

Assertum declaratur per partes

Utrumque divini testimonii elementum — tum scilicet *credibilitas* supernaturalis, tum *revelatio* supernaturalis, unius eiusdemque testimonii divini, — plene declarari non potest nisi, in utroque casu, *triplex series elementorum* per modum unius consideretur, quibus testimonium

divinum essentialiter constituitur, ut est scilicet *externum simul et internum, bonum simul et verum, creatum simul et Increatum* (iuxta doctrinam generalem Assertis IV, V, VI propositam).

- 135 A. *De supernaturali divini testimonii credibilitate, — fide ut rationi supernaturali percepta.*

I. *Credibilitas testimonii divini ut externi simul et interni*
(Iuxta Assertum IV)

Credibilitas supernaturalis in signis supernaturalibus manifestatur *externi* Christi in Ecclesia testimonii (Thesis 7), qualia sub *interna* fidei gratia, praevienti saltem, formaliter percipiuntur (Thesis 8: de gratia fidei ut credibilitatem illustrante), secundum *suam perfectionem* specificè supernaturalem.

- 136 *Corollarium.* Credibilitas igitur testimonii divini perfecte rationalis existit simul (ut in signis obiectivis manifestata et percepta) atque plene *supernaturalis* ideoque certissima (in signis supernaturalibus formaliter perceptis secundum formalem suam qualitatem supernaturalem).
- 137 = Nunc vero, ulteriori passu, pressius determinanda venit *indoles prorsus specifica* huiusmodi supernaturalis credibilitatis:

- 138 II. *Credibilitas et credentitas testimonii ut boni simul et veri*
(Iuxta Assertum VI)

Huiusmodi autem credibilitas supernaturalis, — supra quamlibet evidentiam naturalem et infra quamlibet evidentiam supernaturalem ipsius absolutae *veritatis* testimonii divini, — per viam supernaturalis conaturalitatis manifestatur, voluntariae simul et intellectualis, — ita ut scilicet, in obscura experientia obiectiva testimonii divini, absoluta bonitas et veritas eiusdem testimonii, per *modum finis seu boni veri*, voluntatem et intellectum *firmissime et certissime attrahat* (quin seipsam ullatenus ostendat), tanquam absolute *appetenda* simul atque legitime *credibilis* et obligatorie *credenda*.

- 139 *Corollarium.* Infra ostendetur eandem hanc obscuram divini testimonii propositionem, at sub altero iam aspectu formali consideratam, «testimonium» etiam seu *revelationem* constituere, quo testimonium divinum seipsum per seipsum attestatur (Infra B II).
- 140 = Ultimo tandem passu declarandum venit *quomodo sese inter se habeant*, in huiusmodi obiectiva et absoluta propositione, respectiva appetibilitas et credibilitas testimonii divini, *sive ut creati*, sive *ut increati*.

141 III. *Credibilitas testimonii divini ut Increati simul et creati*
(Iuxta Asserta V, VI)

In illa tandem supernaturali appetibilitate necnon credibilitate et credentitate totali huius duplicis testimonii divini, creati simul et increati, — etsi credibilitas *creata* testimonii Christi in Ecclesia propriis signis supernaturalibus *prius logice* in plano (secundario) *experientiae obiectivae* manifestatur, — credibilitas tamen Increata increati ipsius Dei testimonii, in illa ipsa Christi in Ecclesia credibilitate, *per Seipsam primario et ultimatim innotescit*, in plano (pincipaliori) Bonitatis et Veritatis seu Finis Veri per Se simpliciter absoluti atque necessarii.

142 N. B. Supernaturalis credibilitas hic consideratur (ad mentem S. Thomae) *ultima et perfecta*, — ea scilicet qua *in ipso credente*, supposito *libero fidei assensu* (in adultis), ex ipso fidei *habitu* seu *virtute* enascitur.

143 At vera etiam haberi potest supernaturalis quaedam perceptio credibilitatis, — etsi non ita plena neque stabilis — quae, ex gratia fidei *praevenienti* solum procedens (nondum ex ipsa virtute), clarior in dies ipsum fidei assensum tempore etiam *antecedere* solet.

144 B. *De supernaturali testimonii divini revelatione, fide ut obsequio supernaturali credita.*

I. *Revelatio testimonii divini ut externi simul et interni*
(Iuxta Assertum IV)

Testimonium divinum, ut externum simul atque internum, duplici illo suo testimonio per modum unius sese attestatur tanquam verum; — quatenus scilicet testimonium divinum (creatum et Increatum) *per externam Christi in Ecclesia revelationem* supernaturalem seipsum directe et mediate attestatur (Thesis 6); et quidem per hanc sui externam revelationem qualis *sub interna fidei gratia* seipsam formaliter proponit secundum formalem suam veritatem specificè supernaturalem (Thesis 8 II: de gratia fidei ut revelationem ipsius testimonii qua talem illustrante et credente).

145 II. *Revelatio testimonii divini ut boni simul et veri*
(Iuxta Assertum VI)

Praenot. De supernaturali credibilitate *ostensum est* (supra A II) divinum testimonium (externum simul atque internum) *vere at unice* per viam finalitatis seu connaturalitatis supernaturalis seipsum proponere ut bonum simul atque verum, seu *per modum finis veri* obiective et absolute quidem at obscure solum attrahentis.

146 *Nunc vero* pressius declarandum manet quomodo idem testimonium divinum, per eandem hanc sui obscuram propositionem obiectivam simul atque attractionem absolutam, seipsum *modo specifico* prorsus proponat; quatenus scilicet unum idemque testimonium divinum, praeter quamlibet *directam* propriae *intrinsecae* veritatis evidentiam, per hanc coniunctam sui duplicem propositionem, inter duos sui terminos *intrinsecos* ita *a seipso quasi dividatur*, ut *seipsum per seipsum* proprio sensu *active et passive attestetur seu revelet*.

147 — Inde:

Huiusmodi autem obscura propositio testimonii divini *ut boni simul atque veri* (seu per modum finis veri, obiectivi et absoluti) in eo praecise «revelationem» sui constituit, quod obiectiva illa propositio veritatis testimonii divini, praeter quamlibet *directam* evidentiam propriae *intrinsecae* veritatis, totam suam absolutam veritatem *indirecte* tenet, tanquam ab *extrinseca* veritatis ratione, ab ipsa subsistente divini testimonii veritate absoluta ut seipsam infallibiliter cognoscente; — quae scilicet absoluta veritas subsistens, quin ullatenus in seipsa sese clare ostendat, in ipsa tamen sui propositione obiectiva, per seipsam absoluta attractione sese obscure interponit, tanquam unicam rationem seu cautionem absolutam veritatis absolutae illius ipsius termini passivi quo seipsam experientiae obiectivae proponit.

148 Porro, — quatenus obiectiva propositio testimonii divini totam suam veritatem tanquam a ratione extrinseca indirecte tenet ab ipsa absoluta divini testimonii veritate subsistente seipsam infallibiliter cognoscente, — obiectiva haec divini testimonii propositio, stricto sensu, «signum mentis» constituit, seu passivam *locutionem*, et quidem locutionem *at- testantem* i. e. *revelationem passivam*, — qua idem testimonium divinum (creatum et increatum) in sua absoluta veritate subsistens, ut seipsum *infallibili sua scientia cognoscens*, seipsum *infallibili sua veracitate active attestatur*, per modum *scilicet revelationis activae* propriae dictae.

149 = *Ultimo* tandem passu declarandum manet, quonam ordine mutuo sese habeant, in huiusmodi revelatione testimonii divini constituenda et proponenda, sive *creatum* Christi in Ecclesia testimonium, sive *increatum* ipsius Dei Testimonium.

150 III. *Revelatio testimonii divini ut creati simul et Increati*

(Iuxta Assertum V)

(Revelatio Motivi, strictissimo sensu)

Testimonium divinum (externum et internum, bonum et verum), inde tandem strictissimo sensu revelatur, quod duplici suo testimonio per modum unius seipsum attestatur, *creato simul atque Increato*; at ita tamen ut increatum ipsius Dei Testimonium, — etsi *per creatum Christi in Ecclesia testimonium* sese attestetur, tanquam per intrinsecam fidei

causam subordinatam et instrumentalem — per Seipsum tamen primario et ultimatim seu proprio increato Testimonio Seipsum active revelat, tanquam *unico fidei Motivo ultimo proprie dicto*, propter quod *ultimatim* idem increatum Dei testimonium (simul cum creato Christi in Ecclesia testimonio) propter Seipsum tandem creditur.

A. M. D. G.

